

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ'NDE ÖĞRETMEN MAAŞLARI (1880-1910)

Başak TUTAL

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Biray Çakmak

UŞAK

UŞAK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül, 2019

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ'NDE ÖĞRETMEN MAAŞLARI (1880-1910)

Başak TUTAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül, 2019

ÖZET

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NDE ÖĞRETMEN MAAŞLARI (1880-1910)

Başak TUTAL

Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2019

Danışman: Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

Osmanlı Devleti'nde maarif alanında yapılan köklü reformlar II. Mahmut Dönemi'ne kadar geri gitmektedir. Osmanlı Devleti'nde eğitim sisteminin temelini sıbyan mektepleri ve medreseler oluşturmaktaydı. II. Abdülhamit Dönemi'nde eğitimde reformların devam ettiği görülmektedir. Sultan II. Abdülhamit, eğitim alanında merkezi bir sistem ortaya çıkarmıştır. Eğitimin yaygınlaştırılması için ülke genelinde maarif teşkilatları kurmuştur. II. Abdülhamit, devletin kalkınmasının eğitilmiş gençlerle mümkün olduğunu fark etmiştir. Bu nedenle ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim alanlarında çok sayıda okullar açmıştır. Açılan yeni okullar öğretmene olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaç sonucunda, kız ve erkek öğretmen okulları açılarak eğitimin kalitesi yükseltilmeye çalışılmıştır. Öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla Dârülmualimîn-i Rüşdi, Dârülmualimîn-i Sıbyan ve Dârülmualimat gibi yeni öğretmen okulları açılmıştır.

Okullarda yetiştirilen öğretmenler, memleketin çeşitli yerlerine tayin edilip, hizmet vermeye başlamışlardır. Öğretmenler, hizmetlerinin karşılığı olan maaşlarını farklı kaynaklardan almaktaydılar. Bu sebeple mekteplerde istihdam edilen öğretmenlerin maaşlarında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu farklılık, öğretmen maaşlarının devlet bütçesinden yada mahalli maarif komisyonlarından ödenmesinden kaynaklanmıştır.

II. Abdülhamit Dönemi'nde mali imkânsızlıklardan dolayı öğretmen maaşlarının düşük olduğu, maaşların düzenli olarak verilemediği görülmektedir. Çalışmada, arşiv belgelerinden elde edilen verilere göre, öğretmenlerin ekonomik durumları ortaya koyulmaya ve maaş miktarlarındaki değişiklikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muallim, maaş, mektep, maarif teşkilatı.

ABSTRACT

Teachers Salary at the II. Abdülhamit Period (1880-1910)

Başak Tural

Department of History

Uşak University Social Sciences Institute, September 2019

Advisor: Associate Doctor Biray ÇAKMAK

The reforms about education have been begun at the period of II. Mahmut in the Ottoman Empire. The medreses were the foundation of the education system in the Ottoman Empire. The education reforms have been continued at II. Abdülhamit period. II. Abdülhamit has radically changed education system and he established too much education organization to disseminate education. II. Abdülhamit defended the view that the future of state was possible with modern young and educated people. During II. Abdülhamit period, many schools have been opened in primary, secondary and high education fields. Mostly, these schools have increased the need for teachers because of the importance given to education. Teacher schools for man and woman has been established for teacher need and also to increase the education level . The teacher schools which oped for the necessity of education were Darulmuallimat, Darulmuallim-i Sıbyan, Darulmuallimin-i Rüşdi.

The teachers that graduated from these schools have been employed at different city and different area of the state. These teachers's salary have been given from different sources. For this reason, there were differences between the salaries of the teachers working in the Ottoman state. These different sources were the state budget and local education comissions. The teachers's salary were very low because of poor economy at II. Abdülhamit period and their salary mostly has been given irregularly or delayed.

A lot of data at archivel documents and academic studies show their troubles and problems. Economic problems of theachers and the differences of salary between teachers were tried to explain by documents that obtained from Ottoman archive.

Key Words: Teacher, salary, school, education organization.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

.....TARİH.....Ana Bilim / Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans Programı
.....154006006.....No'lu öğrencisiBaşak TUTAL.....'ın
".....II.Abdülhamit Dönemi'nde Öğretmen Maaşları (1880-1910)....."
adlı tezi ...16. /...09. / .2019..... tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans Tezi
olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri**Adı Soyadı****İmza**

Danışman

: Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

Üye

: Prof. Dr. Sadiye TUTSAK

Üye

: Dr. Öğr. Üyesi Ferhat BERBER

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan çalışma II. Abdülhamit Dönemi'nde öğretmen maaşlarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu konunun seçilmesindeki temel amaç II.Abdülhamit Dönemi'nde yaşanan mali krizin muallimlere ve maaşlarına ne şekilde yansıdığını, sıbyan, rüştiye ve idadi muallimlerinin bu dönemde ekonomik olarak hangi standartlarda yaşadığını tespit etmektir. Bu çerçevede Abdülhamit Dönemi'ndeki eğitim sistemi ana hatları ile araştırılıp, eğitim sistemi içerisindeki öğretmenlerin mali durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada Tanzimat Dönemi eğitimine de kısaca değinilmiştir. Arşivlerde konuyla ilgili çok sayıda belge arasından ilgili olanları değerlendirmeye alınmıştır. Tez, büyük ölçüde arşiv belgeleri üzerine inşa edilmiştir. Çalışma hazırlanırken belgelerde geçen kişi ve yer isimlerini okumada güçlüklerle karşılaşmıştır. Ayrıca kimi belge tarihleri hicri olarak verilirken, bazılarının rumi olarak verildiği görülmüştür.

Çalışma, Osmanlı Devleti eğitim sistemi ve belirtilen yıllar içerisinde bulunan ekonomik durum hakkında bilgiler içermektedir. Üç bölümden oluşan tezde, birinci bölüm Osmanlı Devleti eğitim sistemi hakkında bilgi verirken ikinci bölümde II.Abdülhamit döneminde eğitim ve eğitim kurumları açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise tezin asıl konusu olan II.Abdülhamit döneminde eğitim kurumları olan sıbyan-iptidaî, rüştiye ve idadilerde çalışan muallimlerin mali durumları araştırılmış, muallimlerin aldıkları maaş miktarları, maaşlardan yapılan kesintiler tespit edilip grafik ve tablolarla ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Çalışma süresince desteklerini esirgemeyip motivasyonumu sürekli yüksek tutmaya çalışan, teşvik eden danışmanım Doç. Dr. Biray ÇAKMAK'a teşekkürü borç bilirim.

Teze maddi-manevi en büyük katkıyı sağlayan, tüm arşiv çalışmalarımnda, belge transkripsiyonlarında desteğini esirgemeyen eşim Tayfun TUTAL'a teşekkür ederim.

Tezimi hazırlamamda destek ve fikirlerini esirgemeyen, sürekli tezin gidişatını merak eden, bilgisi olmadığı halde çeşitli yerlerden fikirler edinmeye, tavsiyeler vermeye, motivasyonumu yükseltmeye çalışan ve beni bu günlere getiren babam Kenan KUL'a ve aileme teşekkür ederim.

Ayrıca dostlarım, öğretmen arkadaşlarım Hande GÜLERYÜZ ve Özge MEŞE'ye de teşekkür ederim.

Başak TURAL
BOLU-2019

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı Soyadı : Başak TUTAL
Lisans Öğretimi : Uşak Üniversitesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Öğretimi : Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller : -

Bilimsel Faaliyetleri : Biray Çakmak ve Başak Kul, “Osmanlı Taşrasında Maarifin Modernleşme Serüveni: Sandıklı Kazası Rüştüye Mektepleri (1886-1908)”, *Halil İnalçık Armağanı - III*, Ahmet ÖZCAN (ed.), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017, s. 318-368.

Başak Kul, “*Osmanlı Devleti Maarif Salnamelerine Göre Bandırma Kazasında Açılan Sıbyan ve Rüştüye Mektepleri*”, *Antik Çağ'dan Cumhuriyet'e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi*, Ulaş Töre SİVRİOĞLU (ed.), Dora Yayınları, Bursa 2018, s.343-354.

İş Deneyimleri :

Çalıştığı Kurumlar : Bandırma Kavram Temel Lisesi Tarih Öğretmeni
Projeler : -

İletişim :

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZGEÇMİŞ.....	viii
TABLolar VE EKLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KLASİK DÖNEM OSMANLI EĞİTİM KURUMLARI

1.1. SIBYAN MEKTEPLERİ	4
1.2. MEDRESELER.....	7
1.3. ENDERUN MEKTEBİ	11
1.4. BATILI EĞİTİM KURUMLARI.....	13
1.4.1. Humbarahane ve Hendesehane	13
1.4.2. Mühendishane-i Bahr-ı Hümâyûn	14
1.4.3. Mühendishane-i Berri Hümâyûn ve Mühendishâne Matbaası	15
1.4.4. Tıbhane-i Amire.....	16
1.4.5. Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye	16
1.4.6. Mızıka-ı Hümâyûn Mektebi.....	17
1.5. GAYRİMÜSLİM OKULLARI.....	17
1.6. TANZİMAT DÖNEMİ'NDE (1839-1876) EĞİTİMİN TEMEL ÖZELLİKLERİ	18

1.6.1. Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın Açılması.....	19
1.6.2. Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin Kurulması	20
1.6.3. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi	20

İKİNCİ BÖLÜM

II.ABDÜLHAMİT DÖNEMİ EĞİTİM SİSTEMİ, ÖNEMLİ EĞİTİMCİLER VE ÖĞRETMEN YETİŞTİREN KURUMLAR

2.1. II.ABDÜLHAMİT DÖNEMİ EĞİTİM KURUMLARI	25
2.1.1. İlköğretim.....	26
2.1.1.1. Sıbyan Mektepleri-İptidaî Mektepler.....	26
2.1.2. Ortaöğretim	28
2.1.2.1. Rüştîye Mektepleri.....	28
2.1.2.2. İdadiler.....	32
2.1.2.3. Sultani.....	35
2.1.3. Yükseköğretim	37
2.1.3.1. Dârülfünun.....	37
2.1.4. II.Abdülhamit Döneminde Açılan Özel Okullar.....	38
2.1.5. II.Abdülhamit Döneminde Açılan Mesleki ve Teknik Okullar	39
2.2. ÖĞRETMEN YETİŞTİRME MESELESİ	41
2.2.1. Dârülmualimât	41
2.2.2. Dârülmualimîn.....	42
2.2.3. Menşe-i Muallimîn ve Medrese-i Muallimînler	43
2.3. MEKTEPLERDE ÇALIŞAN PERSONEL.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ'NDE ÖĞRETMEN MAAŞLARI

3.1. SIBYAN-İPTİDAÎ MEKTEPLERİ ÖĞRETMEN MAAŞLARI	53
3.2. RÜŞTİYE MEKTEPLERİ ÖĞRETMEN MAAŞLARI	64
3.3. İDADİ MEKTEPLERİ ÖĞRETMEN MAAŞLARI.....	84
3.4. ÖĞRETMEN MAAŞLARINDAN YAPILAN KESİNTİLER.....	103

SONUÇ.....	113
EKLER.....	116
KAYNAKÇA.....	138

TABLolar VE EKLER LİSTESİ

TABLO 1- 1316 (1898) Yılı Maarif Salnamesine Göre İmparatorluktaKi Sıbyan Mektebi ve İptidaî Mektepleri Sayıları

TABLO-2 1898- 1903 Yılları Arasında Maarif Salnamelerine Göre İdadi ve Talebe Sayıları

TABLO-3 1898 Yılı Maarif Salnamesine Göre Rüştıye, İdadi, Dâulmuallimîn ve İnas Mekteplerinde Çalışan Personel Sayıları

TABLO-4 1903 Yılı Maarif Salnamesine Göre Rüştıye, İdadi, Dâulmuallimîn ve İnas Mekteplerinde Çalışan Personel Sayıları

TABLO-5 1891 Yılında Edirne ve Suriye Vilayetlerinde İptidaî Mektepleri Muallimleri Maaşları

TABLO-6 Adana Vilayetinde 1895 Senesi Nisan Ayında İptidaî Muallimlerine Verilen Maaşlar

TABLO-7 1896 Senesinde Mekâtib-i İptidaî Muallimlerine Verilen Maaşlar

TABLO-8 1898 Senesinde Mekâtib-i İptidaî Muallimlerine Verilen Maaşlar

TABLO-9 1901 Senesinde Mekâtib-i İptidaî Muallimlerine Verilen Maaşlar

TABLO-10 1901 Yılında Muallim Maaşları

TABLO-11 1901 Senesi İptidaî Mektepleri Maaşları

TABLO-12 Senelere Göre İptidaî Mektepleri Muallimlerinin Maaş Analizi

TABLO-13 Musul Vilayetine Bağlı Sancaklardaki Rüştiye Muallim-i Evvelleri Maaşları

TABLO-14 Musul Vilayetine Bağlı Sancaklardaki Rüştiye Muallim-i Sanileri Maaşları

TABLO-15 Musul Vilayetine Bağlı Bazı Sancaklardaki Rüştiye Hat Muallimleri Maaşları

TABLO-16 Musul Vilayetine Bağlı Bazı Sancaklardaki Rüştiye Bevvabları Maaşları

TABLO-17 Konya Vilayetindeki Rüştiye Muallimleri Maaşları

TABLO-18 1897 Senesi Tekfurdağı Sancağı Çorlu Kazası Çorlu Rüştiye Mektebi Muallimlerinin Mart Ayı Maaşları

TABLO-19 Edirne Vilayeti 1897 Senesi Cısr-i Mustafa Paşa Rüştiye Mektebi Muallim ve Bevvabının Mart Maaşları

TABLO-20 Hayrabolu Kazası Rüştiyesi 1895 Yılı Mart Ayı Maaşları

TABLO-21 Hayrabolu ve Sivrihisar Rüştiyeleri 1895 Yılı Nisan Ayı Maaşları

TABLO-22 Bağdat Vilayeti 1897 Senesi Ağustos Ayı Giderleri

TABLO-23 Yıllara Göre Rüştiye Mektepleri Muallimlerinin Maaşları

TABLO-24 1897 Yılında Maaşlara Göre Alınabilecek Ekmek Fiyatları

TABLO-25 Leyli İdadileri Yıllık Muallim Maaşları

TABLO-26 Nehari İdadileri Yıllık Muallim Maaşları

TABLO-27 1891 Yılı İdadi Mektepleri Muallim Maaşları

TABLO-28 1891 Yılı Aralık Ayı İdadi Muallimleri Maaşları ve Kesintileri

TABLO-29 1893 Senesi İdadi Muallimleri Maaşları

TABLO-30 1893 Yılı Kosova Vilayeti İdadi Mektebi Personel Maaşları

TABLO-31 1897 Senesi İdadi Muallimleri Maaşları

TABLO-32 1897 Senesi İdadi Muallimleri Maaşları

TABLO-33 Yıllara Göre İdadi Mektepleri Muallimlerinin Maaşları

TABLO-34 1900 Senesi Tekfurdağı İdadisi Muallim Maaşlarıyla Alınabilecek Ekmek Miktarı

TABLO-35 1908 Senesi Selanik İdadisi Muallim Maaşlarıyla Alınabilecek Ekmek Miktarı

TABLO-36 19 Mart 1893 Kudüs-ı Şerif Sancağı Rüştüye Mektebi Muallim Maaşlarından Yapılan Kesintiler

TABLO-37 1893 Senesi Mekteb-i İdadi Muallimleri Aralık Ayı Maaşlarından Yapılan Kesintiler

TABLO-38 1893 Senesi Niğde Sancağı Rüştüyesi Muallimleri Maaşlarından Yapılan Kesintiler

TABLO-39 1891 Senesi Ertuğrul Sancağına Bağlı Söğüt Kazası Rüştüyesi Personel Maaşlarından Yapılan Kesintiler

TABLO-40 Senesi Mekâtib-i İdadi Muallimleri Maaşlarından Yapılan Kesintiler

TABLO-41 Gelibolu Sancağı Mekteb-i İdadisi 1895 Senesi Mart Ayı Maaşlarından Yapılan Kesintiler

TABLO-42 1898 Senesi Mekâtib-i Rüştüye Muallimleri Maaşlarından Yapılan Kesintiler

TABLO-43 1900 Senesi Hamidabat İdadisi Muallim Maaşlarından Yapılan Kesintiler

TABLO-44 1901 Mart Ayı Maaşlarından Yapılan Kesintiler

TABLO-45 Kesinti ve Maaş Tablosu

KISALTMALAR

BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO.	Bâb-1 ‘Âlî Evrâk Odası
MF. MH.	Maârif Nezâreti Muhasebe Kalemi
Y.MTV.	Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y.PRK.AZJ.	Yıldız Arzuhal Jurnal
MF. MKT.	Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi
TDVİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK.	Türk Tarih Kurumu
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
bknz.	Bakınız
S.	Sayı
s.	Sayfa
C.	Cilt
M	Muharrem
S	Safer
Ra	Rabîu’l evvel
R	Rebîu’l âhir
Ca	Cemâziye’l evvel
C	Cemâziye’l âhir
B	Recep
Ş	Şa’ban
N	Ramazan
L	Şevval

Za Zilkâde
Z Zilhicce

GİRİŞ

Toplumların gelişmesi ve ilerlemesinde en etkili araç eğitimidir. Yeni kuşakların toplum yaşamında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları edinmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etmelerine eğitim denir. İslam kültüründe genellikle eğitimin karşılığı olarak “*terbiye*”, öğretimin karşılığı olarak ise “*ta’lîm*” kelimeleri kullanılmıştır. Talim; birine bir bilgi öğretmek, okutmak anlamına gelirken terbiye; çocuğu besleyip, büyütmek anlamına gelmektedir. Bilgi öğretme işini yapana “*muallim*”, bilgi öğrenene “*müteallim*” denir.¹

Müslümanlarda eğitim, Peygamber dönemine kadar gitmektedir. Selçuklu Devleti’nden eğitim sistemini devralan Osmanlı Devleti’nde eğitim dinin etkisi altında şekillenmiştir. Eğitim öğretimin temel amacı din bilgini yetiştirmektir. Klasik dönemde medreseler yaygınlaşmış, güçlü eğitim kurumları haline gelmiş, Fatih ve Süleymaniye medreselerinin yapılmasıyla medreseler daha güçlü kurumlar haline gelmiştir. Medreselerde bilimin ikinci planda tutulması, Batı’nın takip edilmesinden kaçınılması ve öğretim yöntemlerinde geride kalınmasından dolayı 16. yüzyıldan itibaren bozulmalar başlamıştır. Osmanlı Devleti’nde ilköğretim mahalle mekteplerinde yapılmıştır. Taş mektep, mahalle mektebi olarak da adlandırılan bu mekteplerde temel dini bilgiler verilmekte, çocuk ailesinin isteği doğrultusunda hafız olması için yetiştirilmekteydi. Tanzimat dönemine gelene kadar bu doğrultuda eğitim veren sıbyan mekteplerinde Tanzimat Fermanıyla birlikte bazı değişimler gerçekleşmiştir.

Sarayda eğitim Enderun mektebinde verilmekteydi. Zeki ve yetenekli olan Hıristiyan çocuklar saraya alınır, verilen eğitimle güvenilir devlet adamı ve asker olarak yetiştirilmeye çalışılırdı. Enderun Mektebi, 1909’a kadar varlığını sürdürmüştür. 1776 yılından itibaren alınan yenilgiler sonucunda Osmanlı Devleti’nde, Hendesehane ve Mühendishane-i Bahr-ı Hümâyün adlarında askeri okullar açılmıştır. Tanzimat dönemine eğitim ilk, orta ve yüksek olarak ayrılmıştır.

Eğitimde en önemli adım 1869 Maarif Nizamnamesi olmuştur. Nizamname, ilköğretime bazı düzenlemeler getirmiştir. Buna göre her mahallede bir mektep

¹ Ziya Kazıcı, Halis Ayhan, “Tâlim ve Terbiye”, *TDVİA*, Cilt, 39, s. 515.

açılacak, açılan mektebin masrafları halk tarafından karşılanacak, eğitim süresi dört yıl olacak, kızlar için de sıbyan mektepleri kurulacaktı. Ayrıca Maarif Nezareti'ne bağlı olan ilköğretim kurumlarına artık iptidaî mektepleri denilmeye başlanmıştır. Gelenekçi olan sıbyan mektepleri yanında, usûl-ı cedid (yeni usul) tarzında eğitim veren iptidaî mektepleri açılmıştır. Orta öğretim Tanzimat Dönemi'nde rüştiye, idadi ve sultani olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Rüştiyeler orta öğretimin en alt eğitim kurumlarıdır. Mülkiye rüştiyelerinde devlete memur yetiştirilecek, askeri rüştiyelerde ise subay yetiştirilip devletin askere olan ihtiyacı karşılanacaktı. 1869 Maarif Nizamnamesine göre rüştiyeler beş yüz haneyi geçen kasabalarda kurulacak, eğitim süreleri dört yıl olacak, masrafları maarif idareleri sandığından karşılanacaktı. Kızların da ilköğretimi tamamladıktan sonra eğitimlerine devam etmeleri düşünülmüş, onlar için de kız rüştiyeleri kurulmuştur. Harp okulu ve Askeriye'ye girmek isteyen öğrencilerin eksik bilgilerinin tamamlanması amacıyla idadi adı verilen ortaöğretim kurumları açılmıştır.

Osmanlı Devleti teb'asının, devlet işlerinde çalıştırılması ve Batı tarzı eğitimle aydın bir sınıfın yetiştirilmesi için İstanbul'da eğitim dili Fransızca olan Galatasaray Mekteb-i Sultanisi açılmıştır. Okul açılan ilk lise olmuştur.

Yükseköğretim kademesinde 1863 yılında Dârülfünun açılmıştır. Tanzimat Dönemi'nde açılan yükseköğretim kurumu mali sıkıntılar, kaliteli öğrenci, öğretmen ve materyal sıkıntısının giderilememesi sebebiyle istenilen beklentiyi karşılayamamıştır. Tanzimat Dönemi'nde mesleki ve teknik eğitimde de gelişmeler yaşanmış, erkek teknik okulları ve kız teknik okulları açılmıştır. Tüm bu okullara öğretmen yetiştirmek için dârülmualimîn ve dârülmallimât adında okullar açılmıştır.

II. Abdülhamit eğitim anlayışını, "İslamiyet ilerlemeye karşı değildir. Ama hakiki değeri olan şeyler hariçten aşî yapmak suretiyle muvaffak olunmaz, içten ve tabî olunmalıdır." sözleri ile ortaya koymuştur. Onun için ilerleme ve aydınlanma Batı'yı takip etmek değildi. Eğitimde ıslahatlar yaparak ilerlemek, toplumun eğitilmesi, aydınlanması için yeterli idi.

II. Abdülhamit Dönemi eğitiminde okulların sayısal olarak arttığı bir dönem olmuştur. Halkın ve ülkenin ihtiyaçlarına göre çeşitli okullar açılarak eğitim modern hale getirilmeye çalışılmıştır. İlkokullar vilayetlere yayılmış, rüştiyeler, idadiler, yüksekokullar, askeri okullar ve mesleki-teknik okullar açılmıştır. Bu dönemde eğitime verilen önem ve açılan okullar, yeni bir ihtiyacı da ortaya çıkarmıştır. Bu

ihtiyaç, yeni okullar için muallim ve muallimeler yetiştirme ihtiyacıdır. Öğretmen yetiştirmek için dârümuallimâtlar, dârümuallimînler açılmış, öğretmen adayları bu eğitim kurumlarında eğitim alarak devlet hizmetinde çalışmaya başlamışlardır.

Göreve başlayan muallimlerin maaşlarına bakıldığında, maaşların iki kaynaktan karşılanmakta olduğu görülmektedir.. Birincisi Muvazene-i Umumiye yani devlet, ikincisi mahallî maarif sandıkları bütçeleridir. Dârülfünûn, dârümuallimîn, dârümuallimât, yüksekokullar ve rüştiyelerin gider ve öğretmen maaşları birinci kaynaktan, ilköğretime ait giderlerin büyük kısmı ikinci kaynaktan sağlanmıştır. Muallimler arasında büyük çoğunluğu oluşturan ilköğretim muallimlerinin maaşlarını yerel bütçelerden almaları, onları ekonomik olarak zor duruma düşürmüştür. Taşra idarî birimlerinin çoğunda yeteri kadar gelir toplanamadığından öğretmenler maaşlarını çoğu zaman düzenli olarak alamamışlardır. İlköğretimde çalışan bazı öğretmenler, birkaç ayda bir eksik şekilde maaşlarını alabilmişlerdir. İlköğretim öğretmenleri ve müfettişleri dışındakiler, maaşlarını devlet bütçesinden aldıkları için daha şanslı durumdaydılar. İlkokul öğretmenlerinin terfi ve tayinleri, yeni bir masraf çıkaracağından dolayı mahallî maarif meclisleri tarafından hoş karşılanmamış, olabildiğince geciktirilmiştir. Bu durumda az verilen ve geciken maaşlar muallimlerin mesleklerinden uzaklaşmasına ve ilk fırsatta başka işlere yönelmelerine sebep olmuştur. Yukarıda kısaca verilen bilgiler çalışmada detaylı şekilde sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK DÖNEM OSMANLI EĞİTİM KURUMLARI

1.1. SİBYAN MEKTEPLERİ

18. yüzyıl öncesinde Osmanlı Devleti eğitim sistemi içinde ilköğretim kurumlarının temeli sıbyan mekteplerine dayanmaktadır. Arapça'da yazı yazma yeri yada Kur'an okumanın öğretildiği yer anlamına gelen mektep, medreselerin alt kademesini oluşturmaktadır. Abbasiler Devleti'nde "Dâr'ül Küttâb" adıyla anılan mekteplere Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde *sıbyan mektebi* denilmiştir. Osmanlı Devleti'nde sıbyan mektepleri, yerine ve vakfiyesine göre darü'l-ilm, muallimhane, mektephane, taş mektep, mahalle mektebi gibi isimler almıştır.²

Mektepler, her cami yanında kurulabildiği gibi külliye içinde, mahalle aralarında yada köylerde de kurulmuşlardır. Camilerin yanlarında kuruluyor olmaları faaliyet alanlarının geniş olduğunun göstergesidir. Cami yanlarında kurulan mektep binaları, geniş kubbeli büyük odadan oluşmaktaydı. Bu mektepler genellikle padişahlar, sultanlar, devletin ileri gelenleri, varlıklı ve hayırsever kişiler tarafından vakıflar yoluyla yaptırılmışlar, giderleri yaptıran kişiler tarafından karşılanmıştır. İstanbul'da kadınlar tarafından kırk yedi, hükümdarlar tarafından on, paşalar tarafından otuz yedi, esnaf ve ağalar tarafından elli dokuz, bey ve efendiler tarafından kırk sekiz adet olmak üzere toplamda yüz doksan sekiz adet mektep kurulmuştur.³ Mektepler genellikle fakir, kimsesiz veya yoksul kimselerin çocuklarına ders verilmesi için kurulmuşlardır. Fatih, kurduğu sıbyan mektebine ancak yetim çocuklarının, yetim bulunamazsa fakir çocuklarının alınmasını şart koşmuştur.⁴ Bu okullar kurucuları tarafından yapılan bağışlar veya çocuklardan alınan haftalıklarla idare edilmekteydi. Sıbyan mekteplerinin kurulma amacı, Kur'an-ı Kerimi eksiksiz biçimde çocuklara öğretmektir. Öyle ki II.Mehmet vakfiyesinde,

² Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi(1734-1876)* (Genişletilmiş ikinci baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002), s.5.

³ Osman Ergin, *Osmanlı Maarif Tarihi*, (birinci baskı, İstanbul: Eser Matbaası, 1977), Cilt I, s.89.

⁴ Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt I, S.3 (2008), s.346.

yaptırđığı dâr'üttalim'de Kuran okumanın öğretilceği yazmaktadır.⁵ II Bayezid de İstanbul'da ki külliyesindeki sıbyan mektebinde bulunan muallim ve kalfalarının öğrenciye Kur'an okutmalarını ve ilm-i hal öğretmelerini şart koşarken, I.Mahmut ise 1739 tarihli vakfiyesinde muallimhanesine bir de hat hocası tayin ederek, çocuklara güzel yazı öğretmelerini istemiştir.⁶ Mekteplerin, Kur'an okumayı öğretme yanında çocuklara namaz kılmayı, namazlarda okunacak olan duaları ezberletmeyi ve yazı yazmayı öğretmek gibi amaçları vardı. Okul bir dersane şeklinde olup farklı seviye ve yaşlardan çocukları barındırırdı. Genel olarak çocuklar, 4-5 yaşlarında iken *âmin alayı* denilen törenle mektebe başlardı. Bu törende çocuğun eline bir Elifba verilir, öğretmenleriyle tanıştırılırdı. Bazı mekteplerde kız ve erkek çocuklar karma okutulurken bazılarında ayrı ayrı oturtularak okutulurlardı. Çocuklar rahle adı verilen sıralara evlerinden getirdikleri minderlerin üzerine diz çökerek otururlar, sıraları geldikçe muallimlerinin önüne gidip derslerini alırlardı. Mekteplerde elifba, Kur'an-ı Kerim, ilm-i hal, tecvid, Türkçe ahlak risaleleri, Türkçe, hat dersleri okutulurdu. Ders saatlerinin büyük bir kısmı Kur'an okuma, Kur'an'dan ayetler okutma ve ezberleme ile geçirdi.⁷

Zeki ve yetenekli çocuklara anne ve babalarının istekleri üzerine hâfızlık öğretilirdi. Bu ezber işi üç yıl içerisinde gerçekleşirdi. 10-15 yaşlarına gelen ve Kur'an'ı en az bir kez hatmeden çocuklar mektebi bitirmiş sayılmaktaydı. Böylece sıbyan mekteplerinde Arap harflerini tanıyan, Kur'an'ı okuyabilen, birazda sülüs ve benzeri Arap yazılarını kopya etmiş olan erkekler ya bununla yetinip hayata karışırılar yada medreselere devam ederlerdi.⁸ Okullarda çocuklar parasız okudukları gibi aynı zamanda bedava yer içerler; hem harçlık hem de elbise alırlardı. Hatta senede bir kez de olsa geziye götürülürlerdi.⁹ Mekteplerde eğitim öğretim sabahtan öğlene kadar, öğle arasından sonra ikindiye kadar devam ederdi. Perşembe öğleden sonra ve Cuma

⁵Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (Yirmi yedinci baskı, Ankara:Pegem Akademi Yayınevi, 2015), s.88.

⁶ Cahit Baltacı, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim", *Türkler Ansiklopedisi*, 2002, Cilt XI. s.831.

⁷Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*(birinci baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970), s.8.

⁸ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi bir Bakış*, (birinci basım, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964), s.7.

⁹ Koçer, a.g.e., s. 7.

günleri tatildi.¹⁰ Mekteplerde dayak, eğitimin en önemli aracı olarak görülür, hocalar çocukları tokat, değnek, falaka ile döverlerdi. Falakada erkek öğrencilerin ayakları sıkıştırılır ve tabanlarına vurulur, kızlarınsa ellerine vurulurdu.¹¹ Mekteplerdeki eğitim dilinin Türkçe olduğu, ancak Kur'an'ı okutmak için Arapça ile ilgili bazı bilgilerin verildiği bilinmektedir. Bu okulların belirli bir yönetmeliği, devletçe belirlenmiş programı yoktu. Mekteplerde, dersleri öğretmekten sorumlu olan kişi muallimdi. Bu muallimler çoğu zaman medrese öğrenimi görmüş kişilerdi. Çoğu zaman okulun çevresinde bulunduğu cami veya medreselerin imamlık görevini görüyorlardı.¹² Kız çocuklarını ise çoğu zaman imamların okumayı bilen eşleri okutuyordu. Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı bir programa göre Eyüp ve Ayasofya medreselerinde sıbyan mektebi öğretmeni olmak isteyen öğrenciler genel medrese programlarından ayrı bir program izleyecekti. Bu programda tanışma kuralları ve öğretim yöntemi gibi dersler okutulacak, fıkıh gibi en temel ve en zor derslerden biri yer almayacaktı. Ancak Fatih'in yaptırmış olduğu bu program bir süre sonra kaldırılmış, geleneksel biçimde sıbyan mektebi düzeni uygulanmıştır.¹³ Mekteplerde muallimlere yardımcı olması, zayıf öğrencilerin eğitimlerine yardımcı olması için kalfa görev alırdı. Ayrıca vakıfla bağlantılı olarak mütevellî, nazır, kâtip ve cabi gibi görevliler de bulunmaktaydı. Sıbyan mekteplerinin bu durumu II. Mahmut dönemine kadar gelmiştir. Mekteplerde ilk ıslahat girişimini II. Mahmut gerçekleştirmiştir. Padişah 1824 yılında *talim-i sıbyan* hakkında hazırladığı fermanında, anne ve babaların çocuklarını ustaların yanına verdikleri için çocukların cehaletle büyüyüp, eğitimlerine devam etmediklerini belirtmiş, herkesin çocuklarını mektebe göndermesini istemiştir. Ayrıca öğrenimini tamamlamayanların mekteplerden alınmalarına işaret etmiştir. Padişah, ellerinde ilk mektep öğrenimlerini yaptıklarına dair tezkere olmayanları çirak olarak kabul etmemeleri için esnafı uyarılmıştı.¹⁴

Mekteplerde ikinci ıslahat girişimi 1838 yılında yine II. Mahmut tarafından yapılmıştır. Mekteplerin bağlı oldukları Meclis-i Umur-ı Nafia sıbyan mektepleriyle

¹⁰ Zülfü Demirtaş, "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, S.1, s.176.

¹¹ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.91.

¹² Unat, a.g.e., s.7.

¹³ Demirtaş, a.g.m., s.175.

¹⁴ Bilim, a.g.e., s.4.

ilgili bir layıha hazırlamıştır. Bu layıhada ilköğretimin yetersizliğinden, sınıfların sadece gürültü yeri olduğundan ve anne babaların çocuklarını mektep yerine usta yanına verdiklerinden bahsedilmekteydi. Buna göre mekteplere yetenekli hocalar gönderilecek ve dersler sınıf sistemine göre yapılacaktı.¹⁵ Fakat bu projede uygulanamamıştır. Yine 1838 yılında Umur-ı Nafia Meclisi mektepler için hazırladığı lahiyada mektepleri küçük ve büyük olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Küçük mahalle mekteplerinde Kur'an öğretilcekti. Cami yanlarındaki büyük mekteplerde Türkçe inşa, *Tuhfe-i Vehbi*, *Nuhbe-i Vehbi*, *Sübha-i Sıbyan* gibi kitaplarla ahlak risaleleri okutulması, hat ve kitabet öğretilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶Sıbyan mekteplerinin bozulmasında genellikle vâkıfların mektep kadrolarına aile fertlerini atamaları etkili olmuştur. 19. yüzyılda mahalle mekteplerindeki bazı hocaların okuma-yazma bilmediğine, bazı öğrencilerin on yedi yıllık eğitim sonrasında ancak okuma-yazma öğrendiklerine ilişkin bilgiler mevcuttur.¹⁷

1.2. MEDRESELER

Medrese, *okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak* anlamına gelen ders kökünden türemiş bir mekân ismidir.¹⁸ İslam dünyasında eğitim öğretimin kökleri Hz. Peygamber dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde sistemli bir eğitim öğretimden söz etmek mümkün değildir. İslam dininin getirmiş olduğu kuralların öğretilcek olması Müslümanları camilere yöneltmiştir. Bu durumda ilk muallimleri Hz.Peygamber ve çevresi olarak kabul etmek gerekmektedir. Hz.Peygamber döneminde Medine'de Kur'an eğitimi yapan *Dâr'ulkurra*, medrese eğitiminde başlangıcı teşkil etmiştir.¹⁹ Buralarda, cemaatin dinle ilgili öğrenmek istedikleri sözlü olarak talim ettiriyor, Kur'an öğretiyor, hadis topluyor ve bu hadislerle ilgili hükümler çıkarıyordu. Bu ilk gayretler ileride *fıkıh*

¹⁵ Bilim, a.g.e., s.5

¹⁶ Cahit Baltacı, "Mektep", *TDVİA*, Cilt 29, s.7.

¹⁷ Sina Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, (ikinci baskı, İstanbul:2015), s.41.

¹⁸ Nebi Bozkurt, "Medrese", *TDVİA*, Cilt 28, s. 323.

¹⁹ Taşkın, a.g.m., s.350.

olarak bilinen ilim dalının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁰İslam âleminde yapılan fetihler ve büyüme medreselerin kurulmalarına neden olmuştur. Fethedilen yerler daha önce köklü kültürlerle ev sahipliği yapmış yerlerdi. Müslümanlar bilmedikleri felsefi fikirlerle karşılaşmış, tartışmaların içine düşmüşlerdir. Böylelikle camilerden ayrı medreseler oluşmaya başlamıştır.

İslam dünyasında ilk gerçek medrese İran'da, Nişabur'da kurulmuştur. Bu kurum İslam Dünyasının ilk medresesi olarak kabul edilmektedir. 1067 yılında Selçuklular tarafından Bağdat'ta ki Nizamiye Medreseleri, Selçuklu veziri Nizamü'l-Mülk tarafından açılmıştır. Nizamiye medreseleri, Şii Fâtımîler'in Sünnî Abbâsîler'i ve Selçuklular'ı yıpratmak amacıyla siyasî ve askerî faaliyetlerin yanı sıra ilmi açıdan da yoğun bir propagandaya giriştikleri dönemde Ehl-i Sünnet akîdesini güçlendirmek ve devletin ihtiyaç duyduğu görevlileri yetiştirmek için ülkenin her tarafında açılmışlardır.²¹ Bu medreseleri benzerleri olan Merv, Herat, İsfahan, Belh, Basra, Musul, Amül, Taberisan gibi şehirlerde kurulan medreseler takip etmiştir.²² Böylece medreseler devlet eliyle açılmaya başlamışlar, vakıflar kanalıyla desteklenmişlerdir. Medrese eğitiminin yapıldığı binalar müsait olmadıklarında eğitim, hoca ve öğrencilerin düzenli bir şekilde barınabilecekleri cami, zaviye veya hocaların evlerinde yapılmıştır.²³ Osmanlı Devleti'nin ilk medresesi, 1326 yılında Bursa'nın fethinden kısa bir süre sonra Orhan Gazi'nin manastırdan çevirdiği için Manastır Medresesi olarak da bilinen Orhan Gazi Medresesi'dir. Medreseye otuz akçe maaşla Davud-ı Kayseri atanmış, bu kuruma vakıflar tahsis edilmiştir.²⁴ Orhan Gazi devrinde toplam on bir medrese kurulmuştur. Bunlardan beşi Orhan Gazi tarafından tesis edilmiştir. Bunlardan biri İznik'te, ikisi Bursa'da, diğerleri Akçaova ve Sapanca'dadır.²⁵ I. Murat dönemine ait Anadolu'da on bir, I. Bayezid dönemine ait Anadolu'da on dört, Rumeli'de dört adet olmak üzere toplam on sekiz, Fetret dönemine ait bir, Çelebi Mehmet dönemine ait Anadolu'da altı, Rumeli'de bir,

²⁰ Fahri Unan, "Osmanlı Medreselerinde Din Eğitimi ve Öğretimi", *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi Sempozyumu (4-5 Aralık 1998-İzmir)*, (Ankara: 1999), s.181.

²¹ Abdülkerim Özaydın, "Nizamiye Medreseleri", *TDVİA*, Cilt 33, s.188.

²² Fahri Unan, "Osmanlılarda Medrese Eğitimi", *Yeni Türkiye*, (birinci basım, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları), s. 141.

²³ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu*, (birinci basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,2003), s. 866.

²⁴ Mehmet İpşirli, "Medrese", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 28, s.327.

²⁵ İhsanoğlu, *Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu*, s. 859.

Kudüs'te bir olmak üzere toplam sekiz, II.Murat dönemine ait Anadolu'da on altı, Rumeli'de yirmi, Kudüs'te bir olmak üzere toplam otuz yedi medrese yapılmıştır.²⁶ Böylelikle 1326 yılından 1451 yılına kadar Osmanlı Devleti toplam seksen dört medrese inşa etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde fethedilen yeni yerlere medrese yapılması sürekli hale gelmiştir. Bunun nedeni sadece eğitim değil, İslam kültürü ve dininin yayılmasını, tahsilli aydın kişilerle halkın kaynaşmasını sağlamaktı.

1453 yılında II.Mehmet'in İstanbul'u aldıktan sonraki dönemde medreseler içinde önemli adımlar atılmıştır. Fatih külliyesi tamamlanıncaya kadar İstanbul'da eğitim Zeyrek Kiliseleri ve Ayasofya'nın bazı odalarında yapılmıştır. Fatih, fetihten sonra 1470'te Fatih Külliyesi adında büyük bir külliye yaptırdı. Bizans Patriğinin oturduğu Havariyun Kilisesi'nin üzerine bir cami yaptırdı. Bu caminin çevresine *Sahn- Seman* ya da *Semaniye* olarak bilinen sekiz medrese kurmuş, bunlara öğrenci yetiştirmek için sekiz adet *Tetimme* medreselerini inşa ettirmiştir.²⁷ Arapça'da sahn, bir evin orta yeri anlamına gelmektedir. Bu orta yere gelebilmek için çeşitli yerlerden geçilirdi. Böylece Sahn medreselerine gelebilmek içinde birtakım küçük medreseleri geçmek gerekiyordu.²⁸ Sahn medresesinde bulunan öğrencilere *softa*, Tetimme medreselerindeki öğrencilere *danişmend* denilmekteydi. Bu medreseler yapıldıktan sonra yeni yapılanmaya gidilmiştir. Medreseler, müderrislerin aldıkları yevmiyelere ve okutulan ders kitaplarına göre yapılandırılmışlardır. Bu yapılandırma şu şekilde olmuştur;

- a. Haşiye-i Tecrid (Yirmili Medreseler) olarak adlandırılan, müderrisine yirmi akçe verilen medreselerdir. Tahsil süreleri üç yıldır.
- b. Miftah (Otuzlu Medreseler) olarak adlandırılan, Belagat'tan, Şerh-i Miftah'ın okutulduğu için bu ismi alan ve tahsil süresi önceleri üç yıl iken sonraları iki aya kadar indirilen medreselerdir.
- c. Kırklı (Telvih) medreseleri, müderrislerine günlük kırk akçe verilmekteydi. Eğitim süresi üç yıl iken iki aya indirilmiş, en son üç ay olarak kalmıştır.

²⁶ İhsanoğlu, Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu, s. 897.

²⁷ Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600) ", (yirminci basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015), s. 176.

²⁸ Koçer, a.g.e., s. 10.

- d. Ellili medreselerde müderris günlük kırk akçe almaktaydı. Bu medreseler dâhil ellili ve hariç ellili olmak üzere ikiye ayrılmışlardır.
- e. Sahn-ı Seman medreseleri Fatih'in İstanbul'da kurduğu sekiz medresedir.
- f. Altmışlı medreseler müderrisinin günlük altmış akçe aldığı medreselerdir. Bu medrese türünün tek örneği ise Ayasofya'dır.²⁹

Fatih'ten sonra medreselerde yeni yapılanma Kanuni döneminde olmuştur. Bu dönemde medreseler küçükten büyük sınıflara doğru yükselen on iki kademeli sistemle örgütlenmiştir. Ayrıca tıp medresesi, darüşşifa, matematik öğrenimi için de dört medrese yapılmıştır. Bu dört medresede İslami bilimler okutuluyordu ve bir müderris, bir danışmend ve on beş talebe bulunmaktaydı. Dârü'l hadis kısmında Hz.Muhammed'in sözleri incelenip okutulurken burada bir müderris ve on beş öğrenci bulunmaktaydı. Dârü't tıp kısmında usta-çırak ilişkisine dayanan uygulamalı tıp bilimleri öğretilirdi.³⁰Bu özellikler medreselere dinsel konular dışındaki alanlarda kişi yetiştiren kurum olma özelliği kazandırmıştır.

Medreseler vakfa dayanmaktaydı. Her medrese kendi içerisinde özerk şekilde yapılmıştır. Kendi kendini vakıfların desteğiyle yönetmekteydi. Medreselerin en önemli görevlileri müderrislerdi. Öğrencilerin seçilmesi, yönetim, hizmet işleri müderrisin görevlerindendi. Medreseler ve müderrislerin toplumdaki görevleri ulema sınıfını yetiştirmektir. Medreselerin taşraya yansması medrese talebeleri tarafından olmuştur. Öyle ki öğrenciler Ramazan ayında ülkenin dört bir tarafına giderler, buralarda Ramazan ayı boyunca vaaz ve irşat hizmeti yürütürlerdi.³¹ Bu yolla medresede öğrenilen dini bilgiler Anadolu'ya taşınmıştır. Buna “*cerr*” denilmekteydi.

Medreselerde müderris olmak için talebe en alt düzeyden başlar, sahn medreselerine kadar gelir, burayı bitirince müderris olabilmesi için *icazet* verilirdi.³² Tayin olmak isteyen müderris, Anadolu yada Rumeli kazaskerlerinin ruzname defterlerine adını yazdırır ve beklerdi. Bu bekleme süresine “*nevbet*”, bekleyene “*mülazim*”, sisteme “*mülazemet*” denirdi. Müderrislik kadroları açıldıkça sırada

²⁹ Taşkın, a.g.m., s. 352-353.

³⁰ Yahya Akyüz, “Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1839-1950)”, (ikinci baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012), s.47.

³¹ Unan, Osmanlı Medreselerinde Din Eğitimi ve Öğretimi, s. 193.

³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlıda İlimiye Teşkilatı*, (dördüncü baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), s. 42.

bekleyenler müderris tayin edilirdi. Müderrisler önce alt düzeydeki medreselere atanır ve sırayla yükselirdi.³³ Sebepsiz yere görevini terk etmek, çirkin ve edepsiz davranışlar sergilemek, mülazımlığını satmak gibi durumlarda görevlerinden alınırlardı.

Medreselerde okutulan dersler naklî ilimler ve aklî ilimler olmak üzere ikiye ayrılır. Naklî ilimler; Kur'an, hadis, tefsir, fıkıh, kelam, İslam felsefesi, ahlak, Müslüman yaşamı ve ibadeti ile ilgili konular iken, aklî ilimler; Arapça gramer, lügat, belagat, yazı, İslam felsefesi, genel din bilgileri gibi derslerdi.³⁴ Dersler genellikle kitaba bağlı anlatılırdı. Öğretim biçimi tekrar tarzındaydı. Medreselerde dersler sabah ve ikindi olmak üzere iki devre olurdu. İcazete ve Kur'an'a dayalı dersler sabah yapılır, öğleden sonra dersler genelde tekrar tarzında geçerdi.³⁵

16. yüzyıl sonlarına doğru medreselerde bozulma başlamıştır. Bozulmanın nedenleri aranda toplumsal istikrarsızlıktan kaynaklanan ekonomik sıkıntılar, vâkıfların müderris kadrolarına kendi yakınlarının atanmalarını şart koşmaları gibi nedenler bulunmaktadır.³⁶ Ayrıca medreselerin bozulmasındaki bir diğer neden öğrencilerin eşkıyalıklarından kaynaklanmaktaydı. Medrese öğrencilerinin sakin, asude bir ortam içinde okuyup yükselmesini aynı yaştaki diğer gençler çekememişler ve bu gençler, medrese öğrencilerini yanlarına çekerek kışkırtıp, öğrencileri çapulculuğa, anarşiye ve ahlak dışı hareketlere itmişlerdir.³⁷ Yapılan eşkıyalıklar medrese eğitiminin kalitesini bozmuş ve kaliteli öğrenci yetiştirmesini engellemiştir.

1.3. ENDERUN MEKTEBİ

Enderun, Osmanlı Sarayı'nın iç kısmına verilen isimdir. Enderun mektebi, Osmanlı taşrasında nitelikli mülkî ve askerî idareciler yetiştirmek için açılmıştır.³⁸ İlk

³³ Akyüz, Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri, s. 51.

³⁴ Bilim, a.g.e., s. 9.

³⁵ İpşirli, a.g.m., s.331.

³⁶ Somel, a.g.e., s.41.

³⁷ Hüseyin, Atay, "Medreselerin Gerilemesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 24, S.1, s.24-25.

³⁸ Koçer, a.g.e., s.15.

Enderun mektebi II.Murat zamanında Edirne Sarayı'nda kurulmuştur.³⁹ Enderun mektebi, sarayın “birun” (dış hizmetler) ve “Enderun” (iç hizmetler) olarak örgütlenmiş yapısı içinde iç hizmetler kısmında yer almaktadır.

Bu mektepte kaliteli yetişecek talebeler devşirme sistemi sayesinde temin ediliyordu. Devşirme sistemine göre ülkede bulunan 10-20 yaş aralığında yapılı, fiziği düzgün Hıristiyan çocuklar toplanırdı. Toplanan çocuklar İstanbul'a getirilir, Müslüman olurlardı. Daha sonra Müslüman ailelerin yanına verilerek buralarda Türk kültürünü, Türkçe'yi öğrenmeleri sağlanırdı. Daha sonra Acemi oğlanı olurlar, gerekli eğitimi aldıktan sonra “çıkma” adıyla ayrılarak çeşitli askeri birliklere dağılırlar, yetenekli olanları yüksek eğitim verilmek için Enderun'a alınırlardı.⁴⁰ . Eğitim öğrencilerin giydikleri kaftanlara göre “dolamalı ve kaftanlı” olarak ikiye ayrılırdı.

Saray'da eğitim yedi odada yapılmaktaydı. Bu odalarda öğrenciye gerekli eğitimler verilirdi. En alt kademedeki odalar, büyük ve küçük adıyla anılan odalardı. Has oda, üst kademedeki odaydı.⁴¹ En temel görevleri Hırka-ı Saadet dairesini temiz tutmaktı. Bu odadaki eğitime geçmek için hazine, sefer ve kiler koğuşlarındaki eğitimden geçilirdi. Has oda mevcudu kırk kişiydi ve amaç öğrencileri idareci olarak yetiştirmektir. Bunların dışındakiler odası, hazine odası, seferli koğuşu gibi odalar bulunmaktaydı. Doğancı koğuşu kırk kişilik gruplara eğitim vermekteydi.⁴² Seferli koğuşunda, sanat, musikişinas, kemankeş, pehlivan, berber gibi meslek dalları için öğrenciler eğitilirdi. Sarayın dilsizleri, cüceleri de aynı yerde eğitim görürlerdi.⁴³ Enderun'da eğitim gören öğrenciler, burada kaldıkları sürede evlenemez, geceleri saraydan çıkamaz, başka yerde sabahlayamazdı.⁴⁴

Bu odalarda öğrenciler en alt odadan eğitim alarak en üst odaya yükselirlerdi. Öğretim uygulamalı ve teorik olmak üzere iki kısımdı. Uygulamalı olanlar, saray ve resmi hizmetler, savaşçılık, beden eğitimi, musiki, görgü; teorik olanlar Türkçe,

³⁹ Ülker Akkutay, “Osmanlı Eğitim Sisteminde Enderun Mektebi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 4, s. 25.

⁴⁰ Mehmet İpşirli, “Enderun”, *TDVİA*, Cilt 11, s.186.

⁴¹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü”, (ikinci baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), s.19.

⁴² Uzunçarşılı, s. 311.

⁴³ Taşkın, a.g.m., s.362.

⁴⁴ Koçer, a.g.m., s.18.

Arapça, Farsça, yazı gibi gramer derslerdi.⁴⁵ Bunlar asker ve yöneticilerin bilmesi gereken derslerdi. Medreselerden farklı olarak hattatlık, haritacılık, mimarlık, coğrafya, musiki gibi ders de verilirdi. Mektepte Türkçe, Arapça, Kur'an, din gibi dersler ortaktı. Daha sonra eğitim öğrencilerin yetenek ve kabiliyetlerine göre dallara ayrılırdı. Eğitim 12-14 yıl sürerdi. Enderun'da genellikle meşhur hocalar ders verirdi. Bu hocalar saraya genellikle Salı günleri ders vermeye gelirdi.⁴⁶

Odalarda eğitiminin bitmesi çıkma kanununun uygulanmasıyla gerçekleşirdi. Çıkma olabilmek için yedi sene eğitim alma şartı vardı. Askeri sistemde kadroların boşalması, padişah cülusu gibi nedenlerle çıkma fermanı çıkartılınca, her odada belirli sayıda öğrenci bırakılır, geri kalanları üst odaya geçerdi.⁴⁷ Bu odalardaki yetenekli öğrencilere İslam dini ile alakalı dersler yanı sıra Türkçe, Arapça, Farsça, ok atma, koşu, güreş, atlama gibi dersler ek olarak verilirdi.

Enderun mektebinin en önemli özelliklerinden biriside disiplinli oluşuydu. Yapılan kusurlara, uykusuz bırakma, falaka ve yemek kesme gibi cezalar verilirdi.⁴⁸ Enderun mektebinden 1850 yıllarına kadar 79 sadrazam, 3 şeyhülislam, 36 kaptan-ı derya ve önemli devlet adamları yetişmiştir.⁴⁹ Enderun mektebini, medreselerden ayıran en büyük özellik medreseler din eğitimi verirken, Enderun'da idareci, devlet adamı gibi nitelikli kişilerin yetiştirilmesidir.

16. yüzyıla gelindiğinde giriş usulleri dışında torpille öğrenci alınması, eğitimin kalıplaşması, kapıkulu askerlerinin etkilerini arttırması, mektepte eğitiminin kalitesini düşürmüştür.

1.4. BATILI EĞİTİM KURUMLARI

1.4.1. Humbarahane ve Hendesehane

Osmanlı Devleti'nin savaşlarda almış olduğu yenilgiler sonucunda, var olan eğitim kurumlarının yanı sıra teknik okulların da açılmış olduğu görülmektedir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin ihtiyacı olan, yenilgiler alan orduya yeni bilgiler ve gerekli malzemelerin sağlanması ve devletin bilgi üretim sisteminin yenilenmesiydi.

⁴⁵ Bilim, a.g.e., s.13.

⁴⁶ Unat, a.g.e., s.11.

⁴⁷ Tekeli, İlkın, aynı sayfa.

⁴⁸ İpşirli, Enderun, s.187.

⁴⁹ Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s.98.

Batılı devletlerin içine girmiş olduğu yenileşme ve gelişme karşısında Osmanlı Devleti, kendi ordusu içerisinde yenilikleri yapabilecek nitelikte kişiler yetiştirememekteydi. Bu çıkmazın içine giren devlet, sorunların çözümü için yabancılardan yararlanmıştı.

Orduda, bomba ve top yapılamaz hale gelmiş, gerekli hammaddeler Fransa, İtalya, Hollanda gibi devletlerden sağlanamamış, böylece Humbaracı Ocağı önemini kaybetmiştir.⁵⁰ Humbara, askerî terim olarak demirden yapılmış, içine patlayıcı madde doldurulan yuvarlak mermiye verilen isimdir.⁵¹ Claude Alexander Bonneval (Humbaracı Ahmet Paşa)'dan yardım alınarak 1733 yılında humbarahane ve bunlar için Üsküdar'da *hendesehane* adında ilk askeri fen okulu açılmıştır.⁵² Bu okul, klasik din eğitimi veren sıbyan mektebi ve medreselerden farklı olarak bilimsel faaliyetlerle uğraşması yönünden meslekî eğitim kurumlarının çekirdeğini oluşturmuştur. Açılan Humbaracı Ocağı ve Hendesehane, Yeniçerilerin tepkisini çekmiş, okula gönderilen ödeneğin kesilmesiyle eğitim durmuştur. 1759 yılında okulu faaliyete geçirmek için Hendesehane'nin hayatta kalan öğrencileri ve bunların çocukları toplanarak fen dersleri okutulmaya çalışılmıştır. Tüm bu girişimlere rağmen olumlu sonuç alınamamıştır. 1722 yılında Baron de Tott başkanlığında yeniden açılmıştır. Bir süre tek başına okulu idare etmeye çalışsa da gelenekçi kesimin tutumları sebebiyle okul kapatılmıştır.⁵³

1.4.2. Mühendishane-i Bahr-ı Hümâyûn

Mühendishane-i Bahr-ı Hümâyûn, İstanbul'da 1775 yılında açılmıştır. Bu okulun açılmasındaki en büyük faktör 1768-1774 Osmanlı - Rus savaşında Çeşme Limanı'na sığınan Osmanlı Devleti donanmasının Ruslar tarafında yakılıp, yok edilmesi olmuştur. Okulun öğrenci sayısı ilk açıldığında elli kişiydi. Eğitim ve öğretimi için yurt dışından gerekli araç gereçler getirilmiştir. Deniz mühendishanesinde öğrenciler, denizcilik, matematik, geometri gibi dersler

⁵⁰ Niyazi Berkes, "Türkiye'de Çağdaşlaşma", (yirmi ikinci basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016), s.64.

⁵¹ Ahmet Halaçoğlu, "Humbaracı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 18, s.349.

⁵² Unat, a.g.e., s.21.

⁵³ Bilim, a.g.e., s.23-24.

öğreniyorlardı. Düzeyi giderek yükselen okula 1776 yılındaki nizamnameye göre doksan akçe gündelikli kalfa ve yirmi akçe gündelikli teknik eleman alınmıştır.⁵⁴ 1870 yılına gelindiğinde kara ve deniz mühendishaneleri birleştirilmiş, fakat deniz mühendishanesinden istenilen verim alınamayınca tekrar iki okul ayrılmıştır.

1.4.3. Mühendishane-i Berri Hümâyûn ve Mühendishâne Matbaası

III.Selim'in tahta geçmesiyle birlikte orduda modernleşme çabaları başlamıştır. İlk zamanlarında Fünûn-ı Harbiyye Talimhanesi, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye ve Mühandishane-i Sultani gibi isimlerle anılmış, sonunda Mühendishane-i Berri Hümâyûn adını almıştır.⁵⁵ Okul, kara ordusu ve Nizam-ı Cedit ordularına asker ve subay yetiştirmek için 1795 yılında Hasköy'de açılmıştır.⁵⁶ Mühendishane-i Bahr-ı Hümâyûn'dan sonra Osmanlı'da kurulan ikinci yüksek okul niteliğini taşımaktadır. Okulda eğitim süresi dört yıldır ve zengin bir kütüphaneye sahiptir. Okul dört sınıf olarak kurulmuştu. Birinci sınıfta; hüsn-i hat, imla, resim, Arapça, hendese, rakam, Fransızca, ikinci sınıfta; ilm-i hesap, usul-i hendese, coğrafya, Arapça, Fransızca, üçüncü sınıfta; coğrafya, müsellesat-ı müsteviye, cebir, tahtit-i arazi, tarih-i harp, son sınıfta ise; fenn-i mahrutiyat, hesab-ı tefazuli ve tamami, cerr-i eskal, ilm-i heyet, fenn-i resmi, fenn-i lağım, talim nazariyatı, istihkâm gibi dersler okutulmuştur.⁵⁷ Okuldan mezun olan mühendisler taşraya giderlerdi. Mühendislerden gittikleri yerlerin haritalarını çizmeleri istenirdi. Böylece her mühendis gittiği yerin haritasını çizecek, tüm ülkenin haritası tamamlanacak, bu haritada okul kütüphanesine konulacaktı.⁵⁸ Bu okul Osmanlı Devleti'nde yabancı dil öğretilen ve ilk öğrencileri sıralara oturtulup eğitim verilen okul olmuştur.⁵⁹

Bu kısımda bahsedilmesi gereken bir diğer önemli konu Mühendishâne Matbaası'nın açılmış olmasıdır. Devletin yegane matbaası olan bu matbaada, teknik kitaplar ve bu kitapların içindeki harita, resim, tablolar ve şekiller hatasız biçimde basılmaktaydı. Masrafları hazineden karşılanmış olan Mühendishâne Matbaası'nın

⁵⁴ Bilim, a.g.e., s. 29.

⁵⁵ Kemal Beydilli, "Mühendishane-i Berri Hümâyûn", *TDVİA*, Cilt 31, s.516.

⁵⁶ Erik Jan Zürcher, "Modernleşen Türkiye'nin Tarihi", (otuz birinci baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), s.45.

⁵⁷ Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s.145.

⁵⁸ Bilim, a.g.e., s.39.

⁵⁹ Unat, a.g.e., s.14.

1797 yılında kurulmuş olmasına rağmen bir nizamnamesi yoktu. Bir süre varlığını sürdüren matbaanın 1802 yılında faaliyetine son verilmiştir.⁶⁰

1.4.4. Tıbhane-i Amire

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan “*Asakir-i Mansure-i Muhammediye*” ordusunun ihtiyacı olan tabip ve cerrah subayları yetiştirmek için 1826 yılında açılmıştır.⁶¹ Okul dört sınıflı olarak planlanmış ve ilk öğrencileri yeni ordu içerisindeki yetenekli öğrencilerden seçilmiştir. Okulda dil bilgisi, imla, tıp bilgisi, Türkçe, Arapça, Fransızca dersleri okutulmuştur.⁶² Okula kayıt için herhangi bir şart aranmamış, fakat sonralarında daha kaliteli ve seviyeli öğrenciler yetiştirmek için giriş imtihanı yapılmaya başlanmıştır. Dört yıllık eğitimi tamamlayan öğrenciler tabip muavini olarak mesleğe başlamışlardır.

1.4.5. Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye

Bu okul II. Mahmut Dönemi'nde subay yetiştirmek amacıyla açılmıştır. Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu içindeki yetenekli er, onbaşı ve çavuşlar seçilerek “*sıbyan bölükleri*” oluşturulmuş, askerlere ciddi program uygulanarak kurulmuştur.⁶³ Mektep II.Mahmut Dönemi'nde 1834 yılında açılmıştır.⁶⁴ Okul, hazırlık ve mesleki bilgiler olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur. Okulda hendese, cebir, cebirin hendeseye tatbiki, ilm-i menazır, ilm-i kutu-ı mahrutiyat, ilm-i tefazuli ve tamamı, cerr-i eskal, ilm-i heyet, ilm-i hikmet-i tabiiye, Fransızca, resim, köprü kurma, harita inşası, top, tüfek ve şiş talimleri, piyade ve süvari talimleri, ilm-i sibahat gibi dersler okutulmuştur.⁶⁵ Mektepte Avrupa'dan gelen öğretmenler ders vermiştir. 1847 yılında Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye adını alarak eğitim öğretime devam etmiştir.

⁶⁰ Beydilli, Kemal, “Mühendishâne Matbaası”, *TDVİA*, Cilt 2, s. 341.

⁶¹ Unat, a.g.e., s.14.

⁶² Nil Sari, “Mekteb-i Tıbbiye”, *TDVİA*, Cilt 29, s. 2.

⁶³ Abdulkadir Özcan, “Harbiye”, *TDVİA*, Cilt 16, s. 115.

⁶⁴ Koçer, a.g.e., s.38.

⁶⁵ Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s.147.

1.4.6. Mızıkâ-ı Hümâyûn Mektebi

Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri Ocağı kaldırılana kadar resmi mızıkâ kurumu “*mehterhane*” idi. Fakat Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kaldırılmasıyla birlikte bu kurum da ortadan kalkmıştır. Bu nedenle ordunun ihtiyacı olan mızıkâ mektebi 1834 yılında açılmıştır.⁶⁶ Okul elemanlarının hepsi Enderun'da eğitim görmüş kişilerden seçilmiştir. Talebe mevcudu kırk-elli kişi arasındaydı.⁶⁷

1.5. GAYRİMÜSLİM OKULLARI

Osmanlı Devleti eğitim tarihi içinde önemli bir yere sahip olan yabancı okullar, eğitim öğretim faaliyetlerinden çok, eğitim dışı eylemleri ve misyonerlik ile gündeme gelmişlerdir. Gayrimüslim okulları, eğitimi araç olarak kullanmış, amaçları ise siyasi eylemler olmuştur. Osmanlı Devletinde gayrimüslimlere ait olan okullar yabancı ve azınlık okulları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Azınlık okulları, Osmanlı Devletinde yaşayan; aralarında din, dil ve ırk farkı olan başta Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerin açtığı okullardır. Yabancı okullar ise doğrudan yabancı devletler tarafından açılmış olan okullardır. II.Mehmet İstanbul'un fethinden sonra “Galata Ahitnamesi” ile başta Rumlar olmak üzere yabancı topluluklara kendi mekteplerini açma iznini vermiştir. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde pek denetlemediği okullar ilerleyen dönemlerde önemli tehdit unsuru haline gelmiştir. Yabancı devletler bu kurumlara yardımlar yapmış, desteklerde bulunmuşlardır. Böylelikle azınlıklar yabancı devletlerin himayesi altına girmişler ve sayılarını arttırmışlardır. Azınlıklar, Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte her alanda Türklerle eşit duruma geldikleri gibi eğitim alanında da eşitliği elde etmişlerdir. Yabancı okullar, bağlı oldukları cemaatin ismiyle okul açmaktayken, sonralarında himayesi altında oldukları devletlerin isimleriyle okul açmaya başlamışlardır. İlk sırada Katolikler gelirken, Protestanlar, Sırp, Bulgar, Rus, Avusturya Macaristan Osmanlı topraklarında okullar açmışlardır. Bu okulların isimlerine Osmanlı Salnamelerinde rastlanıyor olması, Osmanlı Devleti'nin bu

⁶⁶ Akyüz, aynı sayfa.

⁶⁷ Bilim, a.g.e., s.72.

duruma göz yumduğunun ve teftişi elden bıraktığının göstergesidir. Denetim yapılmayan yabancı okullar, Osmanlı topraklarında istedikleri gibi eğitim vermeye başlamışlar ve siyasi amaçlar gütmüşlerdir. Budunun üzerine 1869 Maarif Nizamnamesi ile okullar denetim altına alınmak istense de devletin içinde bulunduğu durum düzenlemenin yapılmasına izin vermemiştir. Bu okulların faaliyetlerini kaybetmesi, Cumhuriyet sonrası döneme kadar uzanmaktadır.

1.6. TANZİMAT DÖNEMİ'NDE (1839-1876) EĞİTİMİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti, çöküş dönemine girmiş, askerî, siyasî, ekonomik, bilimsel alanlarda Batılı devletlerin gerisinde kalmıştır. 1839 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Sultan Abdülmecit'in tahta çıkmasıyla sorunlara çare olması için 3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. “*Düzenlemek, ıslah etmek, sıraya koymak*” anlamındaki tanzim kelimesinin çoğulu olan tanzimat, “*mülki idareyi ıslah ve yeniden organize etme*” manasında kullanılmaktadır.⁶⁸ Bu fermanla, Batı'nın modernleşmesi karşısında Osmanlı Devleti'nin kendisini yenilemesi ve Batı'daki gelişmelere ayak uydurması amaçlanmıştır. Tanzimat Dönemi'nde eğitimin temel özellikleri şunlardır;

1. Eğitimin geliştirilmesi, devleti felakete gidişten kurtaracak bir yol olarak görülmeye başlanmış,
2. Eğitim bir bilim olarak görülmeye ve eğitim bilimi kitapları yazılmaya başlanmış,
3. Okul ve sınıf ortamının düzenlenmesine, yeni ders araç-gereçlerinin kullanılmasına, genel ve özel yeni öğretim yöntemlerinin denenmesine gidilmiş,
4. Örgün eğitim alanında İstanbul ve taşrada büyük çabalar gösterilmiş, birçok okul kurulmuş,
5. Medrese dışındaki örgün eğitimde ilk, orta, yüksek şeklinde derecelendirilmeye ve örgütlenmeye gidilmiş,

⁶⁸ Ali Akyıldız, “Tanzimat”, *TDVİA*, Cilt 40, s.1.

6. Medreselerin düzeltilmesine gidilmemiş, bazı meslek medreseleri açılmış,
7. Siyasî gelişmelerin sonucu olarak çeşitli din, dil ve kültürlerden oluşan ülke insanlarını bir arada tutmak için *Osmanlıcılık* ideali ortaya çıkmış,
8. Azınlık ve yabancı okullar gelişme göstermiş, tehlike oluşturmaya başlamış,
9. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitimde ilerleme sağlanmaya çalışılmış,
10. Meslekî ve teknik eğitimin temelleri atılmış,
11. İlk kez öğretmen yetiştiren meslek okulları açılmış,
12. Öğrenci ve öğretmenlerin kıyafetlerinde düzenlemelere gidilmiş,
13. Disiplin aracı olarak kullanılan falaka yasaklanmış,
14. Halk eğitiminin önemi anlaşılmaya, bu alanda gelişmeler görülmeye başlanmıştır.⁶⁹

1.6.1. Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın Açılması

Sultan Abdülmecid'in Hatt-ı Hümayûn'unda belirtilen hususların yerine getirilebilmesi için toplanan Meclis-i Vâlâ her vilayetin ileri gelen kişilerini İstanbul'a davet etmiş, böylelikle ülkedeki sorunların ne olduğuna dair fikirler edinmeye başlamıştır. Bunun sonucunda eğitim ile ilgili sorunların çözülebilmesi için 11 Nisan 1845 tarihinde ilmiye, kalemiye ve seyfiye sınıfından seçilen kişilerden oluşan Meclis-i Maarif-i Muvakkat kurulmuştur.⁷⁰ Bu geçici meclisin kurulma amacı, temel kurallar çerçevesinde gerekli eğitim planlarının yapılıp uygulanmasıydı. Meclisin aldığı kararlar arasında eğitimin ilk, orta ve yüksek kademeli olmasını kabul etme, sıbyan okullarını iyileştirme, rüştiye okullarını geliştirme, yüksekokul olarak bir Dârülfünun açma ve bu açılacak okulların yönetimini sağlamak için Maarif Meclisi'nin açılması vardı.⁷¹

⁶⁹ Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s.158-159.

⁷⁰ Bilim, a.g.e., s.151.

⁷¹ Koçer, a.g.e., s. 52.

1.6.2. Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin Kurulması

Meclis-i Vâlâ'nın 1846 yılında hazırladığı raporda eğitim işlerini kontrol edecek bir kurumun oluşması isteniyordu. Bunun üzerine maarif çalışmalarını düzenleyecek, bunların devamlılığını sağlayacak, problemleri çözebilecek nitelikte Maarif Meclis 1846 yılında kurulmuş, 1847 yılında bakanlık haline getirilmiştir.⁷² Meclis, Dârülfünun'a talebe yetiştirecek mahalle mekteplerinin ıslahını ele alarak, bu mekteplerin iki kısma ayırmasına, kendi içlerinde sınıflara ayrılmasına, başlarına ise müdür ve muavin atanmasına karar vermiştir.⁷³ Meclisin aldığı kararlar arasında bir Dârülfünun kurulması da vardı. Bunu gerçekleştirebilmek için 1851 yılında Encümen-i Daniş kuruldu.⁷⁴ Bu kurumun amacı Avrupa eğitimi ile ilgilenmek ve gerekli olan kitapları tercüme etmektir. Bununla birlikte Tanzimat Dönemi'nde eğitimle ilgili problemlerin çoğu aşılamamıştır. Bunun sebepleri arasında sorunların net bir şekilde anlaşılabilmesi, devletin maarife ayıracak yeterli bütçesinin olmaması bulunmaktadır.

1.6.3. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi

Osmanlı Devleti'nde Batı örnek alınarak oluşturulmaya çalışılan kurumların temelleri Maarif-i Umumiye Nizamnamesine dayanmaktadır. 1869 yılında yürürlüğe giren ve II. Meşrutiyet'e kadar geçerli olan nizamnamenin mimarı Maarif Nazırı Savfet Paşa kabul edilmektedir.⁷⁵ Hazırlanan nizamname için Fransız eğitim bakanı Victor Duruy'a bir rapor hazırlanmış, bu rapora dayanılarak beş bölüm ve 198 maddeden oluşan nizamname oluşturulmuştur.⁷⁶ Bu nizamnamede hemen hemen her eğitim kademesine değinilmiş, eğitim için yapılabilecek ıslahatlar kararlaştırılmıştır. Nizamname ile eğitim, mekâtib-i sıbyaniye, mekâtib-i rüştiye, mekâtib-i idadiye, mekâtib-i sultaniye, mekâtib-i âliye olmak üzere beş kısma ayrılmıştır.⁷⁷

⁷² Bernard Lewis, "Modern Türkiye'nin Doğuşu", (yedinci baskı, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2014), s.159.

⁷³ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı", (birinci basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992), s.364.

⁷⁴ Bilim, a.g.e., s.155.

⁷⁵ İhsanoğlu, Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı, s.373.

⁷⁶ Berkes, a.g.e., s.236-237.

⁷⁷ Hamza Altın, "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, Sayı: 13, s.274.

Nizamnamede vilayetlerde maarif teşkilatlarının kurulması kararlaştırılmıştır. Maarif Nizamnamesine göre getirilen başlıca yenilikler şu şekildedir;

1. İlköğretimi zorunlu hale getiriyordu.
2. Eğitim ve öğretimi düzenlemeyi amaçlıyordu.
3. Bin haneden fazla yerleşim yerlerinde idadi, beş yüz hane bulunan yerlerde rüştiye, her köyde ve yerleşim yerlerinde sıbyan mektebi ve İstanbul’da bir Darulfünun kurmayı amaçlıyordu.⁷⁸
4. Okulları kısımlara ve derecelere ayırıyordu.⁷⁹
5. Öğretmenleri yetiştirmek ve toplumdaki itibarlarını arttırmak için çareler arıyordu.
6. Vilayetlerde teşkilatlanmayı amaçlıyordu.
7. Eğitimin malî boyutuna halkıda dâhil ediyordu.
8. İmparatorlukta bütün devlet okullarını, özel okullarını, cemaat okullarını, yabancı okulları tek bir yasa içerisine dâhil ediyordu.⁸⁰
9. Kızlarıda eğitim sistemi içerisine dâhil ediyor, kızlar için yeni okullar açılmasını hedefliyordu.

Nizamnameye göre maarif idaresi gelirleri, devlet tarafından verilen bütçe, halkın yardımları, vakıf gelirleri, sultanî ve yüksek okul talebelerinden alınan ücretler ve harçlardan oluşmaktaydı. Sıbyan mektebi muallim maaşları halk tarafından karşılanırken idadi ve rüştiyelerin masrafları maarif bütçesinden karşılanacaktı.⁸¹ Nizamnameyle Osmanlı Devleti’nin eğitim konusundaki geri kalmışlığına Batı örnek alınarak çareler aranmış, modernleşme adına çabalar sarfedilmiştir.

⁷⁸ Fatma Ürekli, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları”, *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 399-400.

⁷⁹ Koçer, a.g.e., s. 86.

⁸⁰ Somel, a.g.e., s.123.

⁸¹ İhsanoğlu, *Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı*, s.373.

İKİNCİ BÖLÜM

II.ABDÜLHAMİT DÖNEMİ EĞİTİM SİSTEMİ, ÖNEMLİ EĞİTİMCİLER VE ÖĞRETMEN YETİŞTİREN KURUMLAR

1876 yılında tahta geçen Sultan, “eğer bizde bazı ıslahatlar kabul edilecekse, memleketin hakiki şartları göz önünde bulundurularak yapılmalıdır” diyerek, eğitim konusunda yeniliğe açık ve destekleyici bir tutum içerisinde bulunmuştur. Batılılaşma ve modernleşme yolunda büyük adımlar atmıştır. Devletin ileri gelenlerinin de teşvikiyle 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi’de eğitimle ilgili maddelerde bulunmaktaydı. Burada en önemli husus ilköğretimin zorunlu tutulması olmuştur. Abdülhamit tahta çıktığında Osmanlı Devleti’nde birbiriyle bağlantısı olmayan, değişik felsefe ve müfredata sahip üç okul sistemi bulunmaktaydı.⁸² Bunlar medrese, sıbyan mektepleri ve özel okullardı. Toplumun cehaletinin giderilmesinin tek yolu olarak eğitimi gören Abdülhamit, çeşitli okullar açtırmıştır. Bu dönemde İstanbul’daki eğitime verilen önemin taşraya da yansması amaçlanmıştır. Bu sebepten dolayı II. Abdülhamit Dönemi’nde eğitim teşkilatı, merkez ve vilayet teşkilatları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Böylelikle bu dönemin en büyük başarısı eğitimin tüm vilayetlere yayılması olmuştur. Ülke genelinde idadî sayısı 1876 yılında altı iken 1908 yılında doksan sekize, İstanbul’da iki iken dokuza çıkmıştır.⁸³

Maarif Nezareti bu dönemde eğitim işleriyle doğrudan ilgilenen beş daireye bölünerek her daire meclis üyelerinden birinin sorumluluğuna verilmiştir.⁸⁴ 1881 yılında yapılan değişikliklerle Maarif Nezareti; maarif nazırı, meclis-i maarif, meclis kalemi, encümen-i teftiş ve muayene dairesi, mekâtib-i âliye dairesi, mekâtib-i rüştiye dairesi, mektâib-i iptidâiye dairesi ile kütüb ve risail muayene memurları, müfettişler, kütüphaneler, müze, matbaa ve rasathaneden oluşmaktaydı.⁸⁵ 1886 yılına

⁸² Büşra Karateşer, “Sultan II.Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 57 (2017), s.427.

⁸³ François Georgeon, “Sultan Abdülhamit”, (üçüncü baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), s.349.

⁸⁴ Bayram Kodaman, “Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi”,(ikinci baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), s.29.

⁸⁵ Kodaman, a.g.e., s.33.

gelindiğinde nezaret teşkilatına “*milel-i gayrimüslime ve ecenebiyye okulları müfettişliğiyle, mekâtib-i idadiye müfettişlikleri*” eklenmiştir.⁸⁶

II. Abdülhamit Dönemi’nde dikkate alınması gereken bir diğer husus, gayrimüslim talebe sayısı ve misyoner okullarıdır. Misyoner Okullarına bakıldığında misyon kelimesi, Latince kökenli olup, “göndermek” anlamına gelmektedir. Misyonerlik ise örgütlü, amaçlı din yayıcılığıdır. Misyonerlerin en önemli çalışmaları eğitim yoluyla yürütülmektedir. 19. yüzyılda kapitülasyonlardan yararlanan İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde okullar açmışlardır. Bu ülkelerin amaçları, açtıkları okullar aracılığıyla kendi dil, din ve kültürlerini yaymak, bu yolla Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi etkinliklerini artırmaktı. Çoğunlukla misyonerler tarafından kurulan bu okullar, kendi dini propagandalarını yaptıkları gibi, zaman zaman azınlıkların isteklerini yerinde getirmişlerdir. Osmanlı Devleti içindeki misyoner okullarının sayıları şu şekildedir; Amerikan okulları 131, Fransız okulları 127, İngiliz okulları 60, Alman okulları 22, İtalyan okulları 22, Avusturya okulları 11, Rus okulları 7, İran okulları 4’tür.⁸⁷ 1888 yılında yayımlanan bir layihada; misyoner okullarının yıkıcı etkilerine karşı devlet okulları sayısının artırılması, mevcut okulların kalitesinin yükseltilmesi gerekli görülmüştür. Devletin buradaki amacı yabancı okullara gönderilen Müslüman talebeleri devlet okullarına çekebilmek, misyoner kurumlarında Müslüman talebe bırakmamaktı. Fakat tüm çabalara rağmen Osmanlı Devleti, bu konuda başarılı olamamıştır. Bu dönemde Sultan Abdülhamit’in tüm ıslahat ve çabalarına rağmen malî kaynakların yetersizliği sebebiyle eğitimde istenilen hedefe ulaşamamıştır.

Maarif Nezareti’nde 1898 yılında meclis-i maarif, tetkik-i müellefat komisyonu, encümen-i teftiş ve muayene, mektubî kalemi, muhasebe, evrak kalemi, mekâtib-i gayrimüslime ve ecenebiyye müfettişliği, mekâtib-i ibtidaîye dairesi, mekâtib-i rüştiye dairesi, mekâtib-i idadiye dairesi, meclis kalemi, encümen-i teftiş ve muayene kalemi, mekâtib-i aliye ve hususiye müfettişliği, mübayaat komisyonu

⁸⁶ Karateşer, a.g.m., s.427.

⁸⁷ Resul Narin, “Osmanlı Devletinde 19. Yüzyılda Misyonerlik ve Adapazar ı’ndaki Misyoner Okulları”, *Orgeneral Ali Fuat Cebesoy Armağanı*, (birinci basım, Sakarya:Kollektif Yayınevi 2010), s.312.

ve müze-i hümayun idaresi vardı.⁸⁸ Vilayetlerde vilayet maarif müdürlükleri ve maarif meclislerinin kurulduğu görülmektedir. Maarif meclisleri, sorumlu oldukları bölgelerin her türlü maarif işleriyle meşgul olmak, sıbyan-iptidaî okullarının ıslahına ve çoğalmasına dikkat etmek, öğretmenlerin tayinleriyle uğraşmak, maarif giderlerini arttırmanın yolunu aramak, imtihanlar yapmak ve diplomalar vermekle görevliydi.⁸⁹ Maarif salnamelerine göre vilayet maarif idarelerinin kadroları; maarif müdürleri, maarif memurları, maarif kâtipleri ve maarif sandık eminlerinden oluşmaktaydı.⁹⁰

II.Abdülhamit dönemi eğitim sisteminden bahsettikten sonra bu dönemde ki önemli eğitimcilerden olan Mehmet Sait Paşa, Münif Paşa ve Ayşe Sıdika Hanım gibi önemli şahsiyetlerin eğitim alanındaki faaliyetleri hakkında bilgi vermek gerekmektedir.

Osmanlı Devleti sadrazamlığı yapmış olan Mehmet Sait Paşa 1838-1914 yılları arasında yaşamıştır. Sait Paşa, maarif idaresindeki aksaklıkları görmüş ve bu aksaklıkların okullardaki öğrencilerin iyi yetiştirilmemesinden kaynaklandığını düşünmüştür. Sadrazam, okullarda öğrencilerin yetiştirilip, diplomalarının verildiğini görüyor fakat öğrencilerin kaliteli şekilde yetiştirilemediğinden şikayet ediyordu. Bugünkü üniversitelerin temeli olan Dârülfünun'un kuruluşunda önemli role sahip olan Sait Paşa, Matbaa-i Amire Müdürlüğü, Takvim-i Vekayi Müdürlüğü yapmıştır.⁹¹ Onun döneminde, Mekteb-i Fünûn-ı Maliye, Ticaret Mektebi, Mülkiye Tıbbiyesi, Hukuk Mektebi, Müze-i Hümayûn, Encümen-i Teftiş, Dârülameliyat, Dârümuallimîn-i Sıbyan, Mülkiye Mühendis Mektebi, Lisan Mektebi, Şems'ül Maarif ve Ameliyat Ziraat Mektebi açılmıştır.⁹² II.Abdülhamit ve II.Meşrutiyet döneminin en parlak siması olan Sait Paşa'nın görüşleri eğitimin gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca yazmış olduğu, "Mektuplar", "Sait Paşa'nın Kamil Paşa'nın Hatıratlarına Cevabı", "Gazeteci Lisani", "Sait Paşa'nın Hatıratı" adlı dört adet eseri de bulunmaktadır.⁹³

⁸⁸ Kodaman, a.g.e., s.36.

⁸⁹ Kodaman,a.g.e., s.47.

⁹⁰ 1899-1900/H. 1317, Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 871-1496.

⁹¹ Koçer, a.g.e., s.141.

⁹² Koçer, a.g.e., s.142.

⁹³ Zekeriya Kurşun, "Said Paşa,küçük", *TDVİA*, Cilt 35, s. 578.

Osmanlı devlet adamı ve düşünürü olan Münif Mehmet Paşa, 1830-1910 yılları arasında yaşamıştır. Münif Paşa'ya göre toplumu çağın gerisinde bırakan gericilik ve görenekçilikti. Paşa'ya göre görenekler, yeniliklerin önünü kapatmaktaydı. Bu anlamda söylenmiş olan “*görenek belası*” sözü ona aittir.⁹⁴ İlk görevi Şam Vilayet Meclisi memurluğuydu. Sonrasında Yüksek Zabıt Tercüme Odasına girmiştir. Onun döneminde, Mekteb-i Hukuk ve Turuk-u Muabir Mektebi, Müze-i Hümâyun, Dilsiz ve Körler Mektebi, Lisan Mektebi, El sine Mektebi, Mekteb-i Fünun-ı Maliye, Mülkiye Veteriner Mektebi, Mekâtib-i Âliye açılmıştır.⁹⁵ Ayrıca Münif Paşa yaşamı boyunca 8 eser ortaya koymuştur.

İlk kız Öğretmen Okulu'nun Pedagoji dersi öğretmeni olan Ayşe Sıdika Hanım, Dârümuallimat programında olmayan pedagoji dersinin, programa konulması için çalışmış ve sonunda ders Maarif Nezareti'nin emriyle programa dahil edilmiştir. Böylelikle takdir toplayan Ayşe Sıdika Hanım bu dersin öğretmeni tayin edilmiştir.⁹⁶ 1897 yılında “Usûl-ı Talim ve Terbiye Dersleri” adlı ilk modern eğitim kitabını yayınlamıştır.⁹⁷

2.1. İL.ABDÜLHAMİT DÖNEMİ EĞİTİM KURUMLARI

Tanzimat Döneminde açılan rüştiye mektepleri, idadi ve sultanilerin sayıları artırılmış ve bu okullar tüm vilayetleri kaplar hale getirilmiştir. Müslüman kesimde özellikle zenginlerin oturduğu bölgelerde yirmi, otuz odalı konaklar kiralanarak Şemsü'l-Maarif, Numune-i Terakki, Rehber-i Marifet, Dârü't talim gibi isimlerle özel okullar açılmaya başlanmıştır.⁹⁸ Maarif salnamelerinden elde edilen bilgilere göre bu dönemde Mekteb-i Fünûn-ı Maliye, Hukuk Mektebi, Ticaret Mektebi, Sanayi-i Nefise Mektebi, Dârü'l Ameliyat, Hendese-i Mülkiye, Mülkiye Baytar Mektebi, Numune Bağı Mektebi, Polis Dershanesi açılmıştır. Ayrıca 1900'lere gelindiğinde imparatorlukta 29.130 sıbyan mektebi, 9.347 iptidaî mektebi, 619

⁹⁴ İsmail Doğan, “Münif Mehmed Paşa”, *TDVİA*, Cilt 32, s. 9-12.

⁹⁵ Koçer, a.g.e., s.150-151.

⁹⁶ Koçer, a.g.e., s.152.

⁹⁷ Ümit Akagündüz, “Düşünce Tarihimizin Eğitimci Simalarından Ayşe Sıdika Hanım ve Usûl-ı Talim ve Terbiye Dersleri Adlı Eseri”, *Kıbrıs Uluslararası Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt 21, S. 81, s. 87.

⁹⁸ İlhan Tekeli, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, s.471.

rüştiye, 109 idadi mektebi ve 31 dârümuallimîn bulunmaktaydı. Ayrıca 1867'den 1895'e kadar geçen 28 yılda rüştiye ve buralarda okuyan öğrenci sayısı dört kat artmıştır (33.449).⁹⁹

2.1.1. İlköğretim

2.1.1.2. Sıbyan Mektepleri-İptidaî Mektepler

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde her köy ve mahallede en az bir sıbyan mektebi açılması maddesi bulunmaktaydı. Nizamname bu mektepleri kız, erkek, müslim, gayrimüslim olarak da ayırmaktaydı. 1876 Kanun-i Esasi ile ilköğretime zorunluluk getirilmişti. 1876 yılında ilköğretimin geliştirilmesi, mali işlerin yürütülmesi ve okulların yönetilebilmesi için halkın yardımına başvurularak, “*Tedrisat Meclisleri*” adında yeni bir yapılanma yapılmak istenmiş, ancak bu meclisler açılmamıştır.¹⁰⁰

Bu dönemde eğitim, mekâtib-i sıbyaniye ve mekâtib-i iptidaîye olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Mekâtib-i sıbyaniye olarak adlandırılan okullar Osmanlı Devleti toplumunun alışkın olduğu “*usûl-ü atika*” denilen geleneksel mahalle mektepleriydi. Klasik din eğitimi veren ve halkın istekleri doğrultusunda talebeleri yetiştiren bu okulları yenileştirmek oldukça zordu. Tanzimatçılar tarafından kurulma fikri ortaya atılan mekâtib-i iptidaîye, “*usûl-ı cedid*” tarzı modern eğitim veren mekteplerdi. Usûl-i atika mektepleri Evkaf Nezareti'ne bağlıyken, usûl-i cedid mektepleri Maarif Nezaretine bağlıydı.¹⁰¹ Böylece ilköğretim kademesinde ikilik ortaya çıkmıştı. Şehirlerde iptidaî mektepleri üç yıl eğitim verirken köylerde bu süre dört yıldır.¹⁰²

1904 yılında iptidaî mektepleri ders programlarında birinci yıl, elifba, kıraat, ecza-yı şerife, yazı, ilm-i hal; ikinci yıl, Kur'an-ı Kerim, ilm-i hal, kıraat, hesap, yazı, üçüncü yıl Kur'an-ı Kerim, tecvid, ilm-i hal, kavaid ve imla, hesap, muhtasar tarih-i Osmani ve ahlaki Kıraat dersleri bulunmaktaydı.¹⁰³ 1900'lü yıllara gelindiğinde tüm

⁹⁹ Sina Akşin, “Abdülhamit Merakı”, *Teori Dergisi*, Sayı: 328, (Mayıs 2017), s. 9.

¹⁰⁰ Koçer, a.g.e., s.127.

¹⁰¹ Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s.226.

¹⁰² Unat, a.g.e., s.40.

¹⁰³ Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s.226.

imparatorlukta sıbyan mektebi ve iptidaîlerde toplam 899.932 kız-erkek öğrenci eğitim görmekteydi.¹⁰⁴

TABLO 1- 1316 (1898) Yılı Maarif Salnamesine Göre İmparatorlukta Sıbyan Mektebi ve İptidaî Mektepleri Sayıları :¹⁰⁵

Vilayet İsmi	Sıbyan Mektepleri	İptidaî Mektepleri	Toplam Sayısı
Bahr-ı Sefid	3	68	71
İstanbul	196	47	243
Adana	585	12	597
Erzurum	-	-	850
Musul	392	-	392
Bağdat	38	11	49
Beyrut	205	181	386
Halep	604	29	633
Suriye	232	59	291
Basra	90	26	116
Yanya	61	66	127
Manastır	275	176	451
Kosova	386	59	445
İşkodra	75	26	101
Edirne	1721	204	1925
Van	120	9	129
Mamuretülaziz	392	6	398
Konya	275	35	310
Kastamonu	2919	555	3474
Trabzon	2390	229	2619
Sivas	1366	271	1637
Diyarbakır	185	11	196

¹⁰⁴ İlhan Tekeli, Selim İlkin, a.g.e., s. 75.

¹⁰⁵ 1898-1899/H. 1316, Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, İstanbul, s.777-1256.

Bursa	3173	244	3417
Bitlis	254	9	263
Aydın	420	151	571
Ankara	1695	397	2092
Toplam	18.938	3057	21.995 ¹⁰⁶

II.Abdülhamit, ilköğretimin modernleşmesi için uğraşmış, bunun, vilayetlere yayılması için çalışmıştır. Onun dönemi, iptidaî mekteplerin yaygınlaştığı dönem olmuştur. Sultan için söz konusu, geleneksel eğitimden ziyade modern eğitim olmuştur. Onun için modern eğitimin amacı, sadece okulda eğitim vermek değil, aynı zamanda eğitim aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun, bilhassa Müslüman teb'asının içinde bulunduğu cehalet ortamından çıkışı.

2.1.2. Ortaöğretim

2.1.2.1. Rüştîye Mektepleri

Osmanlı Devleti'nde ortaokul derecesinde olan mekteplere rüştîye mektepleri adı verilmiştir. II. Mahmut Dönemi'nde sıbyan okullarının yetersizliği sebebiyle, sıbyan mekteplerinin üstünde "*sınıf-ı sani*" okullarının açılmasına karar verilmiştir. Bu okulların adı padişah tarafından "rüştîye" olarak değiştirilmiştir.¹⁰⁷ Bu ismin verilmesi çocukların ergenlik çağlarına "rüşd" denilmesinden kaynaklıydı.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle nüfusu beş yüz haneyi geçen yerleşim yerlerinde rüştîye mekteplerinin açılacağı maddesi bulunmaktaydı. Nizamnameye göre; açılacak olan bu mekteplerin masrafları Maarif Nezareti tarafından karşılanacak, binalar Meclis-i Kebir-i Maariften gönderilen plana göre yapılacak, mekteplere öğrenci sayısına göre muallim-i evvel, muallim-i sani, muallim-i salis, mubassır ve hademe bulunacak, eğitim öğretim yılı dört yıl

¹⁰⁶ Tablo 1'de verilen bilgiler 1898 (H. 1316) yılı Maarif Salnamesinin, 777-1256 sayfa aralığında bulunan, sıbyan ve iptidaî mekteplerinin taranması ve bulunan rakamların toplanmasıyla elde edilmiştir.

¹⁰⁷ Kodaman, a.g.e., s.91.

olacaktı.¹⁰⁸ Tanzimat döneminin zihniyeti, eğitimde Batı tarzında eğitim sisteminin kurulmasını öngörmekteydi. İlk rüştiye 1847 yılında Mekâtib-i Umumiye Nazırı Kemal Efendi'nin öncülüğünde İstanbul'da Davud Paşa'da açılmıştır.¹⁰⁹ Bu okulda usûl-ı cedid tarzında eğitim verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde bu tarihlere kadar kız çocuklarına sıbyan mektebinden sonra okuma şansı verilmemekteydi. Fakat rüştiyelerin açılmasıyla birlikte 1858 yılında kızlar içinde rüştiye mektebi açılmıştır. Kız çocuklarının da ortaokul seviyesinde eğitim görmesini sağlayan ilk inas rüştiye mektebi İstanbul Sultan Ahmet'te açılan Cevri Kalfa İnas Rüştiye Mektebi'dir.¹¹⁰ Fakat bu okul muhafazakâr ve gelenekçi Osmanlı Devleti toplumu tarafından fazla ilgi görmemiştir. Bu mekteplerde kızlara dikiş, ütü, ev ekonomisi konularında dersler verilmekteydi. Bu okullarda muallimlerin erkek olması çocukların bu okullara devamını daha da zorlaştırmaktaydı. Zira aileler kızlarını erkeklerin eğitim verdiği okullara göndermek istememekteydi. Bunun üzerine bu okullara muallimeler yetiştirmek amacıyla Darulmuallimat adında kız öğretmen okulları kurulmuştur. Böylece kız çocukları da sıbyan mekteplerinden sonra ortaokul eğitimlerine devam etmişler, hatta öğretmen olabilme yolu kızlara da açılmıştır. II.Abdülhamit döneminde 18 kız rüştiye mektebi açılmıştır.¹¹¹ Bu, sultanın kız eğitimine verdiği önemi göstermektedir. Rüştiye mekteplerinin inas (kız) rüştiyelerinin de açılmasıyla birlikte erkek (zukur) rüştiyeleri ve kız rüştiyeleri olmak üzere ikiye ayrıldıkları görülmektedir. Bunların yanı sıra gayrimüslimlerin hane sayılarının beş yüzü geçtiği yerlerde Gayrimüslimler içinde rüştiye mektebi açılacaktı. Öyle ki 1903 yılı maarif salnamesine göre dinî gruplara ait on beş rüştiye mektebinin açılmış olduğu, talebe sayılarının 4237, muallim sayılarının 206 olduğu görülmektedir.¹¹² Erkek rüştiye mektepleri derslerinde; mebad-i ulûm-i diniyye, lisan-ı Osmani kavaidi, imla ve inşa, kavaid-i Arabiyye ve Farsiyye, tersim-i hutut, mebad-i hendese, defter tutma usûlü, tarih-i umumi, tarih-i Osmani, coğrafya, jimnastik, Fransızca gibi dersler

¹⁰⁸ Biray Çakmak, Feyzullah Yerlikaya, "Gebze Rüştiye Mektebi", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, (yayınlanmış bildiri, Kocaeli: 2 Nisan 2014), s.1195.

¹⁰⁹ Cemil Öztürk, "Rüştiye", *TDVİA*, Cilt 35, s.301.

¹¹⁰ Öztürk, Rüştiye., s.301.

¹¹¹ İhsan Süreyya Sırma, "Belgelerle II.Abdülhamit Dönemi", (ikinci baskı, İstanbul: Beyan Yayınları, 2009), s. 65.

¹¹² 1903-1904/H. 1321, Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, İstanbul, s.280-737.

okutulurken, kız rüştiyeleri mekteplerinde ayrıca resim, ameliyat-ı hıyatiyye, tedbir-i menzil, musiki ve hesap dersleri bulunmaktaydı.¹¹³

Rüştiye mekteplerinde yapılan sınav sistemine bakıldığında üç farklı sınav yapıldığı görülmektedir. Bu imtihanlar; öğrenci kabul, imtihan-ı hususi ve imtihan-ı umumiydi. İmtihan-ı hususi üç ayda bir, imtihan-ı umumi ders yılı sonlarında mektep idarecileri tarafından yapılır ve sınav sonuçları Maarif Nezareti'ne gönderilirdi.¹¹⁴

Vilayetlerde bulunan rüştiye mektepleri de genelde memur yetiştirme amaçlı açılmışlardır. Devlet bir anda tüm vilayetlerde rüştiyeler açamayacağından Meclis-i Maarif, taşrada önce Bursa ve Edirne'de rüştiye mektepleri açılmasına karar verdi.¹¹⁵

1880'li yıllara gelindiğinde vilayetlerde ve merkezde rüştiye mektepleri yanında idadi mekteplerinin kurulmasına karar verilmiştir. 1913 yılında rüştiyelerin bir kısmı kapatılırken bir kısmı Cumhuriyet'e kadar numune rüştiyeleri adıyla varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹¹⁶Devlet ve halkın el birliğiyle açtığı bu mektepler birçok problemlerle karşılaşmışlardır. Kazalarda bulunan rüştiye mekteplerine her zaman muallim-i evveller tayin edilmemiş, bu mektepler muallim-i saniler tarafından idare edilmiştir. Mekteplerde olması gereken, fakat ataması yapılmamış muallimlerin yeri mekteplerde var olan muallimlerle doldurulmaya çalışılmıştır. Diğer sorunlar ise ekonomik ve talebe bulamamakla ilgili sorunlardı.¹¹⁷

1898 yılı Maarif Salnamesine göre Hüdavendigâr Vilayetinde rüştiyelerde toplam 1627, Diyarbakır Vilayetinde 493, Selanik Vilayetinde 260, Suriye Vilayetinde 585, Sivas Vilayetinde 1116, Trabzon Vilayetinde 22 rüştiyede 1610 talebe, Kastamonu Vilayetinde 22 rüştiyede 1459 talebe, Kosova Vilayetinde 24 rüştiyede 1561 talebe, Konya Vilayetinde 29 rüştiyede 1784 talebe, Mamuretü'l Aziz Vilayetinde 17 rüştiyede 732 talebe, Manastır Vilayetinde 17 rüştiyede 1277 talebe, Musul Vilayetinde 6 rüştiyede 255 talebe, Van Vilayetinde 9 rüştiyede 157 talebe, Yanya Vilayetinde 11 rüştiyede 385 talebe, Erzurum Vilayetinde 11 rüştiyede 780 talebe, İşkodra Vilayetinde 5 rüştiyede 344 talebe, Adana Vilayetinde 11 rüştiyede

¹¹³ Öztürk, Rüştiye, s. 302.

¹¹⁴ Çakmak, Yerlikaya, a.g.m., s.1205.

¹¹⁵ Somel, a.g.e., s.94.

¹¹⁶ Öztürk, Rüştiye, s.302.

¹¹⁷ Biray Çakmak, Başak Kul, "Osmanlı Taşrasında Maarifin Modernleşme Sancısı: Sandıklı Kazası Rüştiye Mektepleri", *Halil İnalçık Armağanı-III*, (birinci basım, Ankara: Doğubatu Yayınları, 2017), s.363.

855 talebe, Ankara Vilayetinde 16 rüştiyede 736 talebe, Aydın Vilayetinde 43 rüştiyede 2017 talebe, Bitlis Vilayetinde 6 rüştiyede 258 talebe, Bosna Vilayetinde 4 rüştiyede 280 talebe, Bağdat Vilayetinde 8 rüştiyede 901 talebe, Beyrut Vilayetinde 533 talebe, Cezayir Bahr-ı Sefid Vilayetinde 130 talebe, Halep Vilayetinde 1284 talebe, Edirne Vilayetinde 21 rüştiyede 1345 talebe eğitim görmekteydi. Yine bu yılda İzmit Sancağındaki rüştiyelerde 396 talebe, Çatalca Sancağında 33 talebe, Zor Sancağında 110 talebe, Kudüs-ı Şerif Sancağında 164 talebe, Kalayı Sultaniye Sancağında 147 talebe eğitim görmüştür.¹¹⁸

1903 yılı Maarif Salnamesine göre; Hüdavendigâr Vilayeti rüştiye mekteplerinde 2226, Diyarbakır Vilayeti rüştiye mekteplerinde 576, Selanik Vilayeti rüştiye mekteplerinde 1114, Suriye Vilayeti rüştiye mekteplerinde 726, Sivas Vilayeti rüştiye mekteplerinde 1362, Trabzon Vilayeti rüştiye mekteplerinde 2083, Kastamonu Vilayeti rüştiye mekteplerinde 1424, Kosova Vilayeti rüştiye mekteplerinde 1602, Konya Vilayeti rüştiye mekteplerinde 1331, Mamuretü'l-Aziz Vilayeti rüştiye mekteplerinde 843, Manastır Vilayeti rüştiye mekteplerinde 1258, Musul Vilayeti rüştiye mekteplerinde 317, Van Vilayeti rüştiye mekteplerinde 180, Yanya Vilayeti rüştiye mekteplerinde 527, Erzurum Vilayeti rüştiye mekteplerinde 948, İškodra Vilayeti rüştiye mekteplerinde 365, Adana Vilayeti rüştiye mekteplerinde 784, Ankara Vilayeti rüştiye mekteplerinde 871, Aydın Vilayeti rüştiye mekteplerinde 2450, Bitlis Vilayeti rüştiye mekteplerinde 499, Basra Vilayeti rüştiye mekteplerinde 475, Bağdat Vilayeti rüştiye mekteplerinde 1087, Edirne Vilayeti rüştiye mekteplerinde 995, Beyrut Vilayeti rüştiye mekteplerinde 652, Cezayir Bahr-ı Sefid Vilayeti rüştiye mekteplerinde 199, Halep Vilayeti rüştiye mekteplerinde 1158 talebe öğrenim görmekteydi.¹¹⁹ İzmit Sancağında talebe sayısı 448, Bingazi Sancağında 78, Çatalca Sancağında 28, Zor Sancağında 100, Kudüs-ı Şerif Sancağında 448, Kalayı Sultaniye Sancağında 148 idi.¹²⁰ Yukarıda verilen beş yıllık sürede rüştiye mektepleri öğrenci sayılarında artışlar olduğu, okullara

¹¹⁸ 1898-1899/H. 1316, Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, İstanbul, s.777-1256.

¹¹⁹ Yukarıda belirtilmiş olan rüştiye mektepleri talebe sayıları, 1898-1903 yılları Maarif salnameleri taranarak elde edilmiştir.

¹²⁰ 1903-1904/H. 1321, Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, İstanbul, s.280-737.

gösterilen talebin öğrenci sayılarından da anlaşılabilceği gibi fazla olduğu söylenebilir.

2.1.2.2. İdadiler

İdadi kelimesi “hazırlama yeri” anlamında olup öğrencilerin eksik bilgilerinin tamamlandığı hazırlama sınıflarına verilen isimdir. Günümüzün lise kademesine denk gelen idadiler, askerî idadiler ve sivil idadiler olarak ikiye ayrılmışlardır. 1869 Nizamnamesinde idadi okullarla ilgili olarak şu ifadeler yer almıştır;

1. İdadi okulları, rüştiyelerden mezun olan müslim ve gayrimüslim çocukların bir arada öğrenim yaptıkları yerdir.
2. Bin haneden fazla ve buldukları yerin önemine göre her kasabada bir idadi okulu yapılacaktır.
3. İdadilerin yapım masrafları, öğretmen ve hademe maaşları ve diğer giderleri vilayet maarif idaresi sandığından karşılanacaktır.
4. Her idadinin altı öğretmeni bulunacaktır.¹²¹

1869 yılında nizamnamede yer alan idadî okullarının açılması malî yetersizliklerden dolayı 1873 yılına kadar gecikmiştir. 1845 yılında askerî okullara alınacak öğrencilerin hazırlık okulunda eğitim aldıktan sonra askeriye kabul edilmesine karar verilmiştir. Bunun üzerine ilk askerî idadî İstanbul’da Mekteb-i Harbiyye binasında açılmıştır.¹²² İlk adımın atılmasıyla birlikte taşrada da askerî idadiler açılmaya başlanmıştır. 1869 Nizamnamesinde ortaöğretimin ikinci kademesini oluşturacak olan sivil idadilerin kurulması ifade edilmekteydi. Bunun üzerine ilk sivil idadi 1874 yılında Dârümuallimîn-i Âliye içinde bir şube olarak açılmıştır.¹²³ İdadilere 11-14 yaşlarındaki talebeler alınmaktaydı. Eğitim-öğretim karışık dini gruplar halinde yapılmaktaydı. Buradaki amaç Gayrimüslim ve Müslüman çocukların aynı kurumda eğitim almalarını sağlayıp, Osmanlı milliyetçiliği anlayışını topluma yerleştirebilmektir. İdadilerde Türkçe, Fransızca,

¹²¹ Kodaman,a.g.e., s.115.

¹²² Cemil Öztürk, “İdadi”, *TDVİA*, Cilt 21, s.464.

¹²³ Öztürk, İdadi, s.465.

Arapça, Farsça, mevalid, edebiyat ve ahlak, hesap, usul-ı defteri, kavanin, kitabet-i resmiye, cebir, hendese, müsellesat, kozmografya, makine, hikmet-i tabiiye ve kimya, coğrafya, tarih, ilm-i servet, malumat-ı nafia ve hıfzı's-sıhha, hüsn-i hat, resim gibi dersler verilmekteydi. Tüm öğrenciler ilk sınıfta hazırlayıcı ortak dersler görecekler ve bir sonraki yıl umumi, ziraat, ticaret ve sanat gibi kollara ayrılıp meslekî derslere geçeceklerdi.¹²⁴ İdadiler üç yılı rüştiye seviyesinde olmak üzere beş yıl eğitim vermekteydiler.¹²⁵ Okullarda okula giriş, ara sınav ve yılsonu sınavları yapılmaktaydı. Sultan II.Abdülhamit, bu dönemde kızların eğitimini de düşünmüş ve 1880 yılında İstanbul'da kızlar içinde bir idadi açmıştır.¹²⁶ Bu kız idadilerinin programlarında ek olarak ev ve el işleri gibi dersler bulunmaktaydı. Kız idadileri, Osmanlı Devleti toplumunun gelenekçi yapısından dolayı ilgisiz kalmış ve kuruluşundan iki yıl sonra kapanmıştır.

II.Abdülhamit Dönemi'nde bu okullara önem verilmiş, kurulabilmeleri için çeşitli malî kaynaklar oluşturulmaya çalışılmıştır. Sadrazam Sait Paşa bu malî sıkıntıları çözmek için "*hisse-i maarif*" adı altında yeni bir maarif vergisinin alınmasını başlatmıştır.¹²⁷ Bu yeni vergi bazı yerlerde örneğin Kosova'da memnuniyetle karşılanırken, Yemen ve Trablusgarp'ta reddedilmiştir.¹²⁸ Oluşturulan yeni kaynaklarla vilayetlerde idadiler açılmaya çalışılmıştır. Vilayetlerde açılan idadiler köylerden veya uzaktan gelen çocuklarında eğitim alabilmeleri adına yatılıya (leyli) çevrilmişlerdir. II. Abdülhamit Dönemi'nde İstanbul'da dokuz idadi bulunmaktaydı.

TABLO-2 1898- 1903 Yılları Arasında Maarif Salnamelerine Göre İdadi ve Talebe Sayıları¹²⁹:

ViLAYET	1898 Yılında	1899 Yılında	1900 Yılında	1901 Yılında	1903 Yılında	Toplam Öğrenci
----------------	-------------------------	-------------------------	-------------------------	-------------------------	-------------------------	---------------------------

¹²⁴ Unat, a.g.e., s.46.

¹²⁵ Somel, a.g.e., s.324.

¹²⁶ Öztürk, İdadi, s.466.

¹²⁷ Karateşer, a.g.m., s.430.

¹²⁸ Georgeon, a.g.e., s.349

¹²⁹ Tablo 2'de verilen bilgiler 1903 (H. 1321) yılı Maarif Salnamesininin 280-737 sayfa aralığındaki idadi okullarının ve burada bulunan talebe sayılarının taranıp, elde edilen sayıların toplanması sonucu oluşturulmuştur.

	İdadi Sayısı	İdadi Sayısı	İdadi Sayısı	İdadi Sayısı	İdadi Sayısı	Sayısı
Cezayir Bahr-ı Sefid	2	2	2	2	2	1352
Hüdavendigâr	5	7	5	5	5	3078
İstanbul						
Adana	1	1	1	2	1	1255
Erzurum	1	2	2	2	3	2623
Musul	1	1	1	1	2	1537
Bağdat	2	2	2	2	3	1390
Beyrut	5	5	5	5	5	3453
Halep	1	1	1	1	4	1225
Suriye	2	3	3	3	2	2480
Basra	-	-	-	-	-	-
Yanya	2	1	1	1	3	831
Manastır	4	3	3	4	5	2420
Kosova	1	1	1	2	3	763
İşkodra	-	-	-	-	-	-
Edirne	9	8	8	8	8	5422
Van	-	-	-	-	-	-
Selanik	4	4	4	3	3	2768
Mamuretülaziz	1	1	1	2	2	496
Konya	1	1	1	2	5	1282
Kastamonu	3	5	3	4	4	1819
Trabzon	2	2	2	3	3	1774
Sivas	2	2	2	3	3	1819
Diyarbakır	2	2	2	2	3	488
Bitlis	-	-	-	-	-	-
Aydın	6	6	6	6	7	5648
Ankara	5	4	4	5	5	2432
İzmit Sancağı	1	1	1	1	1	5
Bingazi	-	-	-	-	-	-

Sancağı						
Çatalca Sancağı	1	1	1	1	1	5
Zor Sancağı	-	-	-	-	-	-
Kudüs-ı Şerif Sancağı	1	1	1	1	1	5
Kalay Sultaniye Sancağı	1	1	1	1	1	5
TOPLAM	66	69	64	72	85	46.355

Verilen bilgilere bakıldığında vilayetler arasında okul sayılarında yıldan yıla dalgalanmaların olduğu görülmektedir. Bazı vilayetlerde idadi sayısı artarken, bazılarında azalma olmuştur. Talebe sayılarından da anlaşılacağı üzere idadiler ilgi gören okullar olmuştur. 1908 yılından sonra idadiler, sultani haline getirilmiş, planları da ona göre ayarlanmıştır. Böylece 1913 yılına kadar sultaniler, yedi yıl eğitim veren idadilerin yerini almıştır.¹³⁰

2.1.2.3. Sultaniler

“Sultani” kelimesi Galatasaray’da kurulan ilk liseye verilmiş olan Mekteb-i Sultani adıyla ortaya çıkmış, 1869 nizamnamesiyle orta öğretimin üst kademesini teşkil etmek üzere vilayet merkezlerinde de açılması düşünülmüştür.¹³¹ Rüştüyeler üzerinde eğitim verecek kuruma duyulan ihtiyaçtan meydana gelmişlerdir. Osmanlı Devleti’nin Batı tarzında Müslim ve Gayrimüslim öğrencilerin aynı yerde, eşit şartlarda eğitim görebilecek aydın sınıfa ihtiyacı artmaktaydı. Bunun sonucunda Fransız Maarif Nazırı olan Victor Duruy tarafından hazırlanan talimatnameye göre İstanbul’da öğrenim dili Fransızca olacak şekilde iki okul açılmasına karar verilmiştir.¹³² Bunlardan biri 1869 yılında Galatasaray’da kurulan Galatasaray

¹³⁰ Öztürk, İdadi, s. 466.

¹³¹ Koçer, a.g.e., s.132.

¹³² Unat, a.g.e., s.47.

Mekteb-i Sultanisi, diğeri 1873 yılında Müslüman annesiz, babasız çocukların eğitimi için kurulan Darüşşafaka'dır. Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nin açılma amacı imparatorluğa iyi eğitilmiş yönetici, diplomat, yazar, doktor ve akademisyen nesiller yetiştirmektir.¹³³ Galatasaray Mekteb-i Sultanisi ücretli-ücretsiz olarak ikiye ayrılmakla birlikte mektepte *dâhilî (yatılı)*, *nısf-ı dâhilî (sadece öğle yemeklerini okulda yiyenler)*, *haricî (okulda kalmayan ve okulda yemek yemeyenler)* olmak üzere üç grup öğrenci bulunmaktaydı.¹³⁴ Okulda eğitim süresi beş yıl olup tüm öğrenciler sınavla kayıt edilirdi. Sınavı geçemeyen, fakat bu okulda okumak isteyen öğrencilere üç yıl idadi seviyesinde eğitim verilecekti. Devlet okul parasını ödeyemeyecek olan öğrencilerin ücretlerini karşılayacaktı. Okulda yabancı öğretmenlerde eğitim vermek için gelmişlerdi. Okulun ders programında Türkçe, Fransızca, ahlak ve adap, Grekçe, Latince, Osmanlı Tarihi, genel tarih, Osmanlı coğrafyası, genel coğrafya, matematik, kozmografya, mekanik, fizik, kimya, tabiat bilgisi, hukuk, mülkî idare, hitabet ve edebiyat, hat ve resim, muhasebe, defter tutma usulü gibi dersler bulunmaktaydı.¹³⁵ 1869 Nizamnamesinde bu okulların vilayetlerde açılması söz konusu olmuşsa da vilayetlerde açılmış sultanî derecesinde okul görülmemektedir. II. Abdülhamit Dönemi'nde bu okulda okuyan yabancı öğrencilerin, okuldan sonra devletin zararına çalıştıkları tespit edilince bir dizi önlemler alınmaya çalışılmıştır. Sultanî müdürü Ali Suavi Bey'e göre sultaninin eğitim seviyesi düşmüş, öğrenciler buradaki eğitimi ciddiye almamaya başlamışlar, ayrıca öğretmen olarak şهادetnamesi olmayan kişilerin okulda çalıştırılması eğitimin kalitesini düşürmüştür.¹³⁶ Okulun millileştirilmesi amacıyla Müslüman öğrenci sayısı arttırılmış, Gayrimüslim öğrencilerden ücret talep edilerek kurumu terketmeleri sağlanmıştır.¹³⁷ 1910 yılında İstanbul, Edirne, Adana, Aydın, Üsküp, Bursa, Beyrut, Halep, Selanik, Trabzon, Mamuretü'l Aziz ve Kastamonu idadileri, 1913'e gelindiğinde yirmi üç idadi, sultaniye dönüştürülmüştür.¹³⁸ Sultaniyi

¹³³ Zürcher, a.g.e., s.101.

¹³⁴ Kodaman, a.g.e., s.139

¹³⁵ Adnan Şişman, "Galatasaray Mekteb-i Sultanisi", *TDVİA*, Cilt 13, s.324.

¹³⁶ Kodaman, a.g.e., s.137.

¹³⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, (Birinci baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996), s. 394.

¹³⁸ Fatih Demirel, "II.Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretim: Sultaniler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 26, S.2, s.344.

iyileştirmek adına okula Türk yöneticiler atanmış, zararlı faaliyetler peşinde olan öğretmenler okuldan uzaklaştırılmış ve ancak lisan derslerinde başarılı olan öğrencilere şهادetname verilmesi kararlaştırılmıştır. Mekteb-i Sultani’de her milletten öğrencilerin olması, öğrencilerin kendi milletleri çıkarlarına çalışmalarına neden olmuş, II. Abdülhamit Dönemi’nde okuldaki Gayrimüslim öğrencilerin sayısı azaltılarak tedbirler alınmaya çalışılmıştır.

2.1.3. Yükseköğretim

2.1.3.1. Dârülfünun

Dârülfünun, Osmanlı Devleti’nde Batı tarzında yükseköğretim adına açılmış ilk eğitim kurumudur. İsminin “fenler evi” anlamına gelmesi medrese eğitiminden ayrı, modern eğitim veren kurumlara olan ihtiyacın göstergesidir. Dârülfünun ile halkın cehaletinin giderilmesi, bilime dayalı eğitim verilmesi ve devlet hizmetleri için memur yetiştirmek amaçlanmıştır. Osmanlı Devleti’nde kurulma fikri ilk kez 1846 tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatasında yer almaktadır.¹³⁹ 1846 yılında kurulması kararı alınan okul, Müslim ve Gayrimüslim çocuklarının medrese dışında, aynı yerde ortak eğitim alacağı, yatılı eğitim veren ve sonrasında öğrencilerinin devlet kademelerinde çalışıp ülkenin Batılılaşmasına katkı sağlayacağı yer olarak tasarlandı. Dârülfünun açılması kararı alındıktan sonra İtalyan mimarla anlaşarak binasının yapımına başlanmıştır. Fakat yapımı uzun süre alan bina tamamlandığında burası Dârülfünun binası olarak kullanılamamış, Dârülfünun için fazla kullanışlı ve ihtişamlı olduğuna karar verilerek buraya Maliye Nezareti yerleştirilmiş, Dârülfünun için daha küçük bir bina yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁴⁰ Bu sırada derslerde kullanılacak olan kitapların temini için “Encümen-i Daniş” adında kurul oluşturularak kitap ihtiyacı konusuna çözüm bulunmuştur. Binanın uzun sürede tamamlanması beklenilmemiş, dersler açık konferanslar halinde verilmeye başlanmıştır. Kimya derslerinde deneylerin yapılması, tarih ve felsefe derslerinde anlatılan rivayetler ve derslerin sohbet havasında geçmesi halkta ilgi uyandırmıştı.

¹³⁹ İhsanoğlu, Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı, s.368.

¹⁴⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Darülfünun”, *TDVİA*, Cilt 21, s.522.

Binanın yapımı bitene kadar yapılan konferans derslerde fizik, kimya, tarih, coğrafya gibi dersler anlatılmış, bu dersler geçici olarak Nuri Paşa Konağı'nda verilmiştir.¹⁴¹ Tahtadan yapılmış olan bu binada çıkan yangın sonucunda Dârülfünun eğitimine ara verilmiştir. 1869 yılında yayınlanan Maarif Nizamnamesinde bulunan elli madde Dârülfünunla ilgili olup ikinci kez açılmasına bu nizamname ile karar verilmiştir. Nizamnameye göre açılacak olan kurum Dârülfünun-ı Osmani adında olacak, Hikmet-i Edebiyat, İlm-i Hukuk, Ulûm-ı Tabiiye ve Riyaziye fakültelerinden oluşacak, öğretim süresi doktora süresi ile birlikte toplam dört yıl olacak, on altı yaşındaki öğrencileri imtihanla alacaktı.¹⁴²1869 yılında açılan bu kurum eğitime başlamış, fakat bir müddet sonra kapanmak zorunda kalmıştır. Kapatılma sebebi ise yapılan deneylerin dinsizlik olarak görülmesi, Cemaleddin Afgani'nin bir konferansında peygamberliği sanat olarak nitelendirmesi olmuştur. 1874 yılına gelindiğinde üçüncü kez Dârülfünun'u açma girişimde bulunulmuştur. Bunun sonucunda hukuk, mühendislik, edebiyat sınıflarından oluşan üç fakülteli Darülfünun-ı Sultani Galatasaray'daki binada açılmıştır. Fakat bir süre sonra hukuk ve mühendislik fakültelerinin ayrı ayrı yüksekokul olarak açılmalarıyla Darülfünun-ı Sultani kapatılmıştır. 1900 yılına gelindiğinde öğrencilerin Avrupa'ya gitmelerini engellemek amacıyla Abdülhamit'in yirmi beşinci cülus yıl dönümüne denk gelen 31 Ağustos 1900 tarihinde beş fakülteden oluşan Dârülfünun-ı Şahane açılmıştır.¹⁴³ Önceki denemelerde alınan olumsuz sonuçlar ortadan kaldırılmıştı. Sonrasında bazı ıslahatlar yapılarak 1933 yılına kadar eğitim hayatına devam etmiştir.

2.1.4. II.Abdülhamit Döneminde Açılan Özel Okullar

Osmanlı devletinin ihtiyaçları doğrultusunda, II.Abdülhamit döneminde farklı dallarda eğitim veren özel okullar açılmıştır. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Zadegan Mektebi: 1880-1908 yılları arasında eğitim veren kurum Yıldız'da kurulmuştur. Açılan bu kurumun amacı, hanedan mensubu olan çocukların iyi eğitim

¹⁴¹ Bilim, a.g.e., s.360.

¹⁴² Unat, a.g.e., s.50.

¹⁴³ İhsanoğlu, "Darülfünun", s.524.

almasını sağlamaktır.¹⁴⁴ II.Abdülhamit, bu kurumun açılmasıyla gelecekte devletin idarecileri olacak olan şehzadelerin iyi eğitim alarak, devletin gücünü arttıracaklarını düşünmüştür. Bu okulla birlikte şehzadeler zararlı fikirler ve duygulardan da korunacaktı. Sultan, şehzadelerin yanında bazı devlet büyüklerinin çocuklarının da burada eğitim görmesine izin vermiştir. Okulda öğrenim süresi şehzadenin performansına göre değişmekteydi.

Dilsizler ve Körler Okulu: 30 Eylül 1891 yılında Ticaret Mektebi'nin içinde Grati Efendi'nin çabalarıyla , dilsiz ve görme kusurlu olan talebelerin eğitimi için açılmıştır.¹⁴⁵

Dar'üta'lim: 1888 yılında İbrahim Efendi tarafından açılan okulun amacı, Arapçayı öğrencilere eksiksiz olarak öğretebilmektir. Öğrenim süresi 4 yıl olan okul İbrahim Efendi'nin vefatından sonra on yıl daha eğitim vermiş sonrasında kapanmıştır.¹⁴⁶

Aşiret Mekteb-i Hümayunu: 1892 yılında İstanbul'da kurulmuş olan mektep, imparatorluk içinde bulunan Arap aşiretlerinin çocuklarına eğitim vermek için açılmıştır. Mektebin açılış amacı Osmanlı Devleti içinde bulunan Arap ve diğer aşiret reislerinin çocuklarını, İstanbul'da sarayın himayesi altında toplayarak, onlara Türkçe öğretmek, eğitim öğretimlerini sağlamak ayrıca devlete olan bağlılıklarını arttırmaktır.¹⁴⁷ Yatılı ve ücretsiz olan bu okul, öğrencilerin verilen yemekleri beğenmemesiyle başlayan isyan sonucu kapatılmıştır.

II.Abdülhamit döneminde yukarıda bahsedilen özel okulların yanısıra; *Şems'ül Maarif, Mekteb-i Hamidiye, Mekteb-i Osmani, Rehber-i Marifet, Ravza-ı Terakki, Mekteb-i Edebi, Maşrik-ı Füyûzat, Ekaliyet Mektepleri, Rum, Ermeni ve Yahudi Mektepleri* de açılmıştır.

2.1.5. II.Abdülhamit Döneminde Açılan Mesleki ve Teknik Okullar

Osmanlı Devleti'nin savaşlarda almış olduğu yenilgiler sonucunda II.Abdülhamit devletin ihtiyacı olan bazı mesleki ve teknik okulları açmaya gayret etmiştir. Bu okullar aşağıda belirtildiği gibidir.

Mekteb-i Fünûn-ı Maliye: 1878 yılında Sadrazam Sait Paşa tarafından açılan okul, büyük devletlerin maliye teşkilatlarını, vergi ve vergi kanunları hakkında

¹⁴⁴ Koçer, a.g.e., s.154.

¹⁴⁵ Koçer, a.g.e., s.aynı yer.

¹⁴⁶ Koçer, a.g.e., 155.

¹⁴⁷ Kodaman, "Aşiret Mekteb-i Hümayunu", *TDVİA*, s. 9.

bilgileri, iktisat ve muhasebe derslerini öğretmekten sorumluydu. Açılmış olan okul 1881 yılında kapatılmıştır.¹⁴⁸

Hukuk Mektebi: Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle başlayan kanunlaşma hareketleri ve Batılılaşma çabaları sonucunda var olan İslam Hukukunun çağın gereksinimleri doğrultusunda düzenlenmesi gerekmekteydi. Bu ihtiyaç sonucunda, 1874 yılında Adliye Nezareti'nin memur ihtiyacını gidermek ve Osmanlı Devleti hukukunu düzenlemek için Mekteb-i Sultani içinde Hukuk Mektebi açılmıştır.¹⁴⁹

Ticaret Mektebi: Okul, dönemin Ticaret Nazırı Suphi Bey'in girişimiyle 1883 yılında Hamîdiye Ticaret Mekteb-i Âlisi adıyla açılmıştır.¹⁵⁰ Okulun amacı, Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde kötüye giden ticaretin geliştirilmesi ve Müslümanların ticaret hayatında daha aktif olmalarını sağlamaktır. Açılan okul, devam eden öğrenci sayısının azlığı nedeniyle kapatılmıştır.

Fenn-i Resim ve Mimarî Mektebi: 1877 yılında, mimarî gelişmeler amaçlanarak açılan okuldur. Okulun eğitim süresi 4 yıl olmakla birlikte, öğrenciler eğitim ücreti olarak 6 lira ödemekteydiler.¹⁵¹

Hendese-i Mülkiye Mektebi: 1884 yılında açılan okulun amacı, Osmanlı Devleti'nde sivil mühendis yetiştirmektir.

Yukarıda verilen teknik okullardan başka; 1887 yılında İstanbul'da Nümune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi, 1888'de Mülkiye Baytar ve yine aynı yılda İpekböcekçiliği Okulu, 1889'da İstanbul Polis Dershanesi, 1889'da Ziraat Ameliyat Mektebi, 1892'de Gümrük Darüttalimi, 1898'de Gülhane Tatbikat Mektebi, 1902'de Numune Çiftliği ve Çoban Mektebi, 1903'de Şam Tıp Mektebi, 1904'ten sonra Şam, Bağdat, Erzincan, Edirne, Manastır'da birer Harbiye, 1907'de Selanik Polis Mektebi açılmıştır.¹⁵²

¹⁴⁸ Koçer, a.g.e., s.160-161.

¹⁴⁹ Nuran Koyuncu, "Hukuk Mektebinin Doğuşu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2012, Cilt XVI., Sayı: 3, s.169.

¹⁵⁰ Ahmet Sait Özkul, "Ticaret Mektebinde Verilen Eğitim Üzerine Bir İnceleme: Usul-ı Ticaret Dönemi (1883-1916)", *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, Cilt II, Sayı: 2, s.12.

¹⁵¹ Koçer, a.g.e., s.160.

¹⁵² Tekeli ve İlkin, a.g.e, s. 76-84.

2.2. ÖĞRETMEN YETİŞTİRME MESELESİ

Osmanlı Devleti'nin klasik dönemine bakıldığında öğretmen yetiştirecek kurumların olmadığı, dolayısıyla nitelikli öğretmen kadrosunun bu dönemde oluşmadığı görülmektedir. Klasik dönemde mekteplerde genellikle cami hocaları, cemaatten okuma-yazma bilen kişiler veya medreseden yetişen müderrisler ders vermekteydi. Bu durum Tanzimat Dönemine kadar devam etmiştir. Tanzimat'ın ilanından sonra okullarda öğretmene olan ihtiyaç artmış, bunun sonucunda öğretmen yetiştiren bazı kurumlar kurulmaya başlanmıştır. Önce İstanbul'da, zamanla vilayet merkezlerinde açılmaya başlanan öğretmen okullarının taşrada yayılması II.Abdülhamit Dönemi'nde olmuştur. Sultan Abdülhamit Dönemi'nde öğretmen yetiştiren başlıca okullar Dârûmuallimât, Dârûmuallimîn, Menşe-i Muallimîn ve Medrese-i Muallimîn'dir.

2.2.1. Dârûmuallimât

Tanzimat'la birlikte kızlar için açılan okulların artmasıyla birlikte kız sıbyan ve kız rüştiye mekteplerine öğretmen yetiştirme meselesi de ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Maarif Nizamnamesine göre 1870 yılında İstanbul Dârûmuallimât'ı veya Dârûmuallimât-ı Aliye adında önce İstanbul'da, sonra vilayetlerde kız öğretmen okulları açılmıştır. Sıbyan şubesinde eğitim süresi iki yıl, rüştiye şubesinde üç yıl olacak, öğrenci sayısı elli ile sınırlı olacaktı.¹⁵³ Okullara atanan müdürler ayrı binalarda oturtuluyor, erkek muallimler derslere muallimelerle birlikte giriyor, bu muallimlerin çirkin olmalarına özen gösteriliyordu.¹⁵⁴ Bu uygulamanın sebebi, Osmanlı Devleti toplumunda kız ve erkeklerin muallim de olsa aynı ortamlarda bulunmalarının hoş karşılanmıyor olmasıydı. Ders programında ulum-ı diniye, kıraat-ı Türkiye, Arabi, Farsi, lisan-ı Osmani, imla, hesap, resim, sülüs, rika, dikiş, coğrafya, makina, nakış gibi dersler bulunmaktaydı.¹⁵⁵ 1910 yılına gelindiğinde öğretmen adaylarına öğrendiklerini uygulayabilmeleri için bir tatbikat mektebi

¹⁵³ Cemil Öztürk, "Darûmuallimat", *TDVİA*, Cilt 8, s.550.

¹⁵⁴ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.282.

¹⁵⁵ Altın, "II.Abdülhamit Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi", *Devri Hamit*, s.291.

açılmıştır. Okullarda ödül ve ceza uygulamaları bulunmaktaydı. Derslerinde başarı sağlayan iyi ahlaklı öğrenciler ödüllendirilirken, suç teşkil edecek davranışlarda bulunan öğrenciler işlenen suçun derecesine göre çeşitli cezalarla cezalandırılırlardı. Öğretim süresi sonunda mezun olmayı hak eden her öğrenciye şهادetname verilir, mecburi hizmete gönderilirdi. Mezun olan öğretmen, mecburi hizmeti kabul etmezse veya beş yılı dolduramazsa öğrenim süresinde aldığı bursu geri ödemesi istenirdi. Mezun öğrenciler kız sanat mektepleri, inas rüştiyeleri, özel okullarda öğretmenlik yapabiliyorlardı.

2.2.2. Dârümuallimîn

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra açılan rüştiye mekteplerine öğretmen ihtiyacının doğmasıyla birlikte 1848 yılında İstanbul'da Dârümuallimîn-i Rüşdi adında erkek öğretmen okulu açılmıştır. Yayınlanan Dârümuallimîn Nizamnamesine göre; okula yirmi öğrenci alınacak, okula giriş sınavla olacak, iyi ahlaklı öğrenciler seçilecek, öğretim süresi üç yıl olacak, Farsça, geometri, aritmetik, astronomi, alan ölçümü, coğrafya gibi dersler okutulacaktı.¹⁵⁶ 1868 yılında sıbyan mekteplerine öğrenci yetiştirmek amaçlı eğitim süresi iki yıl olan Dârümuallimîn-i Sıbyan açılmıştır. Bu okulda elifba, Kur'an-ı Kerim, tecvid, ilmihal, hesap, ahlak, usul-ı tedris dersleri okutulmuştur.¹⁵⁷ 1869 Maarif Nizamnamesi bu okulları tek çatı altında birleştirilip Büyük Dârümuallimîn kurulmasını amaçlamıştır. Yüksekokullar (Mekâtib-i Âliye) tarzında açılması düşünülen büyük Dârümuallimîn'de rüştiye, idadi ve sultani muallimleri yetiştirilecektir. Sonrasında okula sıbyan mekteplerine muallim yetiştirmek için Dârümuallimîn-i Sıbyan şubesi açılmıştır. Bu birleştirmenin amacı yetişecek olan öğretmenlerin kalitesinin artırılmasıdır. Her bölüm edebiyat ve fen olmak üzere iki sınıftan oluşacaktı.¹⁵⁸ Rüştiye ve sultani şubelerinde eğitim süresi üç yıl, idadi şubesinde iki yıl olacak, her sınıfta farklı dersler okutulacaktı. Bu okulun rüştiye şubesinden mezun olan öğrenci ister rüştiyelerde öğretmen olacak, isterse idadiye devam edebilecekti. Aynı şekilde idadi

¹⁵⁶ Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s. 178.

¹⁵⁷ Cemil Öztürk, "Darümuallimin", *TDVİA*, Cilt 8, s.551.

¹⁵⁸ Somel, a.g.e., s.169.

şubesinde mezun olanlar idadide öğretmen olabileceği gibi sultanilere devam edebileceklerdi.¹⁵⁹ 1882 yılında kısa sürede öğretmen yetiştirebilmek için Dârümuallimin -i Sıbyan şubesi Dârülameliyat olarak değiştirilmiştir.¹⁶⁰1892 yılında yayımlanan nizamnameye göre büyük Dârümuallimîn'de bazı değişiklikler yapılmıştır. İptidaîye, rüştiye, aliye şubeleri öğretim süreleri iki yıl olmuş, tüm öğrenciler burslu okutulmaya başlanmış, mezunlar mecburi görevle sorumlu tutulmuşlardır. Taşrada bulunan Dârümuallimînlere bakıldığında her vilayette okullar açılmış, fakat eleman yetersizliği ve savaşlardan ötürü yaşanan mali sıkıntılar nedeniyle okullara fazla ilgi gösterilmemiştir. 1900 yılı maarif salnamesine bakıldığında on beş vilayette dârümuallimîn açıldığı, burada yaklaşık otuz muallimin çalıştığı ve dört yüz doksan öğrencinin okuduğu görülmektedir.¹⁶¹

2.2.3. Menşe-i Muallimîn ve Medrese-i Muallimînler

Öğretmen yetiştiren kurumların yanı sıra askerî okullara ve köy iptidaîlerine öğretmen yetiştiren kurumlar da bulunmaktaydı. 1875 yılında açılan Menşe-i Muallimin, askerî okullara öğretmen yetiştirmek için idadi ve sultani sınıflarından oluşan okuldu.¹⁶² Bu okuldan mezun olduktan sonra iki yıl öğretmen yardımcılığı yapma ve dil bilme şartı vardı. Okulun ders programında ilm-i hesap, coğrafya-ı umumi, kavaid-i Osmani, Gülistan, ilm-i haber, resm-i hatti, hendese, logaritma, drama, kitabet, sülüs, ecnebi lisanı gibi dersler bulunmaktaydı. 1882'den sonra okul II. Abdülhamit tarafından kapatılmıştır. Medrese-i Muallimîn, 1906'da köy iptidaîlerine öğretmen yetiştirme ve taşrada öğretmen sayısının arttırılmak istenmesi sonucu açılmıştır.

¹⁵⁹ Hamza Altın, "1869 Maarif Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, s. 278.

¹⁶⁰ Hamza Altın, "II. Abdülhamit Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi", *Devri Hamit*, s.280.

¹⁶¹ 1900-1901/H. 1318, Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, İstanbul, s. 968-1620

¹⁶² Altın, II. Abdülhamit Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi, s.303.

2.3. MEKTEPLERDE ÇALIŞAN PERSONEL

Osmanlı Devleti Maarif Salnameleri tarandığında imparatorlukta açılan okullarda birçok personelin çalıştığı görülmektedir. Bu personel; okul müdürü, okul müdür muavini, muallim, muallime, memur, hademe, bevvab, mubassır, mubassire, zabıt, tabip, imam, eczacı, terzi, cerrahtan oluşmaktaydı. Çalışan personelin çoğunluğunu muallimler oluşturmaktaydı. Çalışanlar, okulların ihtiyaçlarına, öğrenci sayılarına ve okulun türüne göre istihdam edilirdi.

TABLO-3 1898 Yılı Maarif Salnamesine Göre Rüştîye, İdadi, Dâulmuallimîn ve İnas Mekteplerinde Çalışan Personel Sayıları:¹⁶³

Vilayet	Müdür	Muavin	Muavine	Muallim	Muallime	Hademe	Bevvab	Mubassır	İmam	Tabip	Memur	Zabıt	Mülazım	Kâtip	Ders	Yüzbaşı
Hüdavendi- gar	4	-	-	161	-	51	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-
Adana	1	3	-	59	-	7	11	1	1	1	-	-	-	1	-	-
Erzurum	1	2	-	57	-	20	-	2	1	1	2	-	-	1	-	-
Musul	2	-	-	38	-	6	-	2	-	-	-	2	-	-	-	-
Bağdat	3	1	-	66	-	9	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-
Beyrut	6	3	-	65	-	27	-	2	1	1	1	-	2	1	-	1
Halep	2	3	-	62	2	15	1	-	1	1	2	1	-	1	-	-
Suriye	2	2	-	66	-	16	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-
Basra	-	-	-	16	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yanya	1	3	-	50	4	16	-	-	1	1	2	-	-	-	-	-
Manastır	3	3	-	99	4	17	1	2	2	1	1	3	-	1	1	-
Kosova	2	3	-	99	3	7	23	2	1	1	2	4	-	1	-	-
İşkodra	-	-	-	16	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Edirne	10	3	1	102	3	44	-	5	1	1	4	6	-	1	-	-

¹⁶³ 1898-1899/H. 1316, Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, İstanbul, s.777-1256.

Van	1	-	-	28	-	8	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-
Selanik	5	1		142	-	2	14	5	1	1	-	-	-	-	-	-
Mamuretü'l Aziz	2	2		73	2	23	-	3	-	1	2	-	-	-	-	-
Konya	1	3	-	107	1	29	-	-	1	1	2	-	-	1	-	-
Kastamonu	4	3	1	136	4	22	-	3	-	1	-	4	-	-	-	-
Trabzon	3	-	-	109	3	50	-	3	1	1	-	-	-	-	-	-
Sivas	2	3	-	101	-	31	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-
Diyarbakır	1	-	-	60	-	2	11	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Bitlis	1	-	-	25	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Aydın	6	5	-	219	3	65	-	7	-	1	-	-	-	1	-	-
Ankara	4	3	-	113	-	30	-	3	1	1	-	-	-	-	-	-
																164

1899 yılı Maarif Salnamesine bakıldığında rüştiye mekteplerinde muallim ve hademeler çalışırken, askeri okulların kadrosunun, müdür, muallim, tabip, zabıt, müdür muavini, cerrah, eczacı gibi personelden oluştuğu görülmektedir.¹⁶⁵

TABLO-4 1903 Yılı Maarif Salnamesine Göre Rüştiye, İdadi, Dâru muallimîn ve İnas Mekteplerinde Çalışan Personel Sayıları:¹⁶⁶

Vilayet	Müdür	Muavin	Muavine	Muallim	Muallim	Hademe	Bevvab	Mubassı	İmam	Tabip	Memur	Zabıt	Mülazım	Kâtip	Ders	Yüzbaşı	Terzi	Usta	İşçi
Hüdaven digar	6	-	-	139	4	62	-	7	2	1	7	4	-	-	-	-	1	3	2

¹⁶⁴ Tablo 3'te bulunan bilgiler 1898 (H. 1316) yılı Maarif Salnamesinin 777-1256 sayfa aralığında bulunan 25 vilayetteki rüştiye, idadi, dâru muallimîn, inas mekteplerinde çalışan personellerin tespit edilmesi ve sayılarının toplanması sonucu elde edilmiştir.

¹⁶⁵ 1899-1900/ H. 1317, Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, İstanbul, s. 871-1496.

¹⁶⁶ 1903-1904/H. 1321, Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, İstanbul, s. 280-737.

Adana	1	-	-	46	-	16	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Erzurum	4	3	-	60	-	33	-	1	1	1	4	8	-	-	-	-	-	-
Musul	2	-	-	28	3	14	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bağdat	4	-	-	66	4	43	-	5	1	1	1	5	-	-	-	-	-	-
Beyrut	7	3	-	76	3	42	-	1	1	1	4	4	-	-	-	-	-	-
Halep	5	3	-	85	-	52	-	4	-	1	7	3	-	1	-	-	1	2
Suriye	4	2	-	40	5	17	-	5	-	1	4	3	-	-	-	-	-	-
Basra	-	-	-	12	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yanya	2	3	-	43	3	19	-	2	1	1	4	-	-	-	-	-	-	-
Manastır	6	3	-	101	-	63	-	-	1	3	8	3	4	-	-	1	-	-
Kosova	4	3	-	113	-	48	-	1	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-
İşkodra	1	-	-	28	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Edirne	10	3	2	106	3	49	-	5	2	1	6	7	-	-	-	2	-	-
Van	-	-	-	15	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Selanik	6	3	-	115	-	37	-	-	1	1	4	-	-	-	-	-	-	-
Mamuret ü'l Aziz	3	-	-	55	-	20	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-
Konya	4	3	-	96	2	32	-	7	1	1	2	-	-	1	-	-	-	-
Kastamo nu	7	2	1	96	4	43	-	4	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Trabzon	4	3	-	97	1	34	-	4	1	1	3	4	-	-	-	-	-	-
Sivas	5	3	-	84	-	30	-	3	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-
Diyarbak ır	3	-	-	54	-	32	-	3	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-
Bitlis	1	-	-	24	2	11	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-
Aydın	6	5	-	96	1	75	-	8	1	1	3	-	-	-	-	-	-	-
					0													
Ankara	5	-	-	77	2	25	-	4	1	1	4	-	-	-	-	-	-	-

Hicaz	1	-	-	11	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cezayir	2	3	-	43	-	16	-	2	1	1	4	-	-	-	-	-	-	-
																		167

Yukarıda verilen tablolarda rüştiye, idadi, dârümuallimîn, inas mekteplerinde çalışan personelin sayıları belirtilmiştir. İdadi okulların kadrolarında müdür, muallim, imam, memur, tabip, hademe, mubassırlar çalışırken, askerî okulların kadrolarında müdür, zabıt, mülazım, muallim, hademe, tabip, memur ve yüzbaşı çalışmaktaydı. Rüştiye kadroları genellikle muallimler ve hademelerden oluşmaktaydı. Maarif Salnamelerinden elde edilen bilgilere göre sayfa 33'te verilen talebe sayıları personel sayılarıyla kıyaslandığında, mekteplerde çalıştırılan personellerin sayısının az olduğu görülmektedir. Bu yetersizlik ise Osmanlı Devleti'nin maliyesinin zor durumda olmasıyla ilişkilendirilebilir. Zira çalışan muallimlerin maaşlarının güçlüğüyle ödendiği göz önünde bulundurulduğunda, neden diğer personel sayılarının az olduğu ortaya çıkacaktır. Bu da Osmanlı Devleti'nin eğitim sektöründe çalışan personellerini, maliyeye yük olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.

¹⁶⁷ Tablo 4'te yer alan bilgiler 1903 (H. 1321) yılı Maarif Salnamesinin 280-737 sayfa aralığında bulunan 25 vilayette bulunan rüştiye ve idadi okullarında çalışan personel sayılarının taranması ve elde edilen rakamların toplanmasıyla elde edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ'NDE ÖĞRETMEN MAAŞLARI

Osmanlı Devleti'nin klasik dönemine bakıldığında eğitim kurumu olarak medrese ve mekteplerin var olduğu bilinmektedir. Bu dönemde devlet, eğitim hizmetlerine doğrudan mali kaynak ayırmamış, bu hizmetleri vakıflar yoluyla gerçekleştirmiştir. Zaman zaman masrafları gidermek adına ek vergi çıkararak, eğitim masrafları bütçeye yük edilmemeye çalışılmıştır. Medreselerde çalışanların başında müderris, müd, muallim, bevvablar gelmektedir. Belgelerden elde edilen bilgilere göre bu personel arasında müderris maaşlarının diğer personel maaşlarından biraz daha fazla olduğu görülmektedir. Bir müderris maaşı çalıştığı mektebe göre belirlenmiş, günlük olarak hesaplanmıştır. Mektebi bitiren bir müderris en alt medresede çalışmaya başlayıp kademe kademe yükselmekteydi. Müderrisin yükselmesi aldığı maaşında artması anlamına gelmektedir. Bu da Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde birikim ve tecrübeye göre artan bir maaş sisteminin olduğunu ortaya koymaktadır. Mekteplerde çalışan müderris ve muallimler maaşlarının yanı sıra bazı ek gelirlere sahiptirler. Örneğin, 1848 yılında Bindirekli Kasabası muallimi günlük 3 akçe ücret almış, ayrıca vakfın kurucusu için her gün Kuran-ı Kerim'den bir cüz okuması karşılığında 1 akçe ücret olarak ek gelir elde etmiştir.¹⁶⁸ Müderrislerin medreselerde çalıştıkları süre zarfında barınma, yemek ve sağlık hizmetlerinden vakıflar sayesinde ücretsiz faydalandıkları görülmektedir. 1847 yılına ait bir talimatname, muallim maaşlarıyla alakalı bazı bilgilere sahiptir. Bu bilgiler;

- a) Devlet, sıbyan mektebi hocalarının maaşlarına katkıda bulunacaktır. 1848 yılında sıbyan mektebi muallimlerinin maaşları devlet bütçesinden ödenmeye başlanmıştır. Rüştiye ve diğer mekteplerde ve yüksekokullarda muallim maaşları en başından beri devlet tarafından ödenmiştir.
- b) Hocaların maaşları kendilerini memnun edebilecek ve onlara uygun bir yaşama imkânı sağlayacak düzeyde olmalıdır.

¹⁶⁸ Tahsin Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hizmetlerinin Finansmanı", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi*, İstanbul, 2001, s.139.

şeklinde dir ¹⁶⁹ 1869 Maarif Nizamnamesine bakıldığında, muallim maaşları kaynakları ve miktarları hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Nizamnameye göre sıbyan mekteplerinde çalışan muallimlerin maaşları ayda 60-70 kuruş arasında olacak, maaş halk tarafından toplanıp ödenecekti. Rüştîye mektepleri ve idadilerde çalışan muallimlerin maaşları mahalli maarif idaresi sandığından ödenecekti. Rüştîyelerde bulunan muallim-i evveller ayda sekiz yüz, muallim-i saniler beş yüz, mubassırlar iki yüz elli, bevvalar yüz elli kuruş; idadi muallimleri maaşları ayda dokuz yüz kuruş, Darûlmuallimin muallimleri maaşları da iki bin-dört bin kuruş arasında olacaktır.¹⁷⁰ Nizamnameye göre verilen maaşlar yaşam standartlarıyla kıyaslandığında; 1866'da İstanbul'da, pirincin okkası dört kuruş, Edremit zeytinyağının okkası yedi buçuk kuruştur. Buna göre sıbyan mektepleri muallimleri maaşlarının düşük, diğer muallimlerin maaşlarının ise sıbyan mektebi muallimleri maaşlarına göre daha iyi olduğu görülmektedir.¹⁷¹

II. Abdülhamit Dönemi'ne gelindiğinde öğretmen maaşların kaynaklarına bakıldığında, mekteplerde görevli olan muallimlerin maaşları devlet bütçesinden ve mahallî maarif sandıklarından olmak üzere iki kaynaktan ödenmekte olduğu görülmektedir. Öğretmen maaşların zamanında verilmemesi ve ürün fiyatlarının yükselmesi, maaş miktarlarının aynı kalması nedeniyle muallimlerin geçimleri zorlaşmış, devlet muallimlerden gelen zam taleplerine maruz kalmıştır. Arşiv belgeleri tarandığında muallimlerin maaş zam taleplerine genellikle “*bütçede karşılık olmadığından miktarın mahallince karşılanması*” cevabının verildiği görülmektedir.

Belgelerden elde edilen bilgilere göre Abdülhamit Dönemi'nde devlet ekonomisinin zor durumda olduğu, eğitim gider ve muallim maaşlarının karşılanmasında güçlük çekildiği görülmektedir. Burada öğretmen maaşlarının düzenli ödenip ödenmediğine bakılacak olursa, belgelerden maaşların zamanında ödenmediği bilgisine rastlanmaktadır. Öyle ki, 15 Ocak 1894 tarihli bir belgede, Harbiye Mektebi muallimlerinden Yüzbaşı Felçav Efendi, maaşını düzenli alamadığı

¹⁶⁹ Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s. 98.

¹⁷⁰ Mine Çağır ve İbrahim Caner Türk, “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt-Sayı: IV-11, (2017), s. 68-70.

¹⁷¹ Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s.100.

için çekmiş olduğu ekonomik sıkıntı belirtilmiştir.¹⁷² 16 Kasım 1903 tarihli başka belgede, Eşme’de inşa edilmiş olan rüştiye mektebinin, muallimine maaş verilemediğinden dolayı açılmadığı bilgisi yer almaktadır.¹⁷³ Yine aynı tarihli bir belgede Reyhaniye Nahiyesine bağlı Artah Karyesinde yapılan iptidaî mektebinin muallim maaşının devlet tarafından ödenemeyeceği, ahali tarafından tahsis edilmesi gerektiği cevabı verilmiştir.¹⁷⁴ 27 Aralık 1899 yılına ait bir belgede Urfa’da bazı iptidaî mektepleri muallimlerinin maaşlarının istikrarlı şekilde ödenmemesi üzerine muallimler içine düştükleri sıkıntılı durumu şikâyet etmişlerdir. Bu muallimlerin maaş ödemelerinde herhangi bir sıkıntı yaşanmaması için maarif müdürlüğü, Halep Maarif Müdürlüğü’ne durumu bildirmiştir.¹⁷⁵ Bu durumda mali kriz içinde olan Maarif Nezareti’nin, yapılan şikâyetlere en azından çare bulmaya çalıştığı görülmektedir. Öğretmen olan Namık Kemal yapmış olduğu yorumuyla muallimlerin acı durumlarını ortaya koymuştur:

*“Her şeyden önce, maaş azlığı muallimler arasında ölüm oranının yüksek oluşunda önemli bir nedendir. Sonra, muallimler güzelce bir elbise temini gibi en basit medeni ihtiyaçlarını gideremiyorlar: eski, kirli, gayr-ı muntazam bir elbise ile talebenin huzuruna çıkan muallimlerin talebe nazarında vakar ve haysiyet-i muallimaneleri mucib-i istihfaktır Ba-husus bizde ilim ve fazldan ziyade kalıp kıyafet arıyor! Şık, süslü, tenasüb-i endam sahibi oldu mu her şey bilinir zann olur. Nihayet, muallimler az para aldıklarından evlenemiyorlar. Oysa onların rahipler gibi hayat boyunca bekâr kalması doğru değildir. Bekâr bir öğretmene halk şüpheli nazarlarla bakıyor; öte yandan bekâr öğretmen kolayca işret ve kumar gibi kötü yollara kayabiliyor, bu da halk nazarında öğretmen ve okulun değersiz nesnelere haline gelmesi sonucunu doğuruyor”.*¹⁷⁶

1914 yılı Mart ayında yayınlanan Yeni Fikirler Dergisinde, beş aydır maaşını alamayan ve arkadaşlarının da aynı durumda olduğunu söyleyen bir köy öğretmeni durumunu şöyle açıklamaktadır:

¹⁷² BOA. Y. MTV. 89/34, 15 Ocak 1894/ 8 B 1311, lef 1.

¹⁷³ BOA. MF. MKT. 751/48, 26 Kasım 1903/ 6 N 1321, lef 1.

¹⁷⁴ BOA. MF. MKT. 751/47, 26 Kasım 1903/ 6 N 1321, lef 4.

¹⁷⁵ BOA. MF. MKT. 482/33, 27 Aralık 1899/ 23 Ş 1317, lef 1.

¹⁷⁶ Akyüz, Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri, s. 185-186.

*“Aç ve çıplak kalanlara acıyanlar kalmadı. Tahammül edilemeyecek haldeyiz. Kısmet böyle imiş... Maarif Nezareti bizi buraya gönderirken fedakarlık etmek lazım olduğundan, çok çalışmaktan, irşaddan ve ıslahattan bahsetti; halbuki şimdi anlıyoruz ki bunlar hep laf imiş; hocaya da ihtiyaç yokmuş! Mammafih burada çiftçilik yapabileceğim veya bir dükkâncının yanında iyi iş bulabileceğim. Ne yapayım ki aziz ve mukaddes mesleğimi terk ettiriyorlar”.*¹⁷⁷

Verilen bu örneklerden öğretmenlerin ekonomik olarak ayakta çok zor durdukları, hatta bu durumun onları psikolojik buhrana ittiği görülmektedir

1881 yılına ait bir belgede, tam tersi bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Belgede Kolonya Kazasına bağlı üç köyde ahali tarafından yaptırılan sıbyan mekteplerinin muallim maaşlarının ahalinin fakirliği sebebiyle ödenememesi durumuyla karşılaşılmış, maaşların maarif bütçesinden ödeneceği bilgisi verilmiştir.¹⁷⁸ Karşılaşılan bu gibi durumlarda maarif idaresi muallim maaşlarına kaynak elde etmek için zaman zaman çeşitli ürünlerden vergi almak zorunda kalmış ya da ödenecek maaşlar vilayetlerin vergilerinden tahsil edilmeye çalışılmıştır. 1892 yılına ait bir belgede Yemen Vilayetinde açılacak olan iptidaî ve dârümuallimîn'in muallim maaşlarına bütçede karşılık bulunamaması sebebiyle maaşlar vilayetin toplam vergisine ilave edilmiştir. 1902 yılına ait belgede Gerze Kasabası iskelesinden elde edilen verginin muallim maaşına tahsis edilmiş olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁹ 1906 yılında Osmaniye Kazasında bulunan iptidaî mektebinde çalışan muallim maaşlarının ödenememesi üzerine ipek kozası üretiminden vergi alınması talebinde bulunulmuştur.¹⁸⁰

Devlet, vergi ve öğretmen ilişkilerine bakıldığında, vergisini uzun süre ödemeyen muallimin vergi borcu maaşından tahsis edilmekteydi. Ayrıca, 1906 yılına ait bir belgede, şahsi vergilerden kadın muallimlerin muaf tutulduğu fakat tüm erkek muallimlerin bu vergilerden mükellef olduğu belirtilmiştir.¹⁸¹ Ayrıca muallimler aldıkları malların vergilerini maaşlarından ödeyebilmekteydiler. Örneğin, Bakırköy Merkez Rüştüyesi muallimi İbrahim Efendi, eşinin üzerine almış olduğu ev

¹⁷⁷ *Yeni Fikir*, 15 Mart 1914, S. 20, Cilt 3, s. 649.

¹⁷⁸ BOA. MF. MKT. 67/129, 8 Ağustos 1881/ 12 N 1298, lef 1.

¹⁷⁹ BOA. DH. MKT. 2587/90, 12 Şubat 1902/ 4 ZA 1319, lef.

¹⁸⁰ BOA. MF. MKT. 1095/76, 30 Haziran 1906/ 8 CA 1324, lef 1.

¹⁸¹ BOA. MF. MKT. 18 Ağustos 1906/ 27 C 1324, lef 1.

ve dükkanının vergi borçlarını maaşından kesintiler yaptırarak ödemiştir.¹⁸² Bir başka belgede ise, Koca Mustafa Paşa İnas Rüştiyesi muallimesi Huriye Hanım'ın annesine ait olan vergi borcunun, muallimenin kendi alacağı olan paradan tahsil edildiği bilgisine rastlanmaktadır.¹⁸³ Buradan anlaşılan durum, öğretmen maaşları az ya da çok olsun, düzenli ödensin ya da ödenmesin, devlet kendi alacağını öğretmen maaşlarından bir şekilde tahsil etmekteydi.

Muallimlerin, aldıkları maaşların giderlerini karşılamadığı ya da uzun süre sonunda elde ettiği tecrübenin karşılığı olarak maaşlarına zam istedikleri görülmektedir. Böyle durumlarda maarif idaresi zam taleplerine olumsuz cevaplar verdiği gibi duruma olumlu yaklaştığı da olmuştur. Ancak mektepteki öğrenci mevcudunun artması, muallimin kendi alanından başka derslere girmesi ve boş vakitleri için ek ders alması durumlarında muallim maaşlarına zamlar yapılmıştır. 1881 yılında Karaağaç Rüştiyesi muallim-i evveli Abdülkerim Efendi'nin maaşına, mektepteki öğrenci sayısının artmasından dolayı zam yapılmış olduğu görülmektedir.¹⁸⁴ 1884 yılına ait bir belgede ise Mekteb-i Sultani'nin idadi sınıflarında yeni açılan şubelerine muallim tayin edilemeyeceği, var olan muallimlerden vakti olanlara ek ders verileceği ve bu ek derslerin karşılığında maaşlarına zam yapılacağı belirtilmiştir.¹⁸⁵ Maarif idaresinin, başarılı muallimleri tespit edip, bu muallimlerin maaşlarına ödül olarak zam yaptığı da görülmektedir. 1888 yılına ait belgede Edirne ikinci rüştiye mektebi muallim-i sanisi Mahmut Efendi ve muallim-i salisi Hafız Ali Efendi'nin başarılı çalışmalarından dolayı maaşlarına zam yapıldığı bilgisine rastlanmaktadır.¹⁸⁶ Yapılan zam taleplerinin olumsuz sonuçlanması ve muallimin maaşına razı olmaması durumunda maarif idaresi, bu muallim yerine verilecek maaşa razı olan başka bir muallim tayin etmekteydi. Örneğin 3 Kasım 1888 yılına ait olan belgede Trabzon idadi mektebinde resim muallimi olan Osman Nuri Efendi'nin zam talebi olumsuz karşılanmış, Osman

¹⁸² BOA. MF. MKT. 923/60, 17 Nisan 1906/ 22 S 1324, lef 1.

¹⁸³ BOA. MF. MKT. 992/34, 22 Nisan 1907/ 9 RA 1325, lef 1.

¹⁸⁴ BOA. MF. MKT. 70/37, 7 Eylül 1881/ 12 L 1298, lef 1.

¹⁸⁵ BOA. MF. MKT. 85/21, 10 Kasım 1884/21 M 1302, lef 1.

¹⁸⁶ BOA. MF. MKT. 97/154, 12 Nisan 1888/ 30 B 1305, lef 1.

Nuri Efendi verilen maaşına razı olmazsa yerine başka bir muallimin tayin edilebileceği cevabı verilmiştir.¹⁸⁷

Maaş miktarlarının az olmasından dolayı geçim sıkıntısı çeken muallimlerin bazı özel durumlarla karşılaştıkları görülmektedir. 1895 yılına ait belgede Gebze erkek rüştiye mektebinde muallim-i evvel olarak görev yapmakta olan Mehmet Emin Efendi'nin akıl sağlığını kaybetmesinden dolayı emekli edildiği, fakat 200 kuruşla emekli edilen muallimin geçimini sağlayamadığından dolayı tekrar istihdam edilmek istediği bilgisi yer almaktadır. İşine geri dönmek isteyen muallimin talebi Maarif Nezareti tarafından değerlendirilmiş, tekrar istihdam edilmesine karar verilmiştir.¹⁸⁸ Görünen o ki, çeşitli sıkıntıların üzerine bir de maaş miktarlarının az olması eklendiğinde, muallimlerin psikolojilerinin olumsuz yönde etkilenmesi doğal bir sonuç olarak karşılanmalıdır.

Ayrıca, maaş miktarları az olan bazı muallimler kendi branş derslerinin haricinde, muallimi olmayan dersleri ek olarak alabilmekteydiler. Bu da muallimlere bugün de olduğu gibi ek ders ücreti olarak geri dönmekteydi. Bu duruma, 1885 tarihli belgede “*ders saatlerine mukabil zam edilmiş*” ifadeleri örnek gösterilebilir.¹⁸⁹ 12 Ekim 1892 yılında idadi mektebinde çalışan Hüseyin Hüsnü Efendi'ye kendi derslerinin yanında ek ders verildiğine ve bunun karşılığında muallimin teşekkür ettiğine dair belgeye rastlanmaktadır.¹⁹⁰

3.1. SIBYAN-İPTİDAÎ MEKTEPLERİ ÖĞRETMEN MAAŞLARI

1876 yılında hazırlanan talimatnameye göre sıbyan mektepleri öğretmenlerinin maaşları 300 ve 500 kuruş arasında olacak, avarız akçesinden¹⁹¹, okulların vakıflarından, öğrenciden alınan ücret ve cezalardan yararlanılacaktı.¹⁹² Bu

¹⁸⁷ BOA. MF. MKT. 102/114, 3 Kasım 1888/ 28 S 1306, lef 2.

¹⁸⁸ Çakmak, Yerlikaya, a.g.m., s. 1199.

¹⁸⁹ BOA. MF. MH. 2008/16, lef 2.

¹⁹⁰ BOA. Y. PRK. AZJ. 22/110, 12 Ekim 1892/ 20 Ra 1310, lef 1.

¹⁹¹ Avarız Akçesi; Avarız akçesi olarak elde edilen gelir halkın karşılaştığı yangın, deprem, su baskını, salgın hastalık gibi âfetlerle fakir, dul ve yetimlerin ihtiyaçlarına, kimsesiz kızların evlendirilmesine, sahipsiz cenazelerin masraflarının karşılanmasına ve iş hayatına atılanların sermaye ihtiyacına sarfedildiği gibi ayrıca su yolu, kaldırım, sıbyan mektebi tamiri gibi amme hizmetleri için de kullanılan kaynaktır. Bknz. Mehmet İpşirli, “Avarız Vakfı” *TDVİA*, Cilt 4, s. 109.

¹⁹² Kodaman, a.g.e., s. 71.

dönemde sıbyan mekteplerinde çalışan muallim maaşlarının, arşiv belgelerinin taranması sonucunda çeşitli kaynaklardan ödenmiş olduğu tespit edilmiştir. Maaşlar maarif bütçesinden, vilayetler tarafından veya ahali tarafından ödenmekteydi. 14 Ocak 1882 yılına ait belgede Şiyak Kazasına bağlı köyler için yapılan iki sıbyan mektebine tayin olan muallimlerin maaşlarının maarif bütçesinden karşılanmasına karar verildiği bilgisi yer almaktadır.¹⁹³ 1882 yılına ait başka bir belgede mekâtib-i sıbyan müfettişi Osman Efendi'nin Van Vilayeti tarafından ödenmesi gereken maaşının, vilayet maarif komisyonu tarafından ödenememesinden dolayı başka bir vilayet tarafından ödeneceği belirtilmiştir.¹⁹⁴

1884 yılına ait belgede Kurfalı Karyesi Sıbyan Mektebi muallimi olan Ahmet Efendi'nin 72 kuruş maaşla çalıştığı ancak görevinde devamsızlık yaptığı bildirilmiş,¹⁹⁵ bunun üzerine bu karyeye yine aynı miktar maaşla başka bir muallim atanacağı bildirilmiş, fakat karye yetmiş iki kuruş maaşa muallimlerin rağbet etmediği bilgisini vermiştir.¹⁹⁶ Maarif komisyonu ise yetmiş iki kuruş maaş verebileceğini mümkünse geri kalan miktarın mahallince karşılanmasını bildirmiştir.

Hakkari Vilayeti maarif memurları havalesinde 1885 yılı Aralık ayında sıbyan mektepleri muallimlerine toplam 798 kuruş maaş ödemesi yapılmıştır.¹⁹⁷ Muallimlerin Ocak ayı maaşlarının yine aynı miktarda olduğu da belirtilmiştir.¹⁹⁸ Yine Hakkari Vilayeti sıbyan mekteplerinde görev yapan muallim-i sanilerin maaşlarına bakıldığında muallim-i sanilere Aralık, Ocak, Şubat aylarında toplam dört bin sekiz yüz doksan altı kuruş ödeme yapıldığı görülmektedir.

Hakkari Vilayeti 1885 Aralık ve Ocak aylarına ait başka belgelerde yazı hocası İbrahim Efendi'nin yüz altmışar kuruş maaş aldığı görülmektedir.¹⁹⁹ Bevvab Mahmut Efendi'ye Aralık ve Ocak aylarında altmış altı kuruş yirmi parelik ödeme yapıldığı görülmektedir.

1895 senesinde Adana Vilayeti üçüncü ve sekizinci iptidaî mektepleri muallimleri Süleyman ve Mehmet Veysi efendiler Maarif Nezareti'nden maaşlarına

¹⁹³ BOA. MF. MKT. 74/9, 14 Ocak 1882/ 23S 1299, lef 1.

¹⁹⁴ BOA. MF. KKT. 74/92, 22 Şubat 1882/ 4 R 1299, lef 12.

¹⁹⁵ BOA. MF. MKT. 211/26, 7 Mayıs 1797/ 10 Za 1211, lef 1.

¹⁹⁶ BOA. MF. MKT. 211/26, 7 Mayıs 1797/ 10 Za 1211, lef 2.

¹⁹⁷ BOA. MF. MH. 7/94, 12 Haziran 1884/17 Ş 1301, lef 3.

¹⁹⁸ BOA. MF. MH. 7/94, 12 Haziran 1884/17 Ş 1301 lef 4.

¹⁹⁹ BOA. MF. MH. 7/94, lef 3.

ellişer kuruş zam talebinde bulunmuşlardır.²⁰⁰ Bunun üzerine yapılan talebe Maarif Nezareti tarafından olumlu cevap verilmiş ve muallimlerin maaşları yüz kuruştan yüz elli kuruşa yükseltilmiştir.²⁰¹ iptidai

TABLO-5 1891 Yılında Edirne ve Suriye Vilayetlerinde İptidaî Mektepleri Muallimleri Maaşları:

1891 Yılı Edirne Vilayeti ²⁰²		1891 Suriye Vilayeti ²⁰³	
Azime Mektebi Muallim-i Evveli	152 Kuruş	Kürdi İptidaî Mektebi Muallim-i Evveli	190 Kuruş
Cedid Hüsnü Paşa İptidaîsi Muallim-i Sanisi	150 Kuruş	Cedid İptidaîsi Muallim-i Sanisi	120 Kuruş
Fadl İptidaîsi Mektebi Muallim-i Evveli	200 Kuruş	Şam İptidaîsi Sülüs Muallimi	190 Kuruş
Mekatib-i İptidaî Hat Muallimi	200 Kuruş	Bağbaşı Mektebi Muallimi	90 Kuruş
Karşu-yı Sağır Mektebi Muallimi	64 Kuruş	Salahiye İptidaî Mektebi Muallimesi	150 Kuruş

Yukarıda verilen tabloda 1891 yılı Edirne ve Suriye Vilayetleri iptidaî mektepleri muallim maaşları minimum miktarının altmış kuruş, maksimum miktarının iki yüz kuruş olduğu görülmektedir. 1892 yılı İstanbul Vilayeti Mahmudiye iptidaîsi muallimi Hilmi Efendi yüz kuruşa muallimlik yapmış, Ayasofya iptidaîsi mubassırı İrfan Efendi ve Davut Paşa iptidaîsi mubassırı yetmiş beşer kuruş maaşla çalışmıştır.²⁰⁴

²⁰⁰ BOA. MF. MKT. 217/37, 21 Mayıs 1797/ 24 Za 1311, lef 1.

²⁰¹ BOA. MF. MKT. 217/37, 21 Mayıs 1797/ 24 Za 1311, lef 2.

²⁰² BOA. MF. MH. 220/7, 27 Aralık 1893/18 C 1311, lef 2.

²⁰³ BOA. MF. MH. 7/97, 13 Haziran 1884/18 Ş 1301, lef 1.

²⁰⁴ BOA. MF. MH. 7/97, 13 Haziran 1884/18 Ş 1301, lef 1.

TABLO-6 Adana Vilayetinde 1895 Senesi Nisan Ayında İptidaî Muallimlerine Verilen Maaşlar:

Mekteb-i İptidaî Hüsn-i Hat Muallimi Maaşı	200 Kuruş
Mekteb-i İptidaî Muallimi Osman Nuri Efendi'nin Maaşı	100 Kuruş
Dördüncü Mekteb-i İptidaî Muallimi Muavini Hamza Efendi'nin Maaşı	100 Kuruş
Üçüncü Mekteb-i İptidaî Muallimi Mehmet Efendi'nin Maaşı	150 Kuruş
Sekizinci Mekteb-i İptidaî Muallimi Süleyman Efendi'nin Maaşı	150 Kuruş

1895 yılına gelindiğinde verilen örneklere bakıldığında maaşlarda herhangi bir iyileşme olmadığı, hatta rakamların daha da düştüğü görülmektedir. Bazı belgelerde aylık maarif giderlerinin toplu şekilde yazılmış olduğu görülmektedir. Örneğin 1895 yılı Ağustos ayında iptidaî muallimlerine beş yüz altmışar kuruş,²⁰⁵ Trabzon Taş Mektebi Nisan ayında muallimlere beş yüz kırk kuruş²⁰⁶, Eylül ayında sekiz yüz seksen kuruş ödeme yapıldığına rastlanmaktadır.²⁰⁷

TABLO-7 1896 Senesinde Mekâtib-i İptidaî Muallimlerine Verilen Maaşlar:²⁰⁸

Karahisar-ı Sahib Mekteb-i İptidaî Muallim-i Evveli Maaşı	300 Kuruş
Karahisar-ı Sahib Mekteb-i İptidaî Muallim-i Sanisi Maaşı	70 Kuruş
Karahisar-ı Sahib Mekteb-i İptidaî Muavin ve Bevvab-ı Evveli Maaşı	80 Kuruş
İnas Mekteb-i İptidaî Muavinesi Maaşı	80 Kuruş
İnas Mekteb-i İptidaî Bevvabı Maaşı	60 Kuruş

²⁰⁵ BOA. MF. MH. 465/9, 29 Ağustos 1895/8 Ra 1313, lef 1.

²⁰⁶ BOA. MF. MH. 465/22, 19 Mayıs 1897/17 Z 1314, lef 55.

²⁰⁷ BOA. MF. MH. 465/318, 29 Ağustos 1895/8 Ra 1313, lef 2

²⁰⁸ BOA. MF. MH. 1001/25, 20 Mart 1904/3 M 1322, lef 2.

Umum-ı Mekatib-i İptidaîye Sülüs Muallimi Maaşı	150 Kuruş
---	-----------

1896 yılı için Karahisar-ı Sahib Mekteb-i İptidaîsinde muallim-i evveller en yüksek maaşla çalışan öğretmenlerken, onları sülüs muallimleri, muavinler, muallim-i saniler izlemektedir.

TABLO-8 1898 Senesinde Mekâtib-i İptidaî Muallimlerine Verilen Maaşlar:²⁰⁹

Sene	Toplam Kesinti	Ödenen Maaş
1898	21 Kuruş	350 Kuruş
1898	15 Kuruş	250 Kuruş
1898	15 Kuruş	250 Kuruş
1898	34 kuruş 35 pare	580 Kuruş
1898	8 Kuruş	150 Kuruş
1898	9 Kuruş	150 Kuruş
1898	3 Kuruş	50 Kuruş
1898	4 Kuruş 35 pare	80 Kuruş
1898	18 Kuruş	300 Kuruş
1898	3 Kuruş 20 pare	69 Kuruş
1898	36 Kuruş	600 Kuruş
1898	9 Kuruş	150 Kuruş
1898	24 Kuruş	400 Kuruş
1898	50 Kuruş 30 pare	450 Kuruş
1898	50 Kuruş 10 pare	280 Kuruş
1898	3 Kuruş	50 Kuruş
1898	3 Kuruş 25 pare	60 Kuruş
1898	3 Kuruş	50 Kuruş

²⁰⁹ BOA. MF. MH. 749/48, 4 Mayıs 1901/15 M 1319, lef 4.

TABLO-9 1901 Senesinde Mekâtib-i İptidaî Muallimlerine Verilen Maaşlar:²¹⁰

	Aralık 1901 Maaşı	Ocak 1901 Maaşı
Maçka İptidaîsi Muallimi Hasan Tahsin Efendi'nin	55 Kuruş	150 Kuruş
Gümüşhane İptidaîsi Muallim-i Evvel Vekili Hasan Efendi'nin	76 Kuruş	76 Kuruş
Gümüşhane İptidaîsi Muallim-i Sanisi Kamil Efendi'nin	52 Kuruş	52 Kuruş
Çankırı Karyesi İptidaîsi Muallimi İbrahim Efendi'nin	200 Kuruş	200 Kuruş

Tabloda 1901 senesinde muallim maaşlarına ait miktarlar verilmiştir. Burada yalnızca Tahsin Efendi'nin maaşına yüz kuruşluk zam yapıldığı görülmektedir.

1901 yılı Kosova Vilayetine bağlı kazaların muallimlerinin Ekim, Kasım ve Nisan ayları maaşlarını üç ay boyunca istikrarlı bir şekilde almaya devam ettikleri ve maaşlarından üç ay boyunca aynı miktarlarda kesintiler yapıldığı görülmektedir.²¹¹ 1901 senesi Şubat ayı masraflarıyla ilgili belgeye bakıldığında Şubat ayı iptidaî mektebi muallimlerine toplam iki bin sekiz yüz seksen beş kuruşluk maaş ödemesi yapılmıştır.²¹²

TABLO- 10 1901 Yılında Muallim Maaşları:²¹³

	1901 Yılı Maaşları
Rakka İptidaî Muallimi	235 Kuruş
Cedid Mahallesi İptidaî Muallimi	70 Kuruş

²¹⁰ BOA. MF. MH. 1001/3, 18 Mart 1904/1 M 1322, lef 6.

²¹¹ BOA. MF. MH. 1001/70, 20 Mart 1904/5 M 1322, lef 48.

²¹² BOA. MF. MH. 1001/30, 20 Mart 1904/5 M 1322, lef 2.

²¹³ Tablo 10' da verilmiş olan bilgiler, ilgili bölümde kullanılan bilgilerden elde edilerek oluşturulmuştur.

Maçka İptidaîsi Muallimi Hasan Tahsin Efendi	55 Kuruş
Çankırı Karyesi İptidaî muallimi İbrahim Efendi	200 Kuruş
Gilan Mekâtib-i İptidaî Müfettişi	188 Kuruş

TABLO-11 1901 Senesi İptidaî Mektepleri Maaşları:

	Ekim Ayı Maaşı ²¹⁴	Kasım Ayı Maaşı ²¹⁵	Nisan Ayı Maaşı
Rakka İptidaî Mektebi Muallimi Maaşı	235 Kuruş	235 Kuruş	235 Kuruş
Remnik İptidaî Mektebi Muallimi Maaşı	235 Kuruş	235 Kuruş	235 Kuruş
Yoştıçe İptidaî Mektebi Muallimi Maaşı	235 Kuruş	235 Kuruş	235 Kuruş
Çarşı Mahallesi İptidaî Mektebi Muallimi Maaşı	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare
Cedid Mahallesi İptidaî Muallimi Maaşı	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare
Cerince Karyesi İptidaî Muallimi Maaşı	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare	60 Kuruş 30 Pare
Emlatabala İptidaî Mektebi Muallimi	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare
Bodrik İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare
Haruniye Çerkes İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare
Joyte İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare
Yojran İptidaî Mektebi Muallimi	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare
Esmere İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30	65 Kuruş	65 Kuruş 30

²¹⁴ BOA. MF. MH. 1001/70, 20 Mart 1904/5 M 1322, lef 49.

²¹⁵ BOA. MF. MH. 1001/70, 20 Mart 1904/5 M 1322, lef 50.

	Pare	30 Pare	Pare
Pojde İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare
Beresalihiye İptidaî Mektebi Muallimi	70 Kuruş 20 Pare	70 kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare
Dobircan İptidaî Mektebi Muallimi	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare
Rağocice İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare
Koratin İptidaî Mektebi Muallimi	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare
Resviciye İptidaî Mektebi Muallimi	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare
Malişve İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare
Pirlençiye İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare
Podgaron İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare
Karacovabala İptidaî Mektebi Muallimi	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 pare
Zaranciye İptidaî Mektebi Muallimi	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare
Bohvan Karyesi İptidaî Mektebi muallimi	70 Kuruş 20 Pare	70 kuruş 20 pare	70 kuruş 20 pare
Varoş Mahallesi İptidaî Mektebi Muallimi	70 Kuruş 20 Pare	70 kuruş 20 pare	70 kuruş 20 pare
Velitna Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare
Raniluk Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare
Boston İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30	65 Kuruş	65 Kuruş 30

	Pare	30 Pare	Pare
Gamaniçe Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare
Marifçe Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare
Boliçka Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare
Kaminçe Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare	65 Kuruş 30 Pare
Çoğosta Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare
Karilve Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare	70 Kuruş 20 Pare
Esvirçe Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	47 Kuruş	47 Kuruş	47 Kuruş
Şepaşiye Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	47 Kuruş	47 Kuruş	47 Kuruş
Kaboriha Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	47 Kuruş	47 Kuruş	47 Kuruş
Tapolhoya Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	47 Kuruş	47 Kuruş	47 Kuruş
Kerefsar Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	47 Kuruş	47 Kuruş	47 Kuruş
Boczir Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	47 Kuruş	47 Kuruş	47 Kuruş
Pasyar Karyesi İptidaî Mektebi Muallimi	47 Kuruş	47 Kuruş	47 Kuruş

Arşiv belgeleri tarandığında muallimlere maaş ödemeleri yapıldığına dair makbuzlar görülmektedir. Aşağıda verilen makbuz örneklerinden maaş miktarlarının ne kadar olduğu görülmektedir.

Burhaniye Terakki İptidaî Mektebi mualliminin maaşını aldığına dair makbuzda 1903 senesi Ekim ayı maaşı olarak yetmiş beş kuruşu Bitlis Maarif veznesinden almış olduğu belirtilmiştir.²¹⁶

13 Temmuz 1904 tarihli belgede Burhaniye Terakki Mekteb-i İptidaî mualliminin Kanun-i Sani ayında yetmiş beş kuruş olan maaşını Bitlis Maarif Mektebinden aldığını belirtmiştir.²¹⁷

Merkez İptidaî muallim-i salisi 13 Aralık 1906 tarihinde Teşrin-i sani maaşı olan seksen kuruşu İstanköy Ziraat Banka Şubesi sandığından almıştır.²¹⁸ Aynı muallim-i salis ve mektebin muallim-i sanisi Ocak ayında da aynı miktarda maaş almışlardır.²¹⁹

Kalamar Karyesi İptidaî Mektebi mualliminin maaş makbuzunda 14 Kasım 1906 tarihli maaşının elli kuruş olduğu, maaşının kendisine Moloh Maarif Veznesinden verilmiş olduğu belirtilmiştir.²²⁰

Şubat 1907 tarihli bir belgede Mis İptidaî Mektebi mualliminin Şubat ayı maaşı olan iki yüz elli kuruşu maarif sandığından teslim almıştır.²²¹

1907 yılı Selanik Vilayeti Harine Karyesi muallimi Hüseyin Efendi iki yüz otuz beş kuruş, Koreştin muallimi Mehmet Efendi iki yüz seksen kuruş, Dernuh Nahiyesi muallimi Fazıl Efendi iki yüz seksen iki kuruş, Karşid muallimi Mehmet Efendi iki yüz otuz beş kuruş, Kariş Karyesi muallimi Restuyani Efendi iki yüz otuz beş kuruş, mektep bevvabı Mustafa Efendi ise altmış beş kuruş maaş almıştır.²²²

Kasım 1907 maaşı olan elli kuruşu Moloh Mekteb-i İptidaîsi mualliminin Moloh Maarif Veznesinden aldığını belirtmiştir.²²³ Aynı muallim aynı yılın Kanun-i evvel ayında da elli kuruş maaşını Moloh Maarif Veznesinden almıştır.²²⁴

13 Şubat 1907 tarihli belgede Mekteb-i İptidaî mualliminin Şubat maaşının iki yüz elli kuruş olduğu ve maaşını Rodos Maarif Sandığı'ndan teslim aldığı belirtilmiştir.²²⁵

²¹⁶ BOA. MF. MH. 1380/5, 19 Şubat 1907/6 M 1325, lef 6.

²¹⁷ BOA. MF. MH. 1380/5, 13 Mart 1907/25 M 1325, lef 91.

²¹⁸ BOA. MF. MH. 1380/6, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 70.

²¹⁹ BOA. MF. MH. 1380/6, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 74.

²²⁰ BOA. MF. MH. 1380/6, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 14.

²²¹ BOA. MF. MH. 1380/6, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 89.

²²² BOA. MF. MH. 1380/1, 18 Ağustos 1907/29 B 1325, lef 310.

²²³ BOA. MF. MH. 1380/6, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 13.

²²⁴ BOA. MF. MH. 1380/6, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 6.

1914 senesi Edirne Vilayetine ait belgede muallimlerim Mart ayı maaşları verilmiştir; Yenibağ Mektebi muallimi Mehmet Efendi'nin maaşı yüz seksen sekiz kuruş, Yetmişbeyli Mehmet Efendi Mektebi muallimi Mehmet Efendi'nin maaşı yüz seksen sekiz kuruş, Cısr-i Mustafa Paşa Mektebi muallimesi Sadiye Hanım'ın maaşı yüz seksen sekiz kuruş, aynı mektebin diğer muallimesi Hacı Hasan Efendi'nin maaşı dört yüz yetmiş kuruş, Edirne Taş Mektebi muallimi Mehmet Efendi'nin maaşı yüz seksen sekiz kuruş, Edirne Yıldırım Mektebi muallimi Ali Efendi'nin maaşı yüz kırk bir kuruş, Edirne Ahur Mektebi muallimi Salih Efendi'nin maaşı yüz seksen sekiz kuruş, yine Ahur Mektebi köy muallimesi Zehra Hanım'ın maaşı iki yüz otuz beş kuruş, tahrir muallimesi Nuri Efendi'nin maaşı iki yüz otuz beş kuruş, lisan muallimi Arif Efendi'nin maaşı yüz seksen sekiz kuruş, muallime Nedime Hanım'ın yüz seksen sekiz kuruş, Edirne İttihat ve Terakki Mektebi muallimlerinden Nafiz Rakım, Ahmet, Şevket Efendilerin maaşları üç yüz yetmiş altı kuruş, Edirne İnas Mektebi muallimi Mustafa Efendi'nin Mart ayı maaşının üç yüz yetmiş altı kuruş olduğu görülmektedir. Belgede hademeler Emin, Ali, İsmail, Bahri, Ali, Recep, Hasan Beylerin Mart ayı maaşları yüz Ellişer kuruş olarak yer almaktadır. Bir diğer hademe olan Mustafa Ağa'nın ise yüz yirmi kuruş maaş aldığı belirtilmiştir.²²⁶

1898 yılında bir dergi reklamında bir erkek kıyafetinin 125 kuruş olduğu belirtilmiştir.²²⁷ Verilen muallim maaşları, kaliteli bir erkek kıyafeti ile kıyaslandığında, çoğu iptidaî mektebi muallimlerinin, maaşlarıyla kıyafet almakta güçlük çekeceği görülmektedir.

TABLO-12 Senelere Göre İptidaî Mektepleri Muallimlerinin Maaş Analizi²²⁸:

	1891 Yılı	1895 Yılı	1899 Yılı	1904 Yılı
Muallim-i Evvel	220 Kuruş	150 Kuruş	150 Kuruş	250 Kuruş

²²⁵ BOA. MF. MH. 1380/6, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 90.

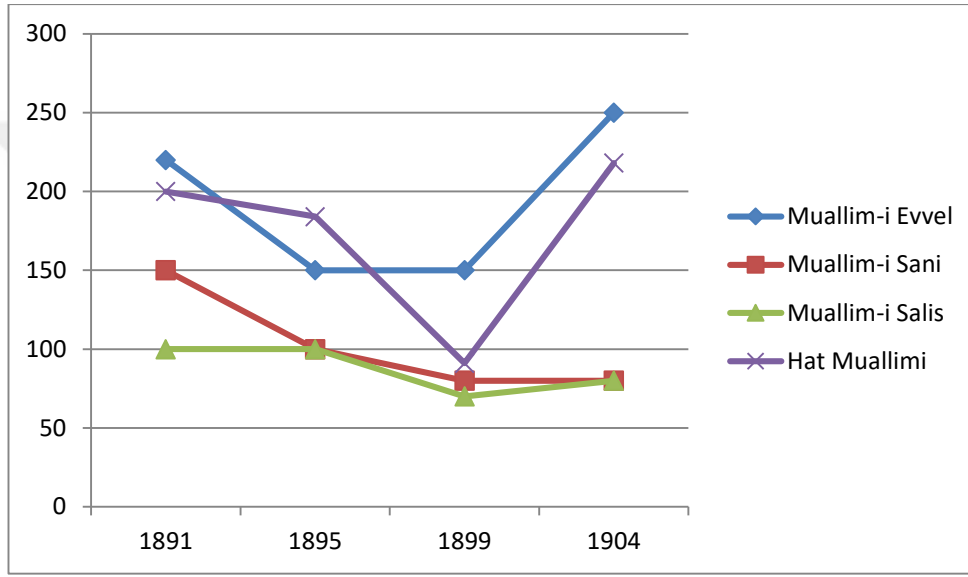
²²⁶ BOA. MF. MH. 1001/6, 19 Mart 1904/2 M 1322, lef 54.

²²⁷ Akyüz, Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri, s. 130.

²²⁸ Tabloda yer alan muallim maaşları, ilgili bölümde verilen, iptidaî mekteplerde çalışan muallim maaşlarının ortalamalarının alınmasıyla elde edilmiştir.

Muallim-i Sani	150 Kuruş	100 Kuruş	80 Kuruş	80 Kuruş
Muallim-i Salis	100 Kuruş	100 Kuruş	70 Kuruş	80 Kuruş
Hat Muallimi	200 Kuruş	184 Kuruş	91 Kuruş	218 Kuruş

Tablo 12'e Göre Muallimlerin Yıllara Göre Aldıkları Maaşların Grafiği:

3.2. RÜŞTİYE MEKTEPLERİ ÖĞRETMEN MAAŞLARI

Eğitim-öğretimin orta kademesini oluşturan rüştiye mekteplerinde çalışan öğretmen maaşlarına ait bilgiye Maarif Nizamnamesinde yer alan maddede rastlamaktayız. 1869 Nizamnamesine göre rüştiyelerde çalışan muallim-i evvelin sekiz yüz kuruş, muallim-i saninin beş yüz kuruş, mubassırın iki yüz elli kuruş ve hademenin yüz elli kuruş maaşla istihdam edileceği ve muallimlerin maaşlarının vilayet maarif idaresi sandığından karşılanacağı bilgisi yer almaktadır.²²⁹

²²⁹ Kodaman, a.g.e., s. 93.

Arşiv belgelerinden elde edilen bilgilere göre rüştiyelerde muallimlerin yanında mubassır, hademe ve bevvabların da yaygın olarak çalıştığı görülmüştür. Muallim maaşlarının yanında bu personelin maaşlarına da değinilecektir.

1890 senesine ait inas rüştiyesine ait belgede muallime ve muallim maaşları şöyledir; muallime Nebiye Hanım'ın maaşı altı yüz kuruş, muallime-i saniye Mukaddes Hanım'ın maaşı üç yüz kuruş, muallime-i salise Perver Hanım'ın maaşı üç yüz kuruş, muallime Hatice Hanım'ın maaşı üç yüz kuruş, piyano muallimi Hadım İskender'in maaşı dört yüz kuruş, muallim-i akaid Selim Efendi'nin maaşı üç yüz kuruş, muallim-i rika Tahsin Efendi'nin maaşı iki yüz kuruş, muallim-i sülüs Hayati Efendi'nin maaşı yüz kuruş, nakış muallimesi Nevfika Hanım'ın maaşı iki yüz elli kuruş, dikiş ustası Marta Hanım'ın maaşı üç yüz kuruş, kanaviçe muallimesi Adviye Hanım'ın maaşı iki yüz elli kuruş, resim muallimesinin maaşı üç yüz kuruş, bestekar ustasının maaşı üç yüz kuruştur.²³⁰

1891 yılı Ağustos ayı cetveline bakıldığında Giresun rüştiye mektebi muallim-i evveli Ali Rıza Efendi'nin maaşı dört yüz yetmiş beş kuruş, muallim-i sanisi Hüseyin Vasfi Efendi'nin maaşı iki yüz otuz dokuz kuruş, rika ve hat muallimi Mehmet Talat Efendi'nin maaşı üç yüz altmış dört kuruş, sülüs muallimi Hüseyin Vasfi Efendi'nin maaşı altmış kuruş, bevvabı Raşit Efendi'nin maaşı altmış altı kuruştur.²³¹

1892 yılı Mart ayında Horasan Rüştiye Mektebi muallimi Emin Bey'in maaşı iki yüz kırk sekiz kuruş olarak belirtilmiştir.²³²

1892 yılı Musul Vilayetinde bulunan maarif memurları, muallimleri ve hademelerinin maaşlarının bulunduğu belgede Merkez, Şehrızor, Erbil, Revanduz, Salahiye ve Süleymaniye sancaklarına yer verilmiştir. Muallim-i evvel maaşları aşağıdaki gibidir:

²³⁰ BOA. MF. MH. 30/102, 1 Aralık 1888/27 RA 1306, lef 18.

²³¹ BOA. MF. MH. 465/22, 10 Haziran 1897/9 M 1315, lef 68.

²³² BOA. MF. MH. 220/25, 29 Aralık 1893/20 C 1311, lef 6.

TABLO-13 Musul Vilayetine Bağlı Sancaklardaki Rüştüye Muallim-i Evvelleri Maaşları²³³:

	Aylık Ödenen Maaş Miktarı	Yıllık Ödenen Toplam Maaş Miktarı
Merkez Sancağı Rüştüye Muallim-i Evveli	640 Kuruş	7680 Kuruş
Şehrizor Sancağı Rüştüyesi Muallim-i Evveli	500 Kuruş	6000 Kuruş
Erbil Kazası Rüştüyesi Muallim-i Evveli	700 Kuruş	8400 Kuruş
Süleymaniye Sancağı Rüştüyesi Muallim-i Evveli	560 Kuruş	6720 Kuruş

TABLO-14 Musul Vilayetine Bağlı Sancaklardaki Rüştüye Muallim-i Sanileri Maaşları²³⁴:

	Aylık Ödenen Maaş Miktarı	Yıllık Ödenen Maaş Miktarı
Merkez Sancağı Muallim-i Sanisinin Maaşı	252 Kuruş	3024 Kuruş
Şehrizor Sancağı Muallim-i Sanisinin Maaşı	248 Kuruş	2976 Kuruş
Erbil Sancağı Muallim-i Sanisinin Maaşı	248 Kuruş	2976 Kuruş
Revanduz Sancağı Muallim-i Sanisinin Maaşı	304 Kuruş	(----- ²³⁵)
Salahiye Sancağı		

²³³ BOA. MF. MH. 1380/1, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 6.

²³⁴ BOA. MF. MH. 1380/1, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 6.

²³⁵ Tablo 14'te belirtilen yerin okunamaması arşiv belgesinin yırtık olmasından kaynaklanmaktadır.

Muallim-i Maaşı	Sanisinin	240 Kuruş	2880 Kuruş
Süleymaniye Muallim-i Maaşı	Sancağı Sanisinin	252 Kuruş	3024 Kuruş

TABLO-15 Musul Vilayetine Bağlı Bazı Sancaklardaki Rüştüye Hat Muallimleri Maaşları²³⁶:

	Aylık Ödenen	Yıllık Ödenen
Merkez Sancağı Hat Muallimi Maaşı	124 Kuruş	1488 Kuruş
Şehrizer Sancağı Hat Muallimi Maaşı	64 Kuruş	768 Kuruş
Revanduz Sancağı Hat Muallimi Maaşı	100 Kuruş	1200 Kuruş
Süleymaniye Sancağı Hat Muallimi Maaşı	76 Kuruş	912 Kuruş

TABLO-16 Musul Vilayetine Bağlı Bazı Sancaklardaki Rüştüye Bevvabları Maaşları²³⁷:

	Aylık Ödenen Maaş Miktarı	Yıllık Ödenen Maaş Miktarı
Şehrizer Sancağı Rüştüyesi Bevvabı Maaşı	66 Kuruş	792 Kuruş
Erbil Sancağı Rüştüyesi Bevvabı Maaşı	94 Kuruş	768 Kuruş
Revanduz Sancağı Rüştüyesi Bevvabı Maaşı	64 Kuruş	768 Kuruş

²³⁶ BOA. MF. MH. 1380/1, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 6.

²³⁷ BOA. MF. MH. 1380/1, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 6.

Salahiye Sancağı		
Rüştiyesi Bevvabı Maaşı	60 Kuruş	720 Kuruş
Süleymaniye Sancağı		
Rüştiyesi Bevvabı Maaşı	66 Kuruş	792 Kuruş

Yukarıdaki tabloda verilen rakamlara göre 1892 yılında en fazla maaşı başöğretmen statüsünde bulunan muallim-i evvellerin almış oldukları görülmektedir. Onları muallim-i saniler, hat muallimleri ve bevvab maaşları takip etmektedir.

1892 yılına ait diğer belgelerde rastlanan rakamlar şu şekildedir; İlbasan Rüştiyesi muallim-i evveli dört yüz seksen kuruş, muallim-i sanisi iki yüz kırk sekiz kuruş, bevvabı altmış dört kuruş maaş almıştır. Aynı yıl Debre Rüştiyesi mualliminin altı yüz, muallim sanisinin iki yüz kırk sekiz kuruş, rika mualliminin yüz, bevvabının altmış dört kuruş maaş aldığı anlaşılmaktadır.²³⁸

Kerimler Rüştiyesi muallimi Nuri Efendi'nin Mart, Nisan, Mayıs, Haziran ayı maaşlarına bakıldığında her ay dört yüzer kuruş maaş aldığı, yekûn olarak ise bin altı yüz kuruşun bütçeden gönderilmiş olduğu görülmektedir. Aynı okulda yazı muallimi olarak çalışan Rıfat Efendi'nin Mart ayından Temmuz ayına kadar yüzer kuruş maaş aldığı anlaşılmaktadır.²³⁹

Konya Vilayeti dâhilinde Niğde Sancağı Rüştiyesi heyet-i talimiyesi ve hademesinin Eylül ayı maaşları ise muallim-i evvel maaşı dört yüz yetmiş kuruş, muallim-i sani maaşı iki yüz otuz üç kuruş, rika muallimi maaşı altmış kuruş, bevvab maaşı ise altmış dört kuruştur.²⁴⁰

Hüdavendigâr Vilayetinde Ertuğrul Sancağına bağlı Söğüt Kazası Rüştiyesi heyet-i talimiyesinden muallim-i evvel Saffet Efendi dört yüz elli bir kuruş, muallim sani Ali Vehbi Efendi iki yüz seksen iki kuruş, hat muallimi Servet Efendi altmış kuruş ve bevvabı Osman Efendi'nin yüz kuruş maaş aldığına dair bilgi belgede yer almaktadır.²⁴¹

²³⁸ BOA. MF. MH. 220/18, 27 Aralık 1893/18 C 1311, lef 2.

²³⁹ BOA. MF. MH. 220/27, 29 Aralık 1893/20 C 1311, lef 5.

²⁴⁰ BOA. MF. MH. 218/20, 21 Ekim 1893/10 R 1311, lef 18.

²⁴¹ BOA. MF. MH. 218/6, 29 Kasım 1893/20 Ca 1311, lef 12.

Naslic Rüştıyesi muallim-i evveli Hüseyin Efendi'nin Nisan ayı maaşı dört yüz yetmiş iki kuruş, muallim-i sanisi Meham Efendi'nin Nisan ayı maaşı iki yüz elli iki kuruş, rika muallimi Hüseyin Efendi'nin Nisan ayı maaşı yetmiş altı kuruştur.²⁴²

9 Aralık 1893 tarihli yer adı belirtilmeyen belgeye göre mektatib-i rüştıye hademesine kırk sekiz kuruş, mekatib-i rüştıye muallim-i evvelerine dört yüz kırkar kuruş maaş verilmiştir.²⁴³

Hamidiye Rüştıye mektebi hüsn-i hat muallimi Maruf Bey'in Haziran ayı maaşı yüz on iki kuruş, muallim-i evveli Ahmet Bey'in Haziran maaşı doksan bir muallim-i sanisi iki yüz seksen kuruş, Fransızca muallimi iki yüz kuruş, bevvabı yüz elli iki kuruş, yazı muallimi iki yüz kırk kuruştur.²⁴⁴

Manastır Vilayetine ait belgeye göre Cuma Rüstiyesi muallim-i evveli Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz aylarında dört yüz seksen kuruş, muallim-i sanisi iki yüz kırk sekiz kuruş, yine aynı aylarda rika muallimi altmış dört kuruş maaşa çalışmıştır.

Serfiçe muallim-i evveli Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında dört yüz seksen, muallim-i sanisi üç yüz, rika muallimi yüz kuruş maaş almıştır. Naslic rüştıyesi muallim-i evveli Haziran, Temmuz aylarında dört yüz yetmiş ikişer kuruş, muallim-i sanisi aynı aylarda iki yüz elli ikişer kuruş, rika muallimi ise yetmiş altışar kuruş maaş almıştır.²⁴⁵

Bağdat rüştıye mektebi, muallim-i sanisi Abdullah Efendi'nin Temmuz maaşı iki yüz seksen kuruş, Fransızca muallimi Saman Efendi'nin Temmuz maaşı iki yüz kuruş iken yazı muallimi Maruf Efendi'nin Temmuz ayı maaşı yüz on iki kuruştur.²⁴⁶

Konya Vilayetine ait 27 Aralık 1893 tarihli belgede Konya Vilayetinde bulunan rüştıye mektepleri muallimlerinin maaşları verilmiştir

TABLO-17 Konya Vilayetindeki Rüştıye Muallimleri Maaşları: .²⁴⁷

Antalya (Teke) Sancağı	Maaş Miktarı
Teke Rüştıyesi Muallim-i Evveli	472 Kuruş

²⁴² BOA. MF. MH. 220/18, 27 Aralık 1893/18 C 1311, lef 4.

²⁴³ BOA. MF. MH. 220/68, 3 Ocak 1894/25 C 1311, lef 3.

²⁴⁴ BOA. MF. MH. 220/25, 29 Aralık 1893/20 C 1311, lef 2.

²⁴⁵ BOA. MF. MH. 220/18, lef 3.

²⁴⁶ BOA. MF. MH. 220/27, 29 Aralık 1893/20 C 1311, lef 2.

²⁴⁷ BOA. MF. MKT. 220/12, 27 Aralık 1893/18 C 1311, lef 2.

Elmalı Rüştiyesi Muallim-i Evveli	500 Kuruş
İbradi Rüştiyesi Muallim-i Evveli	480 Kuruş
Alanya Rüştiyesi Muallim-i Evveli	472 Kuruş
Teke Rüştiyesi Muallim-i Sanisi	252 Kuruş
Alanya Rüştiyesi Muallim-i Sanisi	252 Kuruş
Teke Rüştiyesi Rika Muallimi	66 Kuruş
Elmalı Rüştiyesi Rika Muallimi	64 Kuruş
Alanya Rüştiyesi Rika Muallimi	33 Kuruş

Burdur Sancağı	Maaş Miktarı
Isparta Rüştiyesi Muallim-i Evveli	560 Kuruş
Eğirdir Rüştiyesi Muallim-i Evveli	480 Kuruş
Karaağaç Rüştiyesi Muallim-i Evveli	480 Kuruş
Uluborlu Rüştiyesi Muallim-i Evveli	480 Kuruş
Isparta Rüştiyesi Muallim-i Sanisi	252 Kuruş
Yalvaş Rüştiyesi Muallim-i Sanisi	300 Kuruş
Karaağaç Rüştiyesi Muallim-i Sanisi	250 Kuruş
Uluborlu Rüştiyesi Muallim-i Sanisi	250 Kuruş
Isparta Rüştiyesi Rika Muallimi	64 Kuruş
Yalvaç Rüştiyesi Rika Muallimi	100 Kuruş
Isparta Rüştiyesi Muallim Salisi	8 Kuruş

Niğde Sancağı	Maaş Miktarı
Niğde Rüştiyesi Muallim-i Evveli	500 Kuruş
Aksaray Rüştiyesi Muallim-i Evveli	550 Kuruş
Nevşehir Rüştiyesi Muallim-i Evveli	472 Kuruş
Ürgüp Rüştiyesi Muallim-i Evveli	480 Kuruş
Bor rüştiyesi muallim-i evveli	480 Kuruş
Niğde Rüştiyesi Muallim-i Sanisi	248 Kuruş
Aksaray Rüştiyesi Muallim-i Sanisi	300 Kuruş
Nevşehir Rüştiyesi Muallim-i Sanisi	304 Kuruş
Ürgüp Rüştiyesi Muallim-i Sanisi	252 Kuruş

Bor Rüştiyesi Muallim-i Sanisi	252 Kuruş
Arabsuz Rüştiyesi Muallim-i Sanisi	380 Kuruş
Niğde Rüştiyesi Rika Muallimi	64 Kuruş
Aksaray Rüştiyesi Rika Muallimi	100 Kuruş
Nevşehir Rüştiyesi Rika Muallimi	64 Kuruş
Ürgüp Rüştiyesi Rika Muallimi	80 Kuruş
Bor Rüştiyesi Rika Muallimi	64 Kuruş
Bor Rüştiyesi Muallim-i Salisi	250 Kuruş

Mekatib-i rüştiye muallimlerine 1893 senesi Aralık ayı zarfında tediye kılınan maaşat başlıklı belgede mazuliyet aidatı olarak toplam kırk beş kuruş, tekaüd aidatına iki yüz altmış dört kuruş kesinti yapıldıktan sonra muallimlere toplam beş bin dört yüz seksen dört kuruş maaş ödemesi yapılmıştır.²⁴⁸

27 Ekim 1893 tarihli belgede bütçeden Musul Rüştiye Mektebi muallimlerine ve bevvabına yekûn olarak üç bin yedi yüz kırk üç kuruş, Kerkük Rüştiye Mektebi muallimleri ve bevvabına yekun dört bin altı yüz yirmi bir kuruş, Süleymaniye Rüştiye Mektebine toplam dokuz yüz elli dört kuruş, Erbil Rüştiye Mektebine bin on iki kuruş, Revandus Rüştiye Mektebine üç yüz altmış sekiz kuruş, Salahiye Rüştiye Mektebine yüz seksen kuruş ödenek gönderilmiştir.²⁴⁹

Kosova Vilayeti Kasım ayı maaşlarına bakıldığında Üsküp İnas Rüştiyesi birinci muallimesinin altı yüz, ikinci mualliminin üç yüz, nakış muallimesinin iki yüz elli kuruş maaş aldığı görülmektedir. İştib Rüştiyesi muallim-i evveli beş yüz on beş kuruş, muallim-i sanisi iki yüz kırk sekiz kuruş, rika muallimi altmış dört kuruş, bevvabı altmış dört kuruş maaş almıştır. Kumanova Rüştiye Mektebi muallim-i sanisi üç yüz, rika muallimi seksen, bevvabı yüz kuruş maaş almıştır. Polonka Rüştiyesi muallim-i sanisi üç yüz yirmi kuruş, rika muallimi seksen, bevvabı altmış dört kuruş maaş almıştır. Priştine muallim-i sanisi iki yüz doksan iki kuruş, muallim-i salisi iki yüz elli kuruş, rika muallimi altmış dört, bevvabı ise seksen dört kuruş maaş almıştır.²⁵⁰

²⁴⁸ BOA. MF. MH. 220/42, 1 Ocak 1894/23 C 1311, lef 2.

²⁴⁹ BOA. MF. MH. 20/41, 1 Ocak 1894/23 C 1311, lef 2.

²⁵⁰ BOA. MF. MH. 218/8, 12 Aralık 1893/3 C 1311, lef 2.

1894 yılı İstanbul Vilayetine ait belgeye göre Kadıköy Rüştîyesi hat muallimi Hüseyin Efendi yetmiş beş, Unkapanı Rüştîyesi muallimi Ahmet Efendi yetmiş beş, Eğrikapı Rüştîyesi muallimi Şerafeddin Efendi yüz elli, Süleymaniye İnas Rüştîyesi muallimesi elli, Üsküdar Rüştîyesi muallimi Nuri Efendi yüz elli, muallim-i sanisi Hilmi Efendi yetmiş beş, Topkapı Rüştîyesi muallimi Kazım Efendi yüz elli, Kadı Mustafa Paşa İnas Rüştîyesi muallimesi Huriye Hanım yüz, Mahmudiye Rüştîyesi muallimi Halis Efendi yüz, Altunizade Rüştîyesi muallimi Osman Efendi yüz kuruş maaş almışlardır.²⁵¹

1896 senesi Şubat ayında Ankara Vilayeti dâhilinde Kırşehir Sancağı Hacıbektaş Nahiyesi Rüştîye Mektebi muallim-i evveli Ali Efendi üç yüz yetmiş altı, hüsn-i hat muallimi Ali Efendi seksen, bevvalı Celil Ağa ise altmış dört kuruş maaş almışlardır.²⁵² Aynı tarihte Ankara Vilayeti Kırşehir Sancağı Mucur Nahiyesi Rüştîyesine bakıldığında muallim-i evveli Hacı Mehmet Efendi dört yüz elli bir, bevvalı Mehmet Efendi altmış dört kuruş maaş almışlardır.²⁵³

Avanos Livası Rüştîye Mektebi muallimlerinin Ziraat Bankası'na yatmış olan maaşları; muallim-i evvel Osman Fevzi Efendi beş yüz altmış dört, rika ve sülüs muallimi Yusuf Efendi doksan dört, bevval Mehmet Efendi yüz kuruş olmak üzere toplam yedi yüz elli sekiz kuruştur.²⁵⁴

1897 senesine gelindiğinde Çarşamba Rüştîye Mektebi muallim-i sanisi Şubat maaşı olarak iki yüz elli kuruşu Ziraat Bankası'ndan almıştır.²⁵⁵ Aynı rüştîyede aynı tarihte rika muallimi ise altmış dört kuruş maaş almıştır.²⁵⁶

Ordu Kazası Rüştîye Mektebi muallim-i evveli 1897 senesi Mart ayı maaşı olarak dört yüz kuruşu, Ordu Kazası Ziraat Bankası Şubesi'nden almıştır.²⁵⁷

1897 senesi Tekfurdağı Sancağı Çorlu Kazası Rüştîyesi Mektebi muallimlerinin Mart ayı maaşları aşağıdaki gibidir;

²⁵¹ BOA. MF. MH. 7/97, 14 Haziran 1902/7 Ra 1320, lef 1.

²⁵² BOA. MF. MH. 465/33, 12 Mart 1897/8 L 1314, lef 22.

²⁵³ BOA. MF. MH. 465/33, 12 Mart 1897/8 L 1314, lef 27.

²⁵⁴ BOA. MF. MH. 465/33, 12 Mart 1897/8 L 1314, lef 26.

²⁵⁵ BOA. MF. MH. 465/22, 23 Mayıs 1897/21 Z 1314, lef 78.

²⁵⁶ BOA. MF. MH. 465/22, 23 Mayıs 1897/21 Z 1314, lef 80.

²⁵⁷ BOA. MF. MH. 465/22, 23 Mayıs 1897/21 Z 1314, lef 84.

TABLO-18 1897 Senesi Tekfurdağı Sancağı Çorlu Kazası Çorlu Rüştîye Mektebi Muallimlerinin Mart Ayı Maaşları:²⁵⁸

	Mazuliyet Aidatı	Tekaüd Aidatı	Ödenen Maaş
Muallim Ethem Efendi	4 Kuruş	20 Kuruş	376 Kuruş
Sülüs ve Rika Muallimi Tahir Efendi	0.35 Pare	-	84 Kuruş 5 Pare
Bevvab İbrahim Ağa	-	-	65 Kuruş

TABLO-19 Edirne Vilayeti 1897 Senesi Cisir-i Mustafa Paşa Rüştîye Mektebi Muallim ve Bevvabının Mart Maaşları:²⁵⁹

	Mazuliyet Aidatı	Tekaüd Aidatı	Ödenen Maaş
Muallim-i Evvel Bekir Efendi	5 Kuruş	25 Kuruş	470 Kuruş
Rika Muallimi Mehmet Efendi	1 Kuruş	-	99 Kuruş
Bevvab Mehmet Efendi	-	-	70 Kuruş

TABLO-20 Hayrabolu Kazası Rüştîyesi 1895 Yılı Mart Ayı Maaşları:²⁶⁰

	Mazuliyet Aidatı	Tekaüd Aidatı	Ödenen Maaş
Muallim-i Evvel Halil Hilmi Efendi	4 Kuruş	20 Kuruş	376 Kuruş
Sülüs ve Rika Muallimi Hafız Şükrü Efendi	0.35 Kuruş	-	84 Kuruş 5 Pare
Bevvab Kamil Ağa	-	-	65 Kuruş

²⁵⁸ BOA. MF. MH. 465/32, 13 Mart 1897/9 L 1314, lef 53.

²⁵⁹ BOA. MF. MH. 465/32, 13 Mart 1897/9 L 1314, lef 51.

²⁶⁰ BOA. MF. MH. 465/32, 13 Mart 1897/9 L 1314, lef 52.

TABLO-21 Hayrabolu ve Sivrihisar Rüştiyeleri 1895 Yılı Nisan Ayı Maaşları:

	Mazuliyet Aidatı	Tekaüd Aidatı	Ödenen Maaş
Edirne Hayrabolu Kazası Rüşdiyesi Muallim-i Evveli Sacit Efendi	4 Kuruş	20 Kuruş	376 Kuruş
Edirne Hayrabolu Kazası Rüşdiyesi Rika Muallimi Sacit Efendi	0.20 Kuruş	4 Kuruş10 Pare	79 Kuruş 35 Pare
Edirne Hayrabolu Kazası Rüşdiyesi Bevvabı	-	-	65 Kuruş
Ankara Sivrihisar Kazası Rüştiyesi Muallim-i Evveli İbrahim Efendi	5 Kuruş	35 Kuruş	470 Kuruş
Ankara Sivrihisar Kazası Rüştiyesi Muallim-i Sanisi	2 Kuruş	10 Kuruş	188 Kuruş
Ankara Sivrihisar Kazası Rüştiyesi Rika Muallimi Hüseyin Efendi	1 Kuruş	5 Kuruş	94 Kuruş

1897 senesi Nisan ayı Akçaabat Rüştiyesi muallim-i evveli Nisan ayında dört yüz kuruş olan maaşını Trabzon Maarif Sandığı'ndan almıştır.²⁶¹ Yine 1897 senesi Nisan ayı Akçaabat rüştiyesi bevvabı altmış beş kuruş olan maaşını Trabzon Maarif

²⁶¹ BOA. MF. MH. 465/22, 23 Mayıs 1897/21 Z 1314, lef 57.

Sandığı'ndan almıştır.²⁶² Aynı tarihte aynı rüştiyenin rika muallimi ise Nisan ayı maaşı olarak seksen beş kuruş almıştır.²⁶³

Bir diğer belgede *Adana Vilayeti 1897 senesi Nisan ayında vukuu bulan avarız varidatında sarfiyatın miktarına mebni olan belgede* muallim maaşları şu miktarlardadır: Adana İnas Rüştiye Mektebi bevvabı Hacı Ahmet Ağa'nın yüz kuruş, Adana İnas Rüştiyesi mubassiresi Şerife Hanım'ın Nisan maaşı yüz kuruştur.²⁶⁴

15 Temmuz 1897 tarihli belgede ise ismi belirtilmeyen bir rüştiye mektebi rika muallimi Merhum Efendi seksen dört buçuk kuruş, rüştiye bevvabı Celil Efendi ise altmış beş kuruş maaş almıştır.²⁶⁵

TABLO-22 Bağdat Vilayeti 1897 Senesi Ağustos Ayı Giderleri:²⁶⁶

	Toplam Kesinti	Toplam Maaş
Mekâtib-i Rüştiye Muallimleri	291 Kuruş 20 Pare	5006 Kuruş 15 Pare
Mekâtib-i Rüştiye Hademeleri	-	465 Kuruş

Ankara Vilayeti dâhilinde Çorum Sancağında İskilip Kazası Rüştiyesi muallim-i evvel İsmail Hakkı Efendi dört yüz yetmiş, muallim-i sanisi Abdulkadir Efendi yüz seksen sekiz, hat muallimi Hasan Efendi doksan dört, bevvabı Ali ve Hakkı Efendiler yetmişer kuruş maaş almıştır.²⁶⁷

1900 senesinde Hüdavendigâr Vilayeti dâhilinde Mihaliç Kazası Rüştiye Mektebi muallim-i evveli Kazım Efendi dört yüz yetmiş, muallim-i sanisi Celal Fahri Efendi yüz seksen sekiz, hüsn-i hat muallimi doksan dört, bevvabı Hacı Mehmet Efendi yetmiş kuruş maaş almışlardır.²⁶⁸

1900 senesi Ocak ayında Ankara Vilayeti dâhilinde Ayaş Kazası Rüşdiyesi muallim-i evveli Nuri Efendi iki yüz kırk yedi, muallim-i sanisi Nuri Efendi yüz

²⁶² BOA. MF. MH.465/22, 23 Mayıs 1897/21 Z 1314, lef 59.

²⁶³ BOA. MF. MH. 465/22, 23 Mayıs 1897/21 Z 1314, lef 56.

²⁶⁴ BOA. MF. MH.465/4, 8 Haziran 1897/7 M 1315, lef 4.

²⁶⁵ BOA. MF. MH.465/5, 12 Ağustos 1897/13 R 1315, 79.

²⁶⁶ BOA. MF. MH.465/9, 9 Haziran 1897/8 M 1315, lef 1.

²⁶⁷ BOA. MF. MH.749/47, 13 Eylül 1900/18 Ca 1318, lef 42

²⁶⁸ BOA. MF. MH.749/54, 6 Mayıs 1901/17 M 1319, lef 2.

seksen sekiz, muallim-i rikası Nuri Efendi elli iki, sülüs muallimi otuz yedi, bevvabı İbrahim Ağa yetmiş kuruş maaş almıştır.²⁶⁹ Aynı mektebin Aralık ayı maaşlarına bakıldığında muallim-i evvel iki yüz kırk iki kuruş almış, diğer ders muallimleri aynı miktarda maaş almışlardır.²⁷⁰

1900 senesi Aralık ayında Ankara Vilayeti dâhilinde Sivrihisar Kazası Rüştüyesi muallim-i evveli İbrahim Efendi dört yüz yetmiş, muallim-i sanisi Ahmet Efendi yüz seksen sekiz, hat muallimi Hüseyin Efendi doksan dört, bevvabı Osman Ağa yetmiş kuruş maaşla çalışmışlardır.²⁷¹

1900 yılı İzmit İnas Rüştüyesi muallime-i ulası Ülfet Hanım'ın maaşı beş yüz, muallime-i saniyesi Huriye Hanım'ın maaşı üç yüz, İzmit Nehari Rüştüyesi muallim-i evvelisi beş yüz, muallim-i sanisi Halil Hilmi Efendi iki yüz kuruş maaş almıştır.²⁷²

28 Mart 1901 tarihli belgeye göre İzmit Sancağı Adapazarı Rüştüyesi muallim-i evveli beş yüz, muallim-i sanisi iki yüz, hüsn-i hat muallimi yüz, bevvabı yetmiş, Hendek rüştüyesi muallimi üç yüz, hüsn-i hat muallimi seksen beş, bevvabı altmış beş, Geyve rüştüyesi muallim-i evveli dört yüz, bevvabı altmış beş kuruş maaş almıştır.

Taraklı Rüştüyesi muallim-i evveli dört yüz, hat muallimi seksen beş, bevvabı altmış beş, Kandıra Rüştüyesi muallim-i evveli dört yüz, hat muallimi seksen beş, bevvabı altmış beş kuruş maaşla çalışmışlardır.²⁷³

Adana Vilayetinde Ermenek Kazası Rüştüye Mektebi 1902 senesi Mart ayında muallim-i evveli Hulusi Efendi'nin maaşı beş yüz kırk dokuz, muallim-i sanisi Abdullah Efendi'nin maaşı yüz seksen sekiz, muallim-i salisi Mehmet Efendi'nin maaşı yüz kırk bir, rika muallimi Kamil Efendi'nin maaşı doksan dört, mubassırı Mehmet Efendi'nin maaşı yüz kırk bir, bevvabı Mustafa Ağa'nın maaşı ise yetmiş kuruştur.²⁷⁴

Adana Vilayeti dâhilinde Mersin Rüştüye Mektebi 1903 senesi muallim-i evveli Mehmet Nuri Efendi beş yüz kırk dokuz, muallim-i sanisi Ahmet Hamdi

²⁶⁹ BOA. MF. MH. 749/47, 13 Eylül 1900/18 Ca 1318, lef 43.

²⁷⁰ BOA. MF. MH. 749/47, 13 Eylül 1900/18 Ca 1318, lef 42

²⁷¹ BOA. MF. MH. 749/47, 13 Eylül 1900/18 Ca 1318, lef 30

²⁷² BOA. MF. MH. 749/64, 6 Mayıs 1901/17 M 1319, lef 1.

²⁷³ BOA. MF. MH. 749/43, 13 Eylül 1900/18 Ca 1318, lef 3.

²⁷⁴ BOA. MF. MH. 928/43, 5 Ağustos 1903/11 Ra 1321, lef 22

Efendi yüz seksen sekiz, lisan-ı Fransevi muallimi Memduh Bey dört yüz yetmiş, sülüs muallimi Ahmet Hilmi Bey yüz kırk bir, hüsn-i hat muallimi Ahmet Hamdi Bey doksan dört, bevvabı ise yetmiş kuruş maaş almıştır.²⁷⁵ Adana Vilayeti Kozan Sancağı 1903 senesi rüştiye mektebi muallim-i evveli İbrahim Efendi'nin maaşı beş yüz altmış dört, muallim-i sanisi Mehmet Efendi'nin maaşı yüz seksen sekiz, hüsn-i hat muallimi İbrahim Efendi'nin maaşı doksan dört, bevvabı İbrahim Bey'in maaşı ise yetmiş kuruştur.²⁷⁶

1903 yılı Nisan ayı Edirne İnas Rüştiyesinde beş muallime çalıştırılmaktadır. Bu muallimeler yüz kırk bir kuruş ile üç yüz yetmiş altı kuruş arasında değişen miktarlarda maaş almışlardır.²⁷⁷

1903 yılı Canik Sancağı İnas Rüştiyesi muallimesi Nisan maaşını iki yüz elli, bevvabı seksen kuruş, Bafra rüştiyesi muallim-i evveli Mart-Nisan ayları maaşları beş yüzer kuruş, Bafra Rüştiyesi muallim-i sanisi Mart-Nisan ayları maaşları iki yüzer kuruş, muallim-i salisi Mart-Nisan ayı maaşı yüz ellişer kuruş, hüsn-i hat muallimi Mart-Nisan ayı maaşı yüzer kuruş, mektep hademesinin Mart-Nisan ayı maaşı yetmişer kuruştur.

Alaçam Rüştiyesi muallim-i evveli Mart-Nisan ayı maaşları beş yüzer kuruş, hüsn-i hat muallimi Mart-Nisan ayı maaşı seksen beşer kuruş, hademesi ise iki ay toplam yüz kırk kuruş maaş almıştır. Fatsa Rüştiyesi muallim-i evveli Mart maaşı beş yüz kuruş, muallim-i sanisi iki yüz kuruş, hüsn-i hat muallimi Mart maaşı yüz kuruştur.²⁷⁸

Terme Rüştiyesi muallim-i evveli Mehmet Hafi Efendi'nin 1903 yılı Nisan ayı maaşı dört yüz kuruş, hüsn-i hat muallimi Mehmet Hafi Efendi'nin seksen beş kuruştur.

Hopa Rüştiyesi 1903 senesi muallim-i evvel vekili Ömer Lütfi Efendi'nin Kasım, Aralık ayları maaşı iki yüz altmış altı kuruş, hüsn-i hat muallimi Ömer Lütfi Efendi'nin Kasım, Aralık maaşı seksener kuruştur. Mapavri Rüştiyesi muallim-i

²⁷⁵ BOA. MF. MH. 928/43, 5 Ağustos 1903/11 Ra 1321, lef 17.

²⁷⁶ BOA. MF. MH. 928/43, 5 Ağustos 1903/11 Ra 1321, lef 21.

²⁷⁷ BOA. MF. MH. 1001/6, 19 Mart 1904/2 M 1322, lef 54.

²⁷⁸ BOA. MF. MH. 1001/3, 18 Mart 1904/1 M 1322, lef 2.

evveli Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Aralık ayı maaşı dört yüz kuruş, hüsn-i hat muallimi yine Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Aralık ayı maaşı seksen kuruştur.²⁷⁹

Sürmene Rüştüyesi 1903 yılı muallim-i evveli İbrahim Efendi'nin Aralık ayı maaşı beş yüz kuruştur. İbrahim Efendi girmiş olduğu hüsn-i hat dersinden ise seksen kuruş ücret almıştır. Trabzon İnas Rüştüyesi muallime-i ulası Fatma Zehra Hanım'ın Aralık ayı maaşı beş yüz kırk kuruş, nakış muallimesi Zehra Hanım'ın Şubat ayı maaşı iki yüz kuruştur.²⁸⁰

Trabzon İnas Rüştüyesi 1903 yılı Türkçe muallimesi Nezihe Hanım'ın Şubat maaşı yüz elli kuruş, Kuran-ı Kerim muallimesi Asiye Hanım'ın Şubat maaşı yüz yirmi kuruş, Tirebolu Rüştüyesi muallim-i evveli Mustafa Kemalleddin Efendi'nin Şubat maaşı beş yüz kuruş, muallim-i sanisi Süleyman Efendi'nin Şubat maaşı iki yüz kuruş, muallim-i salisi Ahmet Necmeddin Efendi'nin Şubat maaşı yüz elli kuruş, hüsn-i hat muallimi Ahmet Efendi'nin Şubat maaşı yüz kuruştur.²⁸¹

Kelkit Rüştüyesi muallim vekili Osman Efendi'nin Aralık-Ocak ayları maaşı yüz altmışar kuruş, Gümüşhane Rüştüyesi muallim-i evveli İsmanil Hakkı Efendi'nin Ocak, Şubat maaşı beş yüzer kuruş, muallim-i sanisi Mehmet Şükrü Efendi'nin Ağustos, Ocak maaşı iki yüzer kuruş, muallim-i salisi Lütfi Efendi'nin Aralık, Ocak, Şubat maaşı yüz ellişer kuruş, hüsn-i hat muallimi Rıza Efendi'nin Aralık, Ocak, Şubat maaşı yüzer kuruştur.²⁸²

Haçin Rüştüye Mektebi Mayıs 1903 tarihli maaş pusulasına göre mektebin muallim-i evveli Şayan Efendi'ye iki yüz elli sekiz kuruş, sülüs muallimi Şayan Efendi'ye otuz dokuz kuruş, muallim-i sanisi Mustafa Faik Efendi'ye iki yüz elli sekiz kuruş, rika muallimi Mustafa Faik Efendi'ye otuz dokuz kuruş, bevvabına ise altmış beş kuruş maaş ödemesi yapılmıştır.²⁸³

Adana Vilayeti Kozan Sancağı Rüştüye Mektebi 1903 senesi Mayıs maaşları pusulasına göre muallim-i evveli İbrahim Efendi beş yüz altmış dört kuruş, muallim-i

²⁷⁹ BOA. MF. MH. 1001/3, 18 Mart 1904/1 M 1322, lef 2.

²⁸⁰ BOA. MF. MH. 1001/3, 18 Mart 1904/1 M 1322, lef 4.

²⁸¹ BOA. MF. MH. 1001/3, 18 Mart 1904/1 M 1322, lef 5.

²⁸² BOA. MF. MH. 1001/3, 18 Mart 1904/1 M 1322, lef 6.

²⁸³ BOA. MF. MH. 928/43, 5 Ağustos 1903/11 Ra 1321, lef 16.

sanisi Mehmet Efendi yüz seksen sekiz kuruş, hat muallimi İbrahim Efendi doksan dört kuruş, bevvabı İbrahim Efendi dokuz yüz on altı kuruş maaş almıştır.²⁸⁴

1903 senesi Akçaabat Rüştiyesi muallimi, Temmuz, Ağustos, Eylül, Aralık, Ocak, Şubat aylarında iki yüz ellişer kuruş maaş almıştır. Hüsn-i hat muallimi ise seksen beşer kuruş, rüştiye hademesi ise altmış beşer kuruşu almıştır. Hopa Rüştiyesi muallim-i evvel vekili Kasım ve Aralık maaşı olarak iki yüz altmış altı kuruş alırken, hüsn-i hat muallimi Kasım ve Aralık aylarında seksen beşer kuruş, Hopa Rüştiyesi hademesi ise altmış beşer kuruş maaş almıştır. Aynı belgede Mapavri Rüştiyesi muallim-i evvelinin dört yüz kuruş, hüsn-i hat mualliminin seksen beş kuruş maaş aldıkları belirtilmiştir.²⁸⁵

1907 senesinde Selanik Vilayeti dâhilinde Tikveş Kazası Rüştiye Mektebi Şubat ayı maaşları; muallim-i evvel Ali Rıza Efendi üç yüz yetmiş altı kuruş, muallim-i sani Mehmet Arif Efendi yüz seksen sekiz kuruş, hüsn-i hat muallimi Mehmet Lütfi Efendi yetmiş dokuz kuruş otuz paredir.²⁸⁶ 1907 senesi Hendek Rüştiye Mektebi muallimin maaşı dört yüz elli iki kuruş otuz beş paredir.²⁸⁷ Sapanca Rüştiye Mektebi 1907 yılı muallim-i evvelinin Haziran maaşı üç yüz yetmiş altı kuruş, muallim-i sanisi maaşı iki yüz seksen iki kuruş, yazı muallimi maaşı yetmiş dokuz kuruş otuz beş para, bevvab maaşı ise altmış beş kuruştur. Adana Rüştiye mektebi muallim-i evveli dört yüz yetmiş kuruş, muallim-i sanisi yüz seksen sekiz kuruş, yazı muallimi doksan dört kuruş, hademesi ise yetmiş kuruş maaş almıştır.²⁸⁸

Hendek Rüştiyesi mualliminin 1907 Haziran ayı maaşı iki yüz seksen iki kuruş, yazı muallimi maaşı yetmiş dokuz kuruş otuz beş para, bevvabının maaşı ise altmış beş kuruştur. 1907 yılı Temmuz ayı maaşlarına baktığımızda Adana Rüştiye mektebi muallim-i evvelinin maaşı dört yüz yetmiş kuruş, muallim-i sanisi maaşı yüz seksen sekiz kuruş, yazı muallimi maaşı doksan dört kuruş, bevvabının ise yetmiş kuruştur. Sapanca Rüştiyesi muallim-i evveli Temmuz maaşı üç yüz yetmiş altı kuruş, muallim-i sanisi maaşı iki yüz seksen iki kuruş, yazı muallimi maaşı yetmiş dokuz kuruş otuz beş para, bevvabı maaşı altmış beş kuruştur. Hendek Rüştiyesi

²⁸⁴ BOA. MF. MH. 928/43, 5 Ağustos 1903/11 Ra 1321, lef 20.

²⁸⁵ BOA. MF. MH. 1001/3, 18 Mart 1904/1 M 1322, lef 3.

²⁸⁶ BOA. MF. MH. 1380/1, 18 Ağustos 1907/29 B 1325, lef 310.

²⁸⁷ BOA. MF. MH. 1380/3, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 17.

²⁸⁸ BOA. MF. MH. 1380/3, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 19.

muallim-i evveli Temmuz maaşı iki yüz seksen iki kuruş, yazı muallimi maaşı yetmiş dokuz kuruş otuz beş para, bevvabı maaşı ise altmış beş kuruştur.²⁸⁹

Yukarıda verilen Adana, Sapanca, Hendek rüştiyelerinde muallimlere verilen maaşlar arasında herhangi fark olmadığı, aynı miktarlarda maaş ödemesi yapıldığı görülmektedir.²⁹⁰

1907 senesinde Aydın Vilayeti dâhilinde Alaşehir Kazası Rüştiye Mektebi muallim-i evveli Mustafa Fahri Efendi'ye dört yüz kırk kuruş, hüsn-i hat muallimi Mustafa Fahri Efendi'ye doksan dört kuruş, muallim-i sani Hüseyin Hüsnü Efendi'ye yüz seksen sekiz kuruş, bevvab Mustafa Efendi'ye ise yetmiş kuruş maaş verildiği görülmektedir.²⁹¹ Aydın Vilayeti Tavas Rüştiye Mektebi muallim-i evveli Mustafa Efendi üç yüz yetmiş altı kuruş, hat muallimi Yusuf Efendi yetmiş dokuz kuruş otuz beş para, bevvab Hafız Ali Efendi altmış beş kuruş maaş almıştır.²⁹²

Kırkağaç Kazası Rüştiyesi muallim-i evveli Yakup Sami Efendi dört yüz yetmiş kuruş, muallim-i sanisi Mehmet Tahir Efendi yüz seksen sekiz kuruş, hat ve sülüs muallimi Mehmet Tahir Efendi kırk yedi kuruş, bevvab Hafız Mehmet Efendi yemiş kuruş maaş almıştır.²⁹³ Kula Kazası Rüştiye Mektebi muallim-i evveli Ahmet Nuri Efendi dört yüz yetmiş kuruş, muallim-i sanisi Mustafa Efendi yüz seksen sekiz kuruş, muallim-i salisi Ahmet Hamdi Efendi yüz kırk bir kuruş, rika muallimi Hamdi Efendi doksan dokuz kuruş, bevvabı Mehmet Ağa ise yetmiş kuruş maaş almıştır.²⁹⁴

1907 senesi Akhisar Rüştiye Mektebi bevvabı Abdullah Efendi'nin Kasım ayı maaşı altmış kuruş, Geyve Rüştiye Mektebi bevvabı Cemal Efendi'nin Aralık ayı maaşı altmış beş kuruş, Akhisar Rüştiye Mektebi muallim-i evveli Hakkı Efendi'nin Kasım maaşı iki yüz elli üç kuruş otuz para, Geyve Rüştiye Mektebi muallim-i evveli Azmi Efendi'nin Aralık maaşı ise üç yüz yetmiş altı kuruştur.²⁹⁵

Yine 1907 senesi Taraklı Rüştiye Mektebi muallim-i evveli maaşı üç yüz yetmiş altı kuruş, hüsn-i hat muallimi İsmail Hakkı Efendi'nin Kasım ayı maaşı yetmiş dokuz kuruş otuz para, bevvab Halil Efendi'nin maaşı altmış beş kuruş,

²⁸⁹ BOA. MF. MH. 1380/3, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 20

²⁹⁰ BOA. MF. MH. 1380/3, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 18.

²⁹¹ BOA. MF. MH. 1380/1, 18 Ağustos 1907/29 B 1325, lef 289.

²⁹² BOA. MF. MH. 1380/1, 18 Ağustos 1907/29 B 1325, lef 121.

²⁹³ BOA. MF. MH. 1380/1, 18 Ağustos 1907/29 B 1325, lef 149.

²⁹⁴ BOA. MF. MH. 1380/1, 18 Ağustos 1907/29 B 1325, lef 230.

²⁹⁵ BOA. MF. MH. 1380/3, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 11.

Geyve Rüştiye Mektebi bevvabı Cemal Efendi'nin maaşı altmış beş kuruş, Geyve Rüştiye Mektebi muallim-i evveli Azmi Efendi'nin Kasım ayı maaşı üç yüz yetmiş altı kuruştur.²⁹⁶

Adana Vilayeti İnas Rüştiyesi muallime-i evveli Şevkiye Hanım'ın Temmuz maaşı beş yüz kırk kuruş, inas rüştiyesi muallime-i saniyesi Hatice Hanım'ın Ağustos maaşı üç yüz kuruş, inas rüştiyesi nakış muallimesi Hatice Hanım'ın maaşı iki yüz elli kuruş, Hamidiye rüştiyesi muallimi İlyas Efendi'nin Eylül ayı maaşı iki yüz kuruş, Hamidiye Rüştiyesi muallim muavini ve hüsn-i hat muallimi Remzi Efendi'nin Eylül maaşı iki yüz seksen beş kuruş, Mersin İnas Rüştiyesi muallimesi Servet Hanım'ın Kasım maaşı dört yüz kuruş, Mersin İnas Rüştiyesi muallim-i evveli Mehmet Efendi'nin Kasım ayı maaşı beş yüz seksen beş kuruş, Mersin İnas Rüştiyesi muallim-i sanisi Ahmet Efendi'nin Kasım ayı maaşı yüz elli kuruş, Tarsus Rüştiyesi muallimi Şevket Efendi'nin Kasım ayı maaşı beş yüz kuruş, muallim-i sanisi Hüseyin Efendi'nin Kasım maaşı iki yüz kuruş, hat muallimi Rıfat Efendi'nin maaşı yüz kuruş, Anamur Rüştiyesi muallimi ve hat muallimi Osman Efendi'nin Ekim ayı maaşı beş yüz seksen beş kuruş, Mut Rüştiyesi muallim ve hat muallimi Hasan Nazmi Efendi'nin Ağustos ayı maaşı beş yüz kuruştur. Ermenek Rüştiyesi muallimi Abdülreşit Efendi'nin Ağustos ayı maaşı beş yüz seksen beş kuruş, Ermenek Rüştiyesi muallim-i sanisi maaşı iki yüz kuruş, Ermenek Rüştiyesi muallim-i salisi maaşı yüz elli kuruş, Ermenek Rüştiyesi hat muallimi Kamil Efendi'nin maaşı yüz kuruş, Ermenek Rüştiyesi mubassırı maaşı yüz elli kuruş, Sis Rüştiyesi muallim-i evveli ve hat muallimi Necdet Efendi'nin Ocak ayı maaşı yedi yüz kuruş, Sis Rüştiyesi muallim-i sanisi Hasan Efendi'nin Ocak ayı maaşı iki yüz kuruştur.²⁹⁷

Bu kazaların rüştiye mekteplerinde bulunan hademelerin maaşları ise hemen hemen aynı miktarlardadır. İnas rüştiyesi hademesi maaşı yüz kuruş, Hamidiye Rüştiyesi hademesi maaşı altmış beş kuruş, Mersin Rüştiyesi hademesi maaşı yetmiş kuruş, Anamur Rüştiyesi hademesi maaşı altmış beş kuruş, Tarsus Rüştiyesi hademesi maaşı yetmiş kuruş, Mut Rüştiyesi hademesi maaşı altmış beş kuruş,

²⁹⁶ BOA. MF. MH. 1380/3, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 12.

²⁹⁷ BOA. MF. MH. 1380/10, 13 Mart 1907, 28 M 1325, lef 1.

Ermenek Rüştiyesi hademesi maaşı altmış beş kuruş, Sis Rüştiyesi hademesi maaşı ise yetmiş kuruştur.²⁹⁸

1913 senesine gelindiğinde Edirne Numune Rüştiyesi muallimi Hilmi Efendi'nin Mart ayı maaşı iki yüz kuruş, muallim Habibullah Efendi'nin maaşı altı yüz elli sekiz kuruş, Emin Efendi'nin maaşı beş yüz altmış dört kuruş, hat muallimi Ali Efendi'nin maaşı yüz kırk bir kuruş, Fransızca muallimi Agop Efendi'nin maaşı iki yüz seksen iki kuruş, Edirne İnas Rüştiyesi muallime vekili Nadire Hanım'ın maaşı üç yüz altmış beş kuruş, muallime Fatma Hanım'ın maaşı iki yüz otuz beş kuruş, dikiş muallimesi Katine Hanım'ın maaşı yüz kuruş, muallime Behiye Hanım'ın maaşı üç yüz yetmiş altı kuruş, muallime İhsan Hanım'ın maaşı yüz kırk bir kuruş, muallime Olga Hanım'ın maaşı yüz seksen sekiz kuruştur.²⁹⁹

Rüştiye mektepleri muallimlerine verilen maaşlar o dönemin ekonomisiyle kıyaslandığında yine beklentiyi karşılayacak miktarda değildi. Muallimlerin aldıkları ücretlerden tatmin olmamaları, onları muallimlikten başka işler yapmaya yöneltmiştir. Muallimlikten başka ek iş yapan muallimlerin bu durumunun Maarif Nezareti'nce fark edilmesi halinde muallim işinden kovulmaktaydı. Örneğin 25 Nisan 1882 tarihli belgede, Hacıbektaş rüştiye mektebi muallim-i sanisi Ali Efendi'nin mesleği dışında başka özel işlerle uğraştığı tespit edilmiş ve görevinden atılmış, onun yerine başka bir muallimin atanması Maarif Nezareti'nce uygun görülmüştür.³⁰⁰ Yine aynı konuyla ilgili 5 Mayıs 1888 tarihli belgede Aziziye rüştiye mektebi muallim-i evveli Hasan Saip Efendi'nin muallimlikten başka ticaret ile uğraştığı fark edilmiş, bu işlerle uğraşmaması gerektiği konusunda uyarılmıştır. Tembihlenmesine rağmen alım-satım işleriyle alakadar olan Hasan Saip Efendi'nin bu durumunun tekrar fark edilmesi üzerine muallimlik görevine son verilmiştir.³⁰¹

TABLO-23 Yıllara Göre Rüştiye Mektepleri Muallimlerinin Maaşları³⁰²:

1891 Yılı	1895 Yılı	1901 Yılı	1904 Yılı	1907 Yılı

²⁹⁸ BOA. MF. MH. 1380/10, 13 Mart 1907, 28 M 1325, lef 2.

²⁹⁹ BOA. MF. MH. 1001/6, 19 Mart 1904/2 M 1322, lef 54.

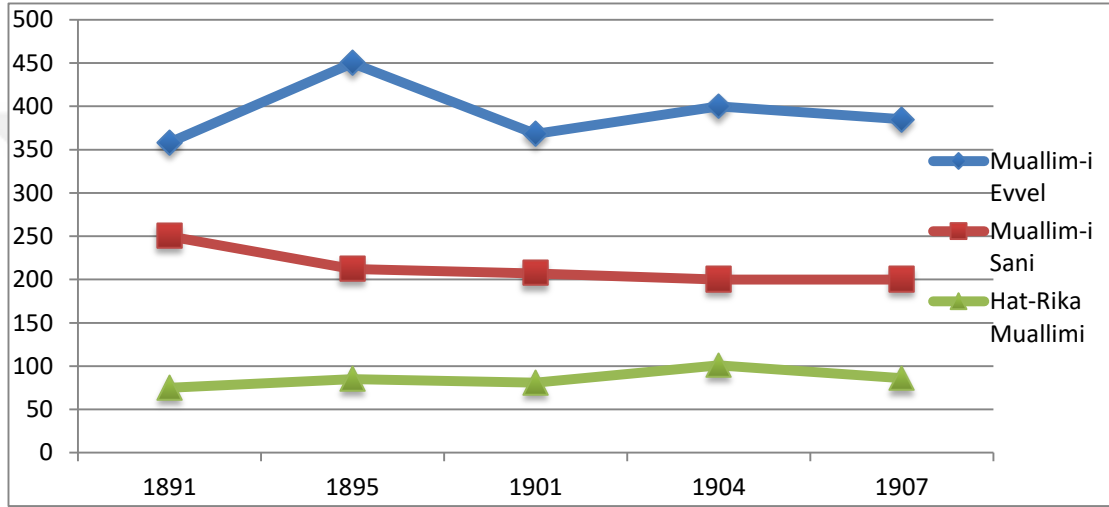
³⁰⁰ BOA. MF. MKT. 75/115, 25 Nisan 1882/ 6 C 1299, lef 1.

³⁰¹ BOA. MF. MKT. 98/72, 5 Mayıs 1888/ 23 Ş 1305, lef 1-3.

³⁰² Tablo 23'te bulunan bilgiler ilgili bölümde verilen maaş miktarlarının ortalamalarının alınmasıyla oluşturulmuştur.

Muallim-i Evvel	358 kuruş	450 Kuruş	368 Kuruş	400 Kuruş	380 Kuruş
Muallim-i Sani	250 kuruş	212 Kuruş	207 Kuruş	200 Kuruş	200 Kuruş
Rika-Hat Muallimi	75 Kuruş	85 Kuruş	81 Kuruş	101 Kuruş	86 Kuruş

Tablo 23'e Göre Muallimlerin Yıllara Göre Aldıkları Maaşların Grafiği:

TABLO-24 1897 Yılında Maaşlara Göre Alınabilecek Ekmek Fiyatları:

	1897 Yılı	Alınabilecek Ekmek Adedi
Çorlu Mekteb-i Rüştîyesi Muallimi Ethem Efendi	376 Kuruş	301
Çorlu Mekteb-i Rüştîyesi Sülüs ve Rika Muallimi Tahir Efendi	85 Kuruş	68
Çorlu Mekteb-i Rüştîyesi Bevvab İbrahim Ağa	65 Kuruş	52
Cisr-i Mustafa Paşa	470 Kuruş	376

Rüştiyesi Muallim-i Evveli Bekir Efendi		
Cisr-i Mustafa Paşa Rüştiyesi Rika Muallimi Mehmet Efendi	99 Kuruş	79
Cisr-i Mustafa Paşa Rüştiyesi Bevvab Mehmet Efendi	70 Kuruş	56
Akçaabat Rüştiyesi Muallim-i Evveli	400 Kuruş	320
Akçaabat Rüştiyesi Rika Muallimi	85 Kuruş	68
Akçaabat Rüştiyesi Bevvabı	65 Kuruş	52

18 Ağustos 1897 tarihine ait bir belgede temel ihtiyaç maddesi olan ekmeğin İstanbul'daki fiyat bilgisi yer almaktadır. Belgeye göre ekmeğin, tablakar (gezerek satıcılık yapan kişilere verilen isim) ücretiyle birlikte elli, simitçi ekmeği ise kırk paredir.³⁰³ Yukarıdaki tabloda 1897 yılında öğretmene verilen bir aylık maaşla, ekmeğin fiyatı kıyaslanmıştır. Bu kıyasta, bir ayda alabilecekleri ekmeğin sayılarının bile az olduğu görülmektedir. Bir ailenin maaşıyla yalnız ekmeğin almayacağı, başka ihtiyaçlarının da olacağı düşünüldüğünde verilen maaş miktarının ne kadar az olduğu görülmektedir.

3.3. İDADİ MEKTEPLERİ ÖĞRETMEN MAAŞLARI

1869 Nizamnamesinde idadi muallimleri maaşları belirtilen maddede, her idadinin yıllık tahsisatının, personel giderleriyle birlikte seksen bin kuruş olacağı belirtilmiştir. Fakat mali yetersizlikten dolayı idadilerin masrafları karşılanamayınca Sadrazam Sait Paşa, ilköğretim için kabul edilmiş olunan öşrün öşrü nispetindeki

³⁰³ BOA. BEO. 990/74223, 8 Ağustos 1897/ 9 Ra 1315, lef 1.

vergiyi kaldırmış, bunun yerine 1882 yılından itibaren aşar vergisi³⁰⁴'nin seb'i (yedisi) ve rub'u (dörtte biri) alınıp ve ayrıca müsakkafat vergisinin (emlak vergisi) de %6'sının eğitime ayrılmasını temin etmiştir.³⁰⁵ Bu sayede idadilerin masraflarına kaynak bulunmuş, muallimlerin maaşları da bu kaynaktan ödenmeye çalışılmıştır. İdadiler, *leyli* (yatılı) ve *nehari* (gündüzlü) olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Yatılı ve gündüzlü idadilerin yıllık masrafları birbirlerinden farklı olmuştur.

TABLO-25 Leyli İdadileri Yıllık Muallim Maaşları :³⁰⁶

Masraflar	Sivas Leyli İdadi	Elazığ Leyli İdadi	Erzurum Leyli İdadi	Diyarbakır Leyli İdadi
Okul Müdürü Maaşı	18.000 Kuruş	9.000 Kuruş	12.000 Kuruş	9.000 Kuruş
Öğretmen Maaşı	115.200 Kuruş	87.600 Kuruş	81.000 Kuruş	82.200 Kuruş
Muavin ve Mubassır Maaşı	10.200 Kuruş	11.400 Kuruş	18.000 Kuruş	7.800 Kuruş
Diğer Memurlar	10.200 Kuruş	11.400 Kuruş	13.200 Kuruş	10.200 Kuruş
Hademelerin Maaşı	12.240 Kuruş	16.920 Kuruş	16.320 Kuruş	9.840 Kuruş
TOPLAM	155.640 Kuruş	136.320 Kuruş	140.520 Kuruş	27.840 Kuruş

TABLO-26 Nehari İdadileri Yıllık Muallim Maaşları:³⁰⁷

Masraflar	Van Nehari İdadisi	Bitlis Nehari İdadisi
Müdür Maaşı	9.000 Kuruş	9.000 Kuruş

³⁰⁴ Aşar (öşür) vergisi: Osmanlı Devleti döneminde köylülerden, ürettikleri tarım ürünleri için %10 oranında alınan vergidir.

³⁰⁵ Kodaman, a.g.e., s. 119.

³⁰⁶ Kodaman, a.g.e., s. 123.

³⁰⁷ Kodaman, a.g.e., s. 123.

Öğretmen Maaşları	34.800 Kuruş	34.000 Kuruş
Hademe Maaşları	3.000 Kuruş	3.000 Kuruş
Mubassır Maaşları	4.800 Kuruş	4.800 Kuruş
TOPLAM	51.600 Kuruş	50.800 Kuruş

Verilen leyli ve nehari idadilerinin yıllık masraflarına bakıldığında, yatılı idadilerin, gündüzlü idadilerden daha masrafı olduğu görülmektedir.

İlerleyen tarihlerde Maarif Nezareti'nin idadi muallimlerinin maaşlarını ödemekte sıkıntı çektiği, zam taleplerine olumsuz cevap verdiği anlaşılmaktadır. 12 Eylül 1888 tarihli belgede Rodos Sancağı varidatının mekteb-i idadi muallimlerinin maaşlarına yetmemesi üzerine, muallim maaşlarının verilemeyen kısmının başka livaların hâsılatından ödenmesinin uygun görülmüştür.³⁰⁸ 1899 yılında Bursa İdadisi hüsn-i hat muallimi Mehmet Sait Efendi, maaşının az gelmesinden dolayı çektiği sıkıntı üzerine zam talep etmiş, fakat mektepteki diğer muallimlerle aynı miktarda maaş aldığı için zam talebi olumsuz cevaplanmıştır.³⁰⁹

1885 yılına ait bir belgede muallim maaşları şu şekildedir; coğrafya muallimi yüz kuruş, usul-i defteri muallimi yüz kuruş, Osmanlıca ve kitabet muallimi maaşı sekiz yüz kuruş, malumat-ı medeniyye muallimi maaşı beş yüz kuruş, Fransızca muallimi maaşı beş yüz kuruş, diğer Fransızca muallimi maaşı altı yüz kuruş, hüsnü hat muallimi maaşı sekiz yüz kuruş, diğer hüsnü hat muallimi maaşı iki yüz kuruş, resim ve hat muallimi maaşı dört yüz kuruş, kitabet ve Osmanlıca muallimi maaşı yedi yüz kuruş, musiki muallimi beş yüz kuruş, Türkçe muallimi maaşı beş yüz kuruş, Fransızca dersi muidi maaşı beş yüz kuruş, Türkçe dersi muidi maaşı ise beş yüz kuruştur.³¹⁰ Bu belgeden aynı okulda görev yapan öğretmenlerin maaşlarının değiştiği hatta aynı branşlarda muallimlik yapan öğretmenlerin farklı miktarlarda maaş aldıkları görülmektedir. Bu miktarların, muallimlerin girdikleri dersin önem ve ders saatlerine göre değiştiği söylenebilir.

³⁰⁸ BOA. MF. MKT. 101/43, 12 Eylül 1888/ 6 M 1306, lef 1.

³⁰⁹ BOA. MF. MKT. 439/58, 25 Mart 1899/ 13 Za 1316, lef 1.

³¹⁰ BOA. MF. MH. 2008/16, lef 2.

TABLO-27 1891 Yılı İdadi Mektepleri Muallim Maaşları:³¹¹

	Maaş
Mekteb-i İdadi Kavaid Muallimi	200 Kuruş
Mekteb-i İdadi Farisi Muallimi	600 Kuruş
Mekteb-i İdadi Hesap Muallimi	400 Kuruş
Mekteb-i İdadi Arabi Muallimi	500 Kuruş
Mekteb-i İdadi Fransızca Muallimi	400 Kuruş
Mekteb-i İdadi Coğrafya Muallimi	300 Kuruş
Mekteb-i İdadi Coğrafya Muallimi Ali Bey	200 Kuruş
Mekteb-i İdadi Tarih Muallimi	750 Kuruş
Mekteb-i İdadi Resim Muallimi	400 Kuruş
Mekteb-i İdadi Hüsn-i Hat Muallimi	200 Kuruş
Mekteb-i İdadi Fransevi Muallimi	300 Kuruş
Mekteb-i İdadi Fransızca Muallimi	900 Kuruş
Mekteb-i İdadi Coğrafya Muallimi Ahmet Efendi	200 Kuruş
Mekteb-i İdadi Tarih Muallimi	200 Kuruş
Mekteb-i İdadi Usul-ı İnşa ve Tesviye Muallimi	500 Kuruş
Mekteb-i İdadi Fransızca Muallimi	1000 Kuruş
Mekteb-i İdadi Hesap Muallimi Rüştü Efendi	400 Kuruş
Mekteb-i İdadi Hendese Muallimi	200 Kuruş
Mekteb-i İdadi Kimya Muallimi	600 Kuruş
Mekteb-i İdadi Cebir Muallimi	500 Kuruş
Mekteb-i İdadi Usul-ı Tesviye Muallimi	300 Kuruş
Mekteb-i İdadi Ulum-ı Diniyye Muallimi	250 Kuruş
Mekteb-i İdadi İmamı Ahmet Efendi	160 Kuruş

Yukarıda verilen idadilerden farklı olan Cerrahane-i Amire³¹², modern tıp eğitiminin verilmesi adına 1827 yılında İstanbul'da kurulan askeri okuldur. 1891

³¹¹ BOA. MF. MH. 30/102, 1 Aralık 1888/27 Ra 1306, lef 13.

³¹² Nil Sarı, "Cerrahane-i Amire", *TDVİA*, Cilt 29, s.2.

senesinde Cerrahhane-i Amire İdadisine ait belgede muallim maaşları şöyle belirtilmektedir; fen muallimi üç yüz seksen kuruş, müfredat-ı tıp muallimi üç yüz seksen kuruş, tıp kanunu muallimi üç yüz seksen kuruş, dâhiliye muallimi dokuz yüz altmış kuruş, umumiye muallimi üç yüz seksen kuruş, hariciye muallimi dört yüz kuruş, ameliyat, ilm-i hayvanat, ilm-i nebatat, ilm-i hikmet, ilm-i kimya, ilm-i teşrih, fen muallimleri maaşları üç yüz seksener kuruş, diğer ilm-i teşrih muallimi maaşı altı yüz kuruş, diğer dâhiliye muallimi maaşı dört yüz kuruş, Fransızca ve diğer fen muallimi maaşları üç yüz seksener kuruş maaş almışlardır.³¹³

1891 senesi Hamidiye Ticaret Mektebi'ne ait belgede, idadi müdürü iki bin kuruş, Fransızca muallimi bin iki yüz kuruş, kavaid-i Osmanî muallimi üç yüz kuruş, hesap ve hendese muallimi beş yüz kuruş, hikmet-i tıbbiye ve kimya muallimi dört yüz elli kuruş, resim muallimi üç yüz elli kuruş, kavaid-i Osmanî muallimi dört yüz kuruş, coğrafya muallimi iki yüz kuruş, hüsn-i hat muallimi iki yüz kuruş, Fransevî muallimi iki yüz kuruş, tarih-i tıp muallimi dört yüz kuruş, usûl-ı defteri muallimi üç yüz kuruş, mubassır dört yüz seksen kuruş, muavin üç yüz kuruş, Fransızca muallimi beş yüz kuruş maaş aldığı belirtilmiştir.³¹⁴

TABLO-28 1891 Yılı Aralık Ayı İdadi Muallimleri Maaşları ve Kesintileri.^{315 316}

Mazuliyet Aidatı		Tekaüd Aidatı		Maaş
1 Kuruş	20 Pare	-	-	150 Kuruş
1 Kuruş	20 Pare	7 Kuruş	20 Pare	150 Kuruş
2 Kuruş	-	10 Kuruş	-	200 Kuruş
4 Kuruş	-	20 Kuruş	-	400 Kuruş
2 Kuruş	-	10 Kuruş	-	200 Kuruş
1 Kuruş	20 Pare	7 Kuruş	20 Pare	150 Kuruş
2 Kuruş	-	10 Kuruş	-	200 Kuruş
3 Kuruş	10 Pare	16 Kuruş	5 Pare	322 Kuruş 20 Pare

³¹³ BOA. MF. MH. 30/102, 1 Aralık 1888/27 Ra 1306, lef 12.

³¹⁴ BOA. MF. MH. 30/102, 1 Aralık 1888/27 Ra 1306, lef 16.

³¹⁵ BOA. MF. MH. 220/42, 1 Ocak 1894/23 C 1311, lef 1.

³¹⁶ Verilen tabloda idadi isminin yazılmamış olması, arşiv belgesinde yer adının belirtilmemiş olmasından kaynaklanmıştır.

1 Kuruş	20 Pare	7 Kuruş	20 Pare	150 Kuruş
2 Kuruş	-	10 Kuruş	-	200 Kuruş
2 Kuruş	-	10 Kuruş	-	200 Kuruş
2 Kuruş	-	10 Kuruş	-	200 Kuruş

Yukarıdaki tabloya bakıldığında mekâtib-i idadi muallimlerinin 1891 senesi Aralık ayında almış oldukları maaşlar, yüz elli kuruşla dört yüz kuruş arasında değişmiştir. Ayrıca yukarıda verilen tabloda ki gibi arşivden alınmış olan belgelerin bazılarında muallimlerin aylık maaş cetvelleri verilmektedir. Örnek olması açısından ara ara bu tip belgelere de yer verilmiştir.

Kudüs-ı Şerif İdadi Mektebi müdürü ve Fransızca derslerine giren mualliminin maaşı, *1893 senesi şehir-i Mayıs ma'aşım olan bin iki yüz elli kuruşu Kudüs-ı Şerif maarif sandığından ahz eylediğimi mübeyyindir* şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca belgede muallimlerin kaç kuruş maaş aldığı aşağıdaki şekildedir;

Müdüriyet maaşı	500 Kuruş
Fransızca dersi maaşı	400 Kuruş
Malumat-ı Fenniye dersi maaşı	200 Kuruş
Usul-ı defteri dersi maaşı	150 Kuruş
	+ _____
	1250 Kuruş ³¹⁷

Mektep adı verilmeyen bir belgede idadi mektebi 1893 senesi Haziran, Eylül, Ekim ayları maaşları şu şekilde belirtilmiştir; mekteb-i idadi hüsn-i hat muallimi Said Efendi'nin Haziran ayı maaşı altı yüz kuruş, lisan-i Osmanî muallimi Muvas Efendi'nin Eylül maaşı altı yüz kuruş, Farisî muallimi Fehmi Efendi'nin Eylül maaşı yüz elli kuruş, tarih muallimi Rüştü Efendi'nin Ekim maaşı iki yüz kuruş, hesap muallimi Samet Efendi'nin Ekim ayı maaşı iki yüz kuruş, Arabî muallimi Tahir Efendi'nin Ekim maaşı üç yüz elli kuruş³¹⁸

³¹⁷ BOA. MF. MH. 220/66, 2 Ocak 1894/24 C 1311, lef 25.

³¹⁸ BOA. MF. MH. 220/66, 2 Ocak 1894/24 C 1311, lef 33.

1893 Temmuz ayına ait bir belgede yer adı yazılmayan idadi mektebi muallim maaşları şu şekildedir; hesap muallimi Ahmet Efendi'nin Temmuz ayı maaşı beş yüz kuruş, yazı muallimi Abdülkerim Efendi Temmuz ayı maaşı yüz kuruş, muallimlerin Temmuz ayı toplam maaşı ise iki bin iki yüz elli kuruştur.³¹⁹

Hamidiye Mekteb-i İdadiyesine ait Ağustos ayı maaşları; yazı muallimi Abdülkerim Efendi'nin yüz kuruş, mekteb-i idadi lisan muallimi Osman Efendi'nin yedi yüz kuruş, mekteb-i idadi resim muallimi Sami Efendi'nin yüz elli kuruş, mekteb-i idadi hesap muallimi Ahmet Fehmi Efendi'nin iki yüz kuruş, mekteb-i idadi Fransızca muallimi Anıb Efendi'nin üç yüz kuruş³²⁰

Bağdat Vilayetine ait olan yer ismi verilmeyen mekteb-i idadi muallimleri maaşları; mekteb-i idadi müdür vekili maaşı üç yüz kuruş, mekteb-i idadi tarih muallim vekili iki yüz kuruş, mekatib-i idadi tarih ve coğrafya muallimi Fettah Bey'in Ağustos ayı maaşı altı yüz kuruş şeklindedir.³²¹

TABLO-29 1893 Senesi İdadi Muallimleri Maaşları:³²²

	Maaş
Mekteb-i İdadi Hesap Muallimi Maaşı	400 Kuruş
Mekteb-i İdadi Rika Muallimi Malik Efendi'nin Maaşı	150 Kuruş
Mekteb-i İdadi Kavaid Muallimi Adil Efendi'nin Maaşı	600 Kuruş
Mekteb-i İdadi Tarih Muallimi Tevfik Efendi'nin Maaşı	300 Kuruş
Mekteb-i İdadi Resim Muallimi Kostak Efendi'nin Maaşı	250 Kuruş
Mekteb-i İdadi Hendese Muallimi Halit Efendi'nin Maaşı	300 Kuruş
Mekteb-i İdadi Hikmet, Kimya, Türkçe Muallimi Hakkı Efendi'nin maaşı	850 Kuruş
Mekteb-i İdadi Türkçe Muallimi Maaşı	250 Kuruş
Mekteb-i İdadi Makine Muallimi Maaşı	200 Kuruş
Mekteb-i İdadi Arabî ve Farisî Muallimi	550 Kuruş
Mekteb-i İdadi Fransızca Muallimi Karabet Efendi'nin Maaşı	800 Kuruş

³¹⁹ BOA. MF. MH. 220/27, 29 Aralık 1893/20 C 1311, lef 3.

³²⁰ BOA. MF. MH. 220/53, 2 Ocak 1894/24 C 1311, lef 3.

³²¹ BOA. MF. MH. 220/53, 2 Ocak 1894/24 C 1311, lef 2.

³²² BOA. MF. MH. 220/18, 27 Aralık 1893/18 C 1311, lef 1.

Mekteb-i İdadi Coğrafya, Usûl-ı Defteri, Malumat-ı Nafia muallimi Maaşı	850 Kuruş
Mekteb-i İdadi Muallimi Hakkı Bey'in Maaşı	250 Kuruş
Mekteb-i İdadi Muallimi Şevket Efendi'nin Maaşı	200 Kuruş
Mekteb-i İdadi Kitabet Muallimi Maaşı	200 Kuruş
Mekteb-i İdadi Mevalid ve Kozmoğrafya Muallimi	500 Kuruş
Toplam	805.850 Pare

Tabloda verilen bilgilere göre lisan dersleri haricindeki ders muallimlerinin maaşları hemen hemen aynı miktarlardadır. Burada lisan dersi muallimlerinin daha fazla ücretle çalıştıkları dikkat çekmektedir.

1893 yılı Kasım ayı idadi mektebi yekun giderleri adlı belgeye bakıldığında toplam 29.233 kuruştur. Bu masrafın üç bin yetmiş beş kuruşu mekatib-i idadi müdürlerine, yirmi bin altı yüz altmış yedi kuruşu mekatib-i idadi muallimlerine, üç bin kuruşu mekatib-i idadi mubassırlarına, iki bin dört yüz on altı kuruşu mekatib-i idadi hademelerine, bin yetmiş beş kuruşu ise mekatib-i idadi lisan muallimlerine yapılmıştır.³²³

Bursa Mekteb-i İdadi-i Mülkiyesi'nin 1893 senesi Ekim ve Kasım aylarında her bir ayda; mektep müdürü dokuz yüz kırk kuruş, coğrafya muallimi üç yüz yetmiş altı kuruş, tarih muallimi iki yüz seksen iki kuruş, müdür-i sani dört yüz yetmiş kuruş, kavanin muallimi iki yüz seksen iki kuruş, hendese muallimi iki yüz seksen iki kuruş, Türkçe muallimi iki yüz otuz beş kuruş, usul-ı defteri muallimi iki yüz otuz beş kuruş, hesap muallimi iki yüz seksen iki kuruş, makine muallimi yüz seksen sekiz kuruş, edebiyat ve ahlak muallimi yüz doksan sekiz kuruş, lisan-ı Türki muallimi yüz doksan sekiz kuruş, resim muallimi iki yüz otuz beş kuruş, Arapça muallimleri Ali ve Mustafa Efendiler iki yüz seksen ikişer kuruş, Farsça muallimi iki yüz otuz beş kuruş, mevalid muallimi iki yüz doksan yedi kuruş, kimya ve hikmet-i tabiye muallimleri iki yüz seksen ikişer kuruş, Fransızca muallimi üç yüz yetmiş altı

³²³ BOA. MF. MH. 220/51, 2 Ocak 1894/24 C 1311, lef 1.

kuruş, kozmoğrafya, cebir ve hesap muallimleri iki yüz seksen ikişer kuruş, hademe İbrahim, Salih, Halil ve Hüseyin Ağalar yüz yirmişer kuruş maaş almıştır.³²⁴

TABLO-30 1893 Yılı Kosova Vilayeti İdadi Mektebi Personel Maaşları :³²⁵

İdadi Müdürü Maaşı	500 Kuruş
İdadi Ulum-ı Diniyye Muallimi Maaşı	150 Kuruş
İdadi Arapça Muallimi Maaşı	200 Kuruş
İdadi Farsça Muallimi Maaşı	150 Kuruş
İdadi Türkçe Muallimi Maaşı	200 Kuruş
İdadi Fransızca Muallimi Maaşı	400 Kuruş
İdadi Hendese Muallimi Maaşı	200 Kuruş
İdadi Tarih Muallimi Maaşı	200 Kuruş
İdadi Coğrafya Muallimi Maaşı	106 Kuruş, 10 Pare
İdadi Malumat-ı Fenniye Muallimi Maaşı	200 Kuruş
İdadi Usul-ı Defteri Muallimi Maaşı	150 Kuruş
İdadi İnşa Muallimi Maaşı	200 Kuruş
İdadi Resim Muallimi Maaşı	75 Kuruş
İdadi Hüsn-i Hat Muallimi Maaşı	150 Kuruş
İdadi Mubassırı Maaşı	40 Kuruş
İdadi Hademesi Maaşı	100 Kuruş
TOPLAM	6771 Kuruş 10 Pare

Hüdavendigar Vilayetinde adı verilmeyen mekteb-i idadi personelinden Arapça muallimi üç yüz kuruş, Farsça muallimi iki yüz elli kuruş, Türkçe muallimi iki yüz elli kuruş, makine muallimi iki yüz kuruş, rika muallimi yüz elli kuruş, Fransızca muallimi dört yüz kuruş, tarih-i umumi muallimi üç yüz kuruş, hesap muallimi kırk kuruş, diğer hesap muallimi iki yüz altmış kuruş, hendese muallimi üç

³²⁴ BOA. MF. MH. 218/6, 13 Ekim 1893/2 R 1311, lef 4.

³²⁵ BOA. MF. MH. 218/8, 12 Aralık 1893/3 C 1311, lef 2.

yüz kuruş, resim muallimi iki yüz elli kuruş, mevalid muallimi iki yüz kuruş, hikmet muallimi üç yüz kuruş, kimya muallimi üç yüz kuruş, diğer Türkçe muallimi iki yüz on altı kuruş, kavanin ve edebiyat-ahlak muallimleri üç yüzer kuruş, diğer Fransızca muallimi dört yüz kuruş, kozmoğrafya muallimi üç yüz kuruş, coğrafya muallimi dört yüz kuruş, usul-ı zikr muallimi iki yüz elli kuruş, malumat-ı fenniye ve hıfzu's-sihha muallimi iki yüz kuruş, Arabî muallimi ve akaid muallimi üç yüzer kuruş maaş almaktadır.³²⁶ Belgede aynı derse giren hocaların maaşları arasında farklar olduğu görülmektedir.

Konya Vilayeti Kasım ayı memur ve muallim maaşlarına bakıldığında; mekteb-i idadi müdürü bin kuruş, müdür muavinleri altı yüz ellişer kuruş, Fransızca, coğrafya muallimleri dört yüzer kuruştur. Ulûm-ı diniyye, Arapça, tarih, hesap, cebir, hendese, hikmet-i tabiye, kimya, kavanin ve heyet muallimleri maaşları üç yüzer kuruş, lisan-ı Türki, Farisi ve edebiyat, usûl-ı defteri, resim muallimleri maaşları iki yüz ellişer kuruş, hüsn-i hat, fenn-i makine, malumat-ı fenniye, ahlak ve edebiyat muallimleri maaşları iki yüzer kuruştur.³²⁷

Tekfurdağı Mekteb-i İdadisinde 1897 yılı Mart ayında müdür dört yüz yirmi üç kuruş, tarih ve coğrafya muallimleri iki yüz on bir kuruş yirmişer para, malumat-ı fenniye muallimi yüz altmış kuruş beş pare, Arapça muallimi yüz seksen sekiz kuruş, Türkçe muallimi iki yüz otuz beş kuruş, Fransızca muallimi yüz elli üç kuruş otuz pare, hesap muallimi yüz altmış kuruş beş pare, hendese muallimi yüz yirmi altı kuruş otuz beş pare, usul-ı defteri muallimi seksen dört kuruş yirmi pare, cebir muallimi doksan dört kuruş, Türkçe muallimi doksan dört kuruş, mubassır yüz kırk bir kuruş, hüsn-i hat muallimi doksan dokuz kuruş, hademe altmış beş kuruş on beş pare, diğer hademe yüz kuruş maaş almışlardır.³²⁸

Edirne Vilayeti dâhilinde Gelibolu Sancağı Mekteb-i İdadisinde 1897 senesi Mart ayında müdür dört yüz yirmi kuruş, coğrafya muallimi iki yüz on bir kuruş, yirmi pare, usul-ı kitabet muallimi yüz altmış dokuz buçuk kuruş, hendese muallimi yüz yirmi altı kuruş, otuz beş pare, resim muallimi yüz otuz sekiz kuruş yirmi pare, Arapça muallimi yüz seksen sekiz kuruş yirmi pare, Türkçe muallimi iki yüz otuz

³²⁶ BOA. MF. MH. 220/15, 27 Aralık 1893/18 C 1311, lef 2.

³²⁷ BOA. MF. MH. 220/12, 27 Aralık 1893/18 C 1311, lef 1.

³²⁸ BOA. MF. MH. 465/34, 12 Haziran 1897/11 M 1315, lef 110.

beş kuruş yirmi pare, Farsça muallimi doksan dört kuruş yirmi pare, hesap muallimi yüz seksen sekiz kuruş yirmi pare, usul-i defteri muallimi doksan dört kuruş yirmi pare, Fransızca muallimi iki yüz elli üç kuruş otuz beş pare, tarih muallimi iki yüz on bir kuruş yirmi pare, malumat-ı fenniye muallimi yüz altmış dokuz buçuk kuruş, cebir muallimi seksen dört kuruş yirmi pare, hat muallimi doksan dört kuruş yirmi pare, ulum-ı diniyye muallim vekili yüz yirmi beş buçuk kuruş, mubassır yüz kırk bir buçuk kuruş, bevab yüz kuruş, hademe yüz kuruş maaş almıştır.³²⁹ Haziran ayında mubassıra on beş pare, bevab ve hademeye yirmişer parelik zam yapıldığı görülmektedir.³³⁰ Temmuz ayı maaş miktarları Haziran ayı maaş miktarlarıyla aynıdır.³³¹

Nisan 1897 tarihinde Yozgat Mekteb-i İdadisi hademelerinin almış oldukları maaş miktarlarına bakıldığında; hademe Hulusi Efendi'nin yüz kuruş, hademe Mustafa Ağa'nın elli kuruş, hademe Ahmet Ağa'nın elli kuruş maaş aldığı görülmektedir.³³²

Muallimlerin 1897 yılında maaşlarını aldıklarına dair makbuzlarına bakıldığında şu örneklerle karşılaşılmaktadır;

*1897 senesi şehri-i Nisan maaş-ı acizanem olan ber-vech-i bala dokuz yüz kırk beş kuruş Trabzon maarif sandığından makbuzum olduğunu mübeyyin senedim ita kılındı.*³³³ Maaşını alan mektep müdürü, maaşının üç yüz on beş kuruşunu hesap muallimliği görevinden, yüz seksen kuruşunu cebir muallimliğinden, yüz seksen kuruşunu usul-i defteri muallimliğinden, doksan kuruşunu makine muallimliğinden, doksan kuruşunu kozmografya muallimliğinden almıştır.

*1897 senesi şehri-i Nisan maaşım olan balada muharrer sekiz yüz on kuruş Trabzon maarif sandığından ahz eyledim.*³³⁴ ifadeleri kullanılan belgede sekiz yüz on kuruş maaş alan mektep müdürü maaşının iki yüz yetmiş kuruşunu hikmet muallimliğinden, iki yüz yirmi beş kuruşunu hendese muallimliğinden, yüz seksen

³²⁹ BOA. MF. MH. 465/34, 12 Haziran 1897/11 M 1315, lef 109.

³³⁰ BOA. MF. MH. 465/5, 8 Haziran 1897/7 M 1315, lef 94.

³³¹ BOA. MF. MH. 465/5, 8 Haziran 1897/7 M 1315, lef 93.

³³² BOA. MF. MH. 465/23, 12 Haziran 1897/11 M 1315, lef 4.

³³³ BOA. MF. MH. 465/22, 10 Haziran 1897/9 M 1315, lef 39.

³³⁴ BOA. MF. MH. 465/22, 10 Haziran 1897/9 M 1315, lef 37.

kuruşunu kimya muallimliğinden, yüz otuz beş kuruşunu kitabet-i resmiye muallimliği görevinden almıştır.

Trabzon Mekteb-i İdadisi resim muallimi maaş makbuzunda şu ifadeleri kullanarak aldığı maaş miktarını ifade etmiştir; *1897 senesi şehr-i Nisan maaş-ı acizanem olan yüz seksen kuruşu Trabzon maarif sandığından aldığıma müş'ir senedir.*³³⁵

Trabzon mekteb-i idadisi hat muallimi maaş makbuzu; *1897 senesi şehr-i Nisan maaş-ı acizanem olan ber-vech-i bala yalnız yüz kuruşu Trabzon maarif sandığından ahz eylediğimi mübeyyin işbu bir kıt'a memhur senedim ita kılındı.*³³⁶

Trabzon Mekteb-i İdadisi muallim vekili maaş makbuzunda maaş miktarını şu ifadelerle belirtmiştir; *1897 senesi şehr-i Nisan kiste'l-yevm vekalet maaş-ı acizanem olan ber-vech-i bala yirmi bir kuruşu Trabzon maarif sandığından aldığımu müş'ir senedir.*³³⁷

Trabzon Mekteb-i İdadisi katip ve maliye memuru vekili *1897 senesi şehr-i Nisan maaş-ı acizanem olan ber vech-i bala yüz yetmiş beş kuruşu Trabzon maarif sandığından ahz eylediğimiz mübeyyin senedir*³³⁸ şeklinde maaşını aldığını beyan etmiştir.

Trabzon İdadi mektebi heyet-i ta'limiyesi maaş makbuzunda; *1897 senesi şehr-i Nisan maaş-ı muhassasım olan ber-vech-i bala dokuz yüz kırk beş kuruş Trabzon maarif sandığından ahz eyledim*³³⁹ ifadesi yer almaktadır. Bu muallim maaş miktarının üç yüz altmış kuruşu ulum-ı diniyye muallimliğinden, iki yüz yetmiş kuruşu edebiyat ve ahlak muallimliğinden, yüz seksen kuruşu Arapça muallimliğinden, yüz otuz beş kuruşu Farsça muallimliğinden almıştır.

Kırkkilise Sancağı Mekteb-i İdadi-i Mülkisi müdür, heyet-i talimiyesi ve hademeleri için 1897 senesi Temmuz maaş-ı olarak Ziraat Bankası sandığından alınan meblağ pusulasına bakıldığında; mektep müdürü dört yüz yirmi üç kuruş, hesap muallimi yüz altmış dokuz buçuk kuruş, malumat-ı fenniye muallimi yüz altmış dokuz buçuk kuruş, inşa ve kitabet muallimi yüz yirmi altı kuruş otuz beş pare, cebir

³³⁵ BOA. MF. MH. 465/22, 10 Haziran 1897/9 M 1315, lef 42.

³³⁶ BOA. MF. MH. 465/22, 10 Haziran 1897/9 M 1315, lef 45.

³³⁷ BOA. MF. MH. 465/22, 10 Haziran 1897/9 M 1315, lef 49.

³³⁸ BOA. MF. MH. 465/22, 10 Haziran 1897/9 M 1315, lef 52.

³³⁹ BOA. MF. MH. 465/22, 10 Haziran 1897/9 M 1315, lef 36.

muallimi seksen dört kuruş yirmi pare, ulum-ı diniyye muallimi yüz seksen sekiz kuruş yirmi pare, Farsça muallimi doksan dört kuruş yirmi pare, Türkçe muallimi doksan dört kuruş yirmi pare, tarih ve coğrafya muallimleri iki yüz on bir kuruş yirmişer pare, usul-ı defter muallimi seksen dört kuruş yirmi pare, diğer Türkçe muallimi yüz seksen sekiz kuruş yirmi pare, resim muallimi yüz kırk bir kuruş yirmi pare, diğer Türkçe muallimi doksan dört kuruş yirmi pare, Arapça muallimi yüz seksen sekiz kuruş yirmi pare, hüs-n-i hat muallimi doksan dokuz kuruş yirmi pare, hendese muallimi altmış beş kuruş otuz beş pare, Fransızca muallimi iki yüz otuz beş kuruş otuz beş pare, mubassır yüz kırk bir kuruş otuz beş pare, hademe yüz kuruş, hademe Mehmet Ali Efendi yüz kuruş maaş almışlardır.³⁴⁰

TABLO-31 1897 Senesi İdadi Muallimleri Maaşları³⁴¹:

Toplam Kesinti	Maaş
3 Kuruş	288 Kuruş
2 Kuruş 30 Pare	45 Kuruş
1 Kuruş 10 Pare	21 Kuruş
18 Kuruş	300 Kuruş
51 Kuruş 20 Pare	855 Kuruş
1 Kuruş 20 Pare	157 Kuruş 20 Pare
57 Kuruş 10 Pare	945 Kuruş
49 Kuruş	810 Kuruş
30 Kuruş	500 Kuruş
57 Kuruş	945 Kuruş
40 Kuruş 30 Pare	675 Kuruş
16 Kuruş 20 Pare	270 Kuruş
10 Kuruş 30 Pare	180 Kuruş
Toplam 339 Kuruş 10 Pare	Toplam 5.991 Kuruş 20 Pare

³⁴⁰ BOA. MF. MH. 465/5, 8 Haziran 1897/7 M 1315, lef 80.

³⁴¹ BOA. MF. MH. 465/22, 10 Haziran 1897/9 M 1315, lef 8.

Edirne Vilayeti Tekfurdağı Mekteb-i İdadisi 1900 senesi Şubat ayı muallim ve heyet-i talimiyesinin maaşları; idadi müdürü dört yüz yirmi üç kuruş, Fransızca muallimi iki yüz otuz üç kuruş yirmi pare, ahlak muallimi doksan dört kuruş, eşya muallimi yüz üç kuruş on pare, hıfzı's-sihha muallimi doksan beş kuruş otuz pare, inşa muallimi yetmiş beş kuruş on pare, coğrafya muallimi otuz yedi kuruş yirmi pare, Türkçe muallimi yüz kırk bir kuruş, hendese muallimi yüz yirmi altı kuruş otuz pare, usul-i defteri muallimi seksen dört kuruş yirmi pare, tarih muallimi iki yüz on bir kuruş on pare, coğrafya muallimi altmış bir kuruş, diğer Türkçe muallimi yüz kırk beş kuruş otuz pare, Arapça muallimi yüz elli kuruş on pare, Farsça muallimi yüz on iki kuruş otuz pare, ulum-ı diniyye muallimi yüz seksen sekiz kuruş, diğer Arapça muallimi otuz yedi kuruş yirmi pare, hesap muallimi yüz altmış dokuz kuruş on pare, diğer coğrafya muallimi altmış bir kuruş, cebir muallimi doksan dokuz kuruş, resim muallimi yüz otuz bir kuruş yirmi pare, muvakit muallimi doksan dört kuruş, hademe yüz kuruştur.³⁴²

1900 senesine ait diğer belgede mekâtib-i idadi muallim maaşları aşağıdaki gibidir;³⁴³

TABLO-32 1897 Senesi İdadi Muallimleri Maaşları:

Toplam Kesinti	Maaş
57 Kuruş 10 Pare	950 Kuruş
42.05 Kuruş	700 Kuruş
39 Kuruş 30 Pare	660 Kuruş
39 Kuruş 25 Pare	660 Kuruş
22 Kuruş 35 Pare	380 Kuruş
27 Kuruş	450 Kuruş
22 Kuruş 15 Pare	370 Kuruş
14 Kuruş 20 Pare	240 Kuruş
1 Kuruş	100 Kuruş
24 Kuruş	400 Kuruş

³⁴² BOA. MF. MH. 749/37, 2 Mayıs 1901/13 M 1319, lef 16

³⁴³ BOA. MF. MH. 749/53, 5 Mayıs 1901/16 M 1319, lef 15.

3 Kuruş	50 Kuruş
8 Kuruş 20 Pare	140 Kuruş
17.05 Kuruş	267 Kuruş
34.05 Kuruş	563 Kuruş 15 Pare
27 Kuruş 30 Pare	460 Kuruş
2 Kuruş 20 Pare	250 Kuruş

Tabloya göre kesinti ve maaş miktarlarının az olduğu sütunlardaki maaşların hademe, mubassır ya da bevhab gibi personele ait olabileceği, miktarın fazla olduğu kısımların lisan muallimleri maaşları olabileceği tahmini yapılabilir. Tabloda maaş miktarının yükselmesine bağlı olarak kesintilerin de arttığı görülmektedir.³⁴⁴

1901 senesi Mart ayı İzmit İdadisi muallimleri maaşları şu şekildedir; idadi müdürü Hüseyin Hasan Efendi'nin maaşı dört yüz elli kuruş, Fransızca mualliminin maaşı iki yüz elli kuruş, malumat-ı fenniye mualliminin maaşı yüz elli kuruş, usul-i defteri mualliminin maaşı yetmiş kuruş, kitabet mualliminin maaşı doksan kuruş, cebir mualliminin maaşı seksen kuruş, hıfzı's-sıhha mualliminin maaşı yetmiş kuruş, ulum-ı diniyye mualliminin maaşı iki yüz kuruş, Arapça mualliminin maaşı iki yüz kuruş, Farsça mualliminin maaşı yüz yirmi kuruş, Türkçe muallimi Ali Rıza Bey'in maaşı yüz elli kuruş, hendese mualliminin maaşı yüz otuz beş kuruş, hesap mualliminin maaşı yüz seksen kuruş, tarih mualliminin maaşı iki yüz yirmi beş kuruş, Türkçe muallim vekili Rıza Efendi'nin maaşı doksan kuruş, ahlak muallimi Rıza Efendi'nin maaşı seksen kuruş, hüsn-i hat muallimi Şevki Efendi'nin maaşı doksan beş kuruş, resim mualliminin maaşı yüz kırk kuruş idi.³⁴⁵

1904 senesinde Adana Mekteb-i İdadi müdürü Mehmet Ali Efendi bin kuruş, muavin-i evvel Mehmet Ali Efendi üç yüz kuruş, muavin-i sani iki yüz elli kuruş, muavin-i salis iki yüz kuruş, tarih muallimi üç yüz yirmi kuruş, idadi kitabet muallimi yüz yirmi kuruş, idadi coğrafya muallimi iki yüz kuruş, Türkçe ve coğrafya muallimi dört yüz seksen kuruş, Arapça muallimi dört yüz elli kuruş, Farsça muallimi iki yüz doksan kuruş, usul-ı tahrir muallimi yüz kuruş, kimya muallimi iki yüz kuruş, kitabet muallimi yüz elli kuruş, fizik muallimi iki yüz kuruş, usul-i defteri

³⁴⁴ BOA. MF. MH. 749/48, 4 Mayıs 1901/15 M 1319, lef 4

³⁴⁵ BOA. MF. MH. 749/64, 6 Mayıs 1901/17 M 1319, lef 1.

muallim yüz yirmi kuruş, hendese muallimi iki yüz yetmiş kuruş maaş almaktadır.³⁴⁶ Müdür Mehmet Ali Efendi ayrıca muallim-i sani, evvel ve salislik görevlerini de yapmaktadır. Bu durumun nedeni yeterli muallim olmamasıdır. Aynı mektepte Ağustos ayında kozmoğrafya muallimi yüz kuruş, mevalid muallimi iki yüz yirmi kuruş, Fransızca muallimi beş yüz otuz kuruş, coğrafya muallimi yüz kırk kuruş, kavanin muallimi seksen kuruş, hesap muallimi üç yüz elli kuruş, cebir muallimi iki yüz elli kuruş, sülüs muallimi yüz kuruş, hüsn-i hat muallimi yüz yetmiş kuruş, resim muallimi yüz seksen kuruş, ulum-ı diniyye muallimi altı yüz kuruş, malumat-ı ziraiye muallimi iki yüz kuruş, diğer Fransızca muallimi seksen kuruş, Ermenice muallimi iki yüz elli kuruş, hademe Ziya, Mustafa, Mehmet Efendiler ise yüzer kuruş maaş almaktadır.³⁴⁷

22 Mart 1904 tarihli belgede,

İdadi müdürü: 2000 Kuruş

Arabi muallimi: 760 Kuruş

Hat muallimi: 285 Kuruş

Farsça muallimi: 285 Kuruş

Ulûm-ı iptidaî muallimi: 237 Kuruş

Hat muallimi: 218 Kuruş maaş aldıkları belirtilmiştir.³⁴⁸

Selanik Mekteb-i İdadisi Türkçe muallimi şu ifadeleri kullanılarak maaş miktarını ortaya koymuştur; *1906 senesi şehr-i Şubat maaşım olan ber-vech-i bala yalnız yüz on kuruşu Selanik maarif sandığından ahz eylediğimi mübeyyin işbu memhur sened sandık-ı mezkûra ita kılındı.*³⁴⁹

Selanik Mekteb-i İdadisi resim mualliminin makbuzunda; *1906 senesi şehr-i Şubat maaşım olan ber-vech-i bala yalnız yüz seksen kuruşu Selanik maarif sandığından ahz eylediğimi mübeyyin işbu memhur sened sandık-ı mezkura ita kılındı*³⁵⁰ ifadeleri kullanılarak muallim yaptığı görev karşılığında yüz seksen kuruş maaş almıştır.

³⁴⁶ BOA. MF. MH. 1380/10, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 1.

³⁴⁷ BOA. MF. MH. 1380/10, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 2.

³⁴⁸ BOA. MF. MH. 1001/70, lef 48.

³⁴⁹ BOA. MF. MH. 1380/7, 25 Şubat 1907/12 M 1325, lef 9.

³⁵⁰ BOA. MF. MH. 1380/7, 25 Şubat 1907/12 M 1325, lef 10.

Selanik Mekteb-i İdadisi usûl-i defteri muallimi makbuzunda; *Selanik mekteb-i idadisi şehr-i Şubat maaşım olan ber-vech-i bala yalnız altmış kuruş Selanik maarif sandığından ahz eylediğimi mübeyyin işbu memhur sened sandık-ı mezkûra ita kılındı.*³⁵¹ ifadeleri yer almaktadır.

1906 senesi Kasım ayında Aydın Vilayeti Mentеше Sancağında bulunan idadi mektepleri muallimlerine ait maaşlara bakıldığında; Muğla Mekteb-i İdadisi müdür ve heyet-i talimiyesinin toplam maaşı üç bin yüz dört kuruş, Denizli Mekteb-i idadisi muallim ve heyet-i talimiyesinin toplam maaşı üç bin altı yüz doksan dört kuruş, Aydın Mekteb-i İdadisi muallim ve heyet-i talimiyesinin toplam maaşları üç bin dokuz yüz elli kuruş, Manisa Mekteb-i İdadisi muallim ve heyet-i talimiyesi maaşları toplamı dört bin yüz beş kuruş olarak verilmiştir.³⁵²

14 Şubat 1907 tarihli belgede Selanik İdadi Mektebi personelinden olan muallim, toplam dört yüz doksan kuruş maaş karşılığında, yüz altmış kuruşa hıfı's-sihha, yüz yirmi kuruşa hikmet, yine yüz yirmi kuruşa kimya, altmış kuruşa hendese ve otuz kuruşa makine derslerine muallimlik yapmıştır.³⁵³ Aynı muallimin kanun-ı sani ayı maaşını da aynı miktarda maarif sandığından aldığı görülmektedir.³⁵⁴

Şubat 1907 tarihli başka bir belgede Selanik Mekteb-i İdadisi Bulgarca muallim vekilinin Şubat ayı maaşının yüz altı buçuk kuruş olduğu ve maaşını maarif sandığından teslim aldığı görülmektedir.³⁵⁵

1909 senesi Mart ayı ile ilgili olarak Darüşşafaka Mekteb-i İdadisine ait bir belge ile karşılaşılmaktadır. Darüşşafaka İdadi Mektebi 30 Mart 1863 yılında padişah fermanıyla kurulmuştur. Kurulma amacı Müslüman fakir ve yoksul çocukların eğitimlerine yardımcı olabilmektir. Pek çok aydının da içerisinde bulunduğu dernek, Türkiye tarihinin eğitim alanındaki ilk sivil örgütlenme örneğini oluşturmuştur. Namık Kemal, vakanüvis Abdurrahman Şeref, Ahmet Mithat Efendi, Yusuf Akçura gibi birçok ünlü ve seçkin kişiler kurumda muallimlik yapmışlardır. Nisan 1909 tarihli belgeye göre Arapça muallimi maaşı yedi yüz altmış kuruş, hüsn-i hat muallimi maaşı iki yüz seksen beş kuruş, Arapça ve Farsça muallimleri maaşları iki

³⁵¹ BOA. MF. MH. 1380/7, 25 Şubat 1907/12 M 1325, lef 11.

³⁵² BOA. MF. MH. 1380/1, 13 Mart 1907/28 M 1325, lef 6.

³⁵³ BOA. MF. MH. 1380/7, 14 Şubat 1907/1 M 1325, lef 5.

³⁵⁴ BOA. MF. MH. 1380/7, 14 Şubat 1907/1 M 1325, lef 2.

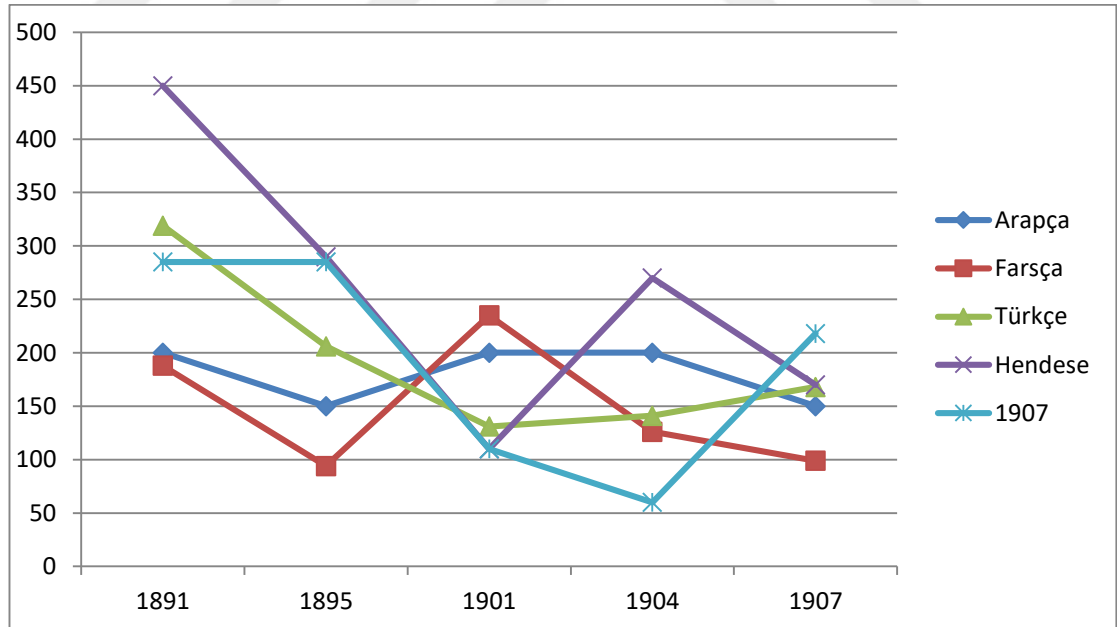
³⁵⁵ BOA. MF. MH. 1380/7, 14 Şubat 1907/1 M 1325, lef 7.

yüz seksen beşer kuruş, diğer hüs-n-i hat muallimi maaşı iki yüz on sekiz kuruş yirmi pare, musiki muallimi maaşı yüz kırk iki kuruş yirmi pare, idadi müdürü maaşı iki bin kuruş, imam ve muallim maaşı dört yüz yetmiş beş kuruş, terzi ve esvab emini maaşı iki yüz seksen beş kuruş, tahsildar maaşı beş yüz kuruş, başkâtip maaşı dört yüz yetmiş kuruş, muhasebeci maaşı bin dört yüz seksen kuruş, dâhiliye müdürü maaşı iki bin üç yüz otuz beş kuruştur.³⁵⁶

TABLO-33 Yıllara Göre İdadi Mektepleri Muallimlerinin Maaşları³⁵⁷:

	1891 Yılı	1895 Yılı	1901 Yılı	1904 Yılı	1907 Yılı
Arapça	200 Kuruş	188 Kuruş	319 Kuruş	450 Kuruş	285 Kuruş
Farsça	150 Kuruş	94 Kuruş	206 Kuruş	290 Kuruş	285 Kuruş
Türkçe	200 Kuruş	235 Kuruş	131 Kuruş	110 Kuruş	110 Kuruş
Hendese	200 Kuruş	126 Kuruş	141 Kuruş	270 Kuruş	60 Kuruş
Hat	150 Kuruş	99 Kuruş	168 Kuruş	170 Kuruş	218 Kuruş

Tablo 33'e Göre Muallimlerin Yıllara Göre Aldıkları Maaşların Grafiği:

³⁵⁶ BOA. MF. MH. 1001/7, 19 Mart 1904/2 M 1322, lef 1.

³⁵⁷ Tablo 33'te verilen miktarlar, ilgili bölümde verilen maaş örneklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıda verilen öğretmen maaşlarının yıllara göre göstermiş olduğu dalgalanmalar grafikle verilmiştir. Verilere göre öğretmen maaşlarında 16 yıl içerisinde artış oranının fazla olmadığı görülmektedir. Genel olarak düşüşlerin yaşandığı maaşlarla ekmek fiyatları kıyaslandığında öğretmenin alım gücü ortaya çıkacaktır. Aşağıda verilen tabloda idadide çalışan öğretmen maaşıyla bir ayda alabileceği ekmek sayıları verilmiştir.

TABLO-34 1900 Senesi Tekfurdağı İdadisi Muallim Maaşlarıyla Alınabilecek Ekmek Miktarı:

Tekfurdağı Mekteb-i İdadisi	1900 Senesi	Alınabilecek Ekmek Adedi
İdadi Müdürü	423 Kuruş	564
Fransızca Muallimi	233 Kuruş 20 Pare	311
Ahlak Muallimi	94 Kuruş	125
İnşa Muallimi	75 Kuruş 10 Pare	100
Türkçe Muallimi	141 Kuruş	188
Hendese Muallimi	126 Kuruş 30 Pare	169
Coğrafya Muallimi	61 Kuruş	81

TABLO-35 1908 Senesi Selanik İdadisi Muallim Maaşlarıyla Alınabilecek Ekmek Miktarı:

Selanik Mekteb-i İdadisi	1908 senesi	Alınabilecek Ekmek Adedi
Hıfı's Sıhha Muallimi	120 Kuruş	96
Hikmet Muallimi	120 Kuruş	96
Kimya Muallimi	120 Kuruş	96
Hendese Muallimi	60 Kuruş	48
Makine Muallimi	30 Kuruş	26

Muallimlerin bir aylık maaşlarıyla 1900 yılında İstanbul'da otuz pareye satılan ekmekten³⁵⁸ ve 1908 yılında elli pareye satılan³⁵⁹ ekmekten kaç adet alabilecekleri yukarıdaki tablolarda verilmiştir. Muntazam ve tam maaş ödemesinin de yapılmadığı hesaba katıldığında idadi muallimlerinin de iptidaî ve rüştiye muallimleri gibi güç şartlarda hayatta kalmaya çalıştıkları görülmektedir.

3.4. ÖĞRETMEN MAAŞLARINDAN YAPILAN KESİNTİLER

Taranan arşiv belgelerine bakıldığında muallim maaşlarından bazı kesintilerin yapıldığı görülmektedir. Tekaüd kelimesi emekli ve emeklilik anlamında kullanılmaktadır. Tekaüd aidatı ise bir kimsenin, herhangi bir işte çalışamayacak duruma geldiğinde, geçimini sağlaması için kesilen aidattır. Tekaüd olan kimseye “*mütekaid*” denilmekteydi.³⁶⁰ Maaşlardan tekaüd aidatı adı altında yapılan kesinti %5 oranındaydı. Bir diğer kesinti ise mazuliyet aidatıdır. Mazuliyet adı altında maaşlardan yapılan kesinti, bir kimsenin işten çıkarılma durumunda geçimini sağlaması için yapılmıştır. Maaşlardan yapılan mazuliyet kesinti ise %1 oranındadır. Bu oranlar muallimin brüt maaşından kesilmekteydi. Maaş ne kadar yükselir ya da azalır kesinti oranı da ona göre değişirdi.

Aşağıda verilen tablolar incelendiğinde miktarlar hakkında daha net yorumlar yapılabilir.

TABLO-36 19 Mart 1893 Kudüs-ı Şerif Sancağı Rüştiye Mektebi Muallim Maaşlarından Yapılan Kesintiler:³⁶¹

	Mazuliyet Aidatı	Tekaüd Aidatı
Muallim-i Evvel Şevket Efendi	6 Kuruş	30 Kuruş
Muallim-i Sani Abdüllatif Efendi	2.20 Kuruş	12.25 Kuruş
Rika muallimi Mehmet Şevki Efendi	1 Kuruş	05 Kuruş
Bevvab Mahmut Ağa	-	-

³⁵⁸ BOA. DH. MKT. 2421/80, 28 Ekim 1900/4 B 1318, lef 1.

³⁵⁹ Akyüz, Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri, s. 130.

³⁶⁰ Mehmet İpşirli, “Tekaüt”, *TDVİA*, Cilt 40, s. 340-341.

³⁶¹ BOA. MF. MH. 220/66, 2 Ocak 1894/24 C 1311, lef 1.

TABLO-37 1893 Senesi Mekteb-i İdadi Muallimleri Aralık Ayı Maaşlarından Yapılan Kesintiler:³⁶²

Mazuliyet Aidatı	Tekaüd Aidatı	Maaş
1 Kuruş 20 Pare	-	150 Kuruş
1 Kuruş 20 Pare	7 Kuruş 20 Pare	150 Kuruş
2 Kuruş	10 Kuruş	200 Kuruş
4 Kuruş	20 Kuruş	400 Kuruş
2 Kuruş	10 Kuruş	200 Kuruş
1 Kuruş 20 Pare	7 Kuruş 20 Pare	150 Kuruş
2 Kuruş	10 Kuruş	200 Kuruş
3 Kuruş 10 Pare	16 Kuruş	200 Kuruş
1 Kuruş 20 Pare	7 Kuruş 20 Pare	150 Kuruş
3 Kuruş	10 Kuruş	200 Kuruş
2 Kuruş	10 Kuruş	200 Kuruş
2 Kuruş	10 Kuruş	200 Kuruş
+	+	+
Yekun 20 Kuruş 10 Pare	118 Kuruş 25 Pare	2522 Kuruş 20 Pare

*Konya Vilayeti dâhilinde Niğde Sancağı rüştiyesi heyet-i talimiyesi ve hademesinin 1893 senesi Eylül maaşları başlıklı belgede verilen kesinti rakamları aşağıdaki şekildedir;*³⁶³

TABLO-38 1893 Senesi Niğde Sancağı Rüştiyesi Muallimleri Maaşlarından Yapılan Kesintiler:

	Brüt Maaş	Mazuliyet Aidatı	Tekaüd Aidatı	Ödenen Maaş
Muallim-i Evvel	500 Kuruş	5 Kuruş	25 Kuruş	470 Kuruş
Muallim-i Sani	248 Kuruş	2 Kuruş 20	12 Kuruş 20	233 Kuruş

³⁶² BOA. MF. MH. 220/42, 1 Ocak 1894/23 C 1311, lef 1.

³⁶³ BOA. MF. MH. 218/20, 13 Aralık 1893/4 C 1311, lef 18.

		Pare	Pare	
Rika Muallimi	64 Kuruş	0.30 Pare	3 Kuruş 10 Para	60 Kuruş
Bevvab	64 Kuruş	0	0	64 Kuruş

*Hüdavendigâr Vilayeti dâhilinde Ertuğrul Sancağına bağlı Söğüt Kazası rüştiyesi heyet-i talimiyesi ve hademesinin 1891 senesi maaşları Ziraat Bankasından ita olunan meblağ-ı muhassasdır başlıklı belgeye göre yapılan kesintiler aşağıdaki şekildedir;*³⁶⁴

TABLO-39 1891 Senesi Ertuğrul Sancağına Bağlı Söğüt Kazası Rüştiyesi Personel Maaşlarından Yapılan Kesintiler:

	Brüt Maaş	Mazuliyet Aidatı	%5'i	Ödenen Maaş
Muallim-i Evvel Saffet Efendi	480 Kuruş	4 Kuruş 20 Pare	24 Kuruş	451 Kuruş 10 Pare
Muallim-i Sani Ali Vehbi Efendi	300 Kuruş	3 Kuruş 20 Pare	15 Kuruş	282 Kuruş
Hat Muallimi Servet Efendi	64 Kuruş	0.25 Pare	3 Kuruş 10 Pare	60 Kuruş 05 Pare
Bevvab Osman Efendi	100 Kuruş	0.25 Pare	0.10 Pare	100 Kuruş

1895 senesi mekatib-i idadi muallimleri maaşlarından yapılan kesintiler aşağıdaki şekildedir;³⁶⁵

TABLO-40 Senesi Mekâtib-i İdadi Muallimleri Maaşlarından Yapılan Kesintiler:

Toplam Kesinti	Maaş
----------------	------

³⁶⁴ BOA. MF. MH. 218/6, 12 Aralık 1893/3 C 1311, lef 12.

³⁶⁵ BOA. MF. MH. 465/22, 10 Haziran 1897/ 9 M 1315, lef 8.

3 Kuruş	288 Kuruş
2 Kuruş 30 Pare	45 Kuruş
1 Kuruş 10 Pare	21 Kuruş
18 Kuruş	300 Kuruş
51 Kuruş 20 Pare	855 Kuruş
1 Kuruş 20 Pare	157 Kuruş 20 Pare
57 Kuruş 10 Pare	945 Kuruş
49 Kuruş	810 Kuruş
30 Kuruş	500 Kuruş
57 Kuruş	945 Kuruş
40 Kuruş 30 Pare	675 Kuruş
16 Kuruş 20 Pare	270 Kuruş
10 Kuruş 30 Pare	180 Kuruş
Toplam 339 Kuruş 10 Pare	Toplam 5991 Kuruş 20 Pare

Edirne Vilayeti dâhilinde Gelibolu Sancağı mekteb-i idadisi 1895 senesi Mart ayı Maaşları” başlıklı belgede verilen kesinti oranları şöyledir;³⁶⁶

TABLO-41 Gelibolu Sancağı Mekteb-i İdadisi 1895 Senesi Mart Ayı Maaşlarından Yapılan Kesintiler:

	Mazuliyet Aidatı	Tekaüd Aidatı	Maaş
Müdür	4 Kuruş 20 Pare	22 Kuruş 20 Pare	423 Kuruş
Coğrafya Muallimi	2 Kuruş 10 Pare	11 Kuruş 10 Pare	211 Kuruş 20 Pare
Usul-ı Kitabet Muallimi	1 Kuruş 35 Pare	9 Kuruş 10 Pare	169.5 Kuruş
Hendese Muallimi	1 Kuruş 15 Pare	6 Kuruş 30 Pare	126 Kuruş 35 Pare
Resim Muallimi	1 Kuruş 20 Pare	6 Kuruş 30 Pare	138 Kuruş 20 Pare

³⁶⁶ BOA. MF. MH. 465/34, 12 Haziran 1897/11 M 1315, lef 109.

Arapça Muallimi	2 Kuruş 20 Pare	10 Kuruş 30 Pare	188 Kuruş 20 Pare
Türkçe Muallimi	2 Kuruş 20 Pare	12 Kuruş 20 Pare	235 Kuruş 20 Pare
Farsça Muallimi	1 Kuruş 20 Pare	5 Kuruş 20 Pare	94 Kuruş 20 Pare
Hesap Muallimi	2 Kuruş 20 Pare	10 Kuruş 20 Pare	188 Kuruş 20 Pare
Usul-i Defteri Muallimi	1 Kuruş 20 Pare	5 Kuruş 20 Pare	94 Kuruş 20 Pare
Fransızca Muallimi	2 Kuruş 30 Pare	13 Kuruş 20 Pare	253 Kuruş 30 Pare
Tarih Muallimi	2 Kuruş 10 Pare	11 Kuruş 10 Pare	211 Kuruş 20 Pare
Malumat-1 Fenniye Muallimi	1 Kuruş 35 Pare	9 Kuruş 10 Pare	169.5 Kuruş
Cebir Muallimi	1 Kuruş 35 Pare	4 Kuruş 20 Pare	84 Kuruş 20 Pare
Hat Muallimi	1 Kuruş 35 Pare	5 Kuruş 20 Pare	94 Kuruş 20 Pare
Ulum-1 Diniyye Muallimi	1 Kuruş 15 Pare	6 Kuruş 30 Pare	125.5 Kuruş
Mubassır	1 Kuruş 20 Pare	7 Kuruş 20 Pare	141.5 Kuruş
Bevvab	-	-	100 Kuruş
Hademe	-	-	100 Kuruş

1898 senesi mekâtib-i rüştiye muallimleri maşatına göre yapılan kesintiler aşağıdaki şekildedir;³⁶⁷

³⁶⁷ BOA. MF. MH. 749/48, 4 Mayıs 1901/15 M 1319, lef 1.

TABLO-42 1898 Senesi Mekâtib-i Rüştiye Muallimleri Maaşlarından Yapılan Kesintiler:

Sene	Numara	Adet	Mazuliyet aidatı	Tekaüd aidatı	Toplam Kesinti	Maaş
1898	52	1	4 Kuruş 20 Pare	22 Kuruş 20 Pare	27 Kuruş	450 Kuruş
1898	53	1	1 Kuruş 35 Pare	9 Kuruş	10 Kuruş 35 Pare	180 Kuruş
1898	54	1	0.35 Pare	4 Kuruş	4 Kuruş 35 Pare	80 Kuruş
1898	76	1	5 Kuruş	25 Kuruş	30 Kuruş	500 Kuruş
1898	77	1	0.35 Pare	4 Kuruş 10 Pare	5.5 Kuruş	85 Kuruş
1898	79	3	13 Kuruş 20 Pare	67 Kuruş 20 Pare	81 Kuruş	1350 Kuruş
1898	80	3	5 Kuruş 25 Pare	27 Kuruş	32 Kuruş 25 Pare	540 Kuruş
1898	81	3	2 Kuruş 25 Pare	12 Kuruş 30 Pare	15 Kuruş 15 Pare	255 Kuruş
1898	84	1	3 Kuruş	15 Kuruş	18 Kuruş	300 Kuruş
1898	85	1	0.35 pare	4 Kuruş 10 Pare	5 Kuruş 5 Pare	85 Kuruş

Hamidabat mekteb-i idadisi memurin ve muallimin ve müstahdeminin 1900 senesi şehr-i Şubat maaş pusulasına göre yapılan kesintiler şu şekildedir,³⁶⁸

³⁶⁸ BOA. MF. MH. 928/14, 1 Haziran 1903/5 Ra 1321, lef 29.

TABLO-43 1900 Senesi Hamidabat İdadisi Muallim Maaşlarından Yapılan Kesintiler:

	Mazuliyet aidatı	Tekaüd aidatı	Maaş
Müdür Mehmet Tevfik Efendi	5 Kuruş	25 Kuruş	470 Kuruş
Müdür Mehmet Tevfik Efendi Fransızca Muallimliği	3 Kuruş	15 Kuruş	282 Kuruş
Müdür Mehmet Tevfik Efendi Hesap Muallimliği	1 Kuruş 30 Pare	9 Kuruş	169 Kuruş 10 Pare
Müdür Mehmet Tevfik Efendi Hendese Muallimliği	1 Kuruş 15 Pare	6 Kuruş 20 Pare	122.05 Kuruş
Müdür Muavini Mehmet Ali Efendi - Muavinlik	1 Kuruş 20 Par	7 Kuruş 20 Pare	141 Kuruş
Müdür Muavini Mehmet Ali Efendi Coğrafya Muallimliği	2 Kuruş	10 Kuruş	188 Kuruş
Müdür Muavini Mehmet Ali Efendi Arapça Muallimliği	1 Kuruş 20 Pare	7 Kuruş 20 Pare	141 Kuruş
Müdür Muavini Mehmet Ali Efendi İlm-i Eşya Muallimliği	1 Kuruş	5 Kuruş	94 Kuruş
Müdür Muavini Mehmet Ali Efendi Tarih Muallimliği	1 Kuruş	5 Kuruş	94 Kuruş
Halim Sabit Efendi Malumat-ı Ziraiye ve Sıhhiye Muallimliği	2 Kuruş	10 Kuruş	188 Kuruş
Halim Sabit Efendi Türkçe Muallimliği	2 Kuruş 30 Pare	14 Kuruş	163 Kuruş 10 Pare
Halim Sabit Efendi Hesap Muallimliği	1 Kuruş 10 Pare	6 Kuruş	112 Kuruş 30 Pare
Mehmet Zeki Efendi akaid muallimliği	2 Kuruş	10 Kuruş	188 Kuruş

Mehmet Zeki Efendi Farsça Muallimliği	0.25 Pare	3 Kuruş 10 Pare	61.5 Kuruş
Mustafa Tevfik Efendi Hüsni Hat Muallimliği	1 Kuruş 10 Pare	6 Kuruş	112 Kuruş 30 Pare
Eyüp Sabri Efendi Mubassırlık	1 Kuruş 20 Pare	7 Kuruş 20 Pare	141 Kuruş
Eyüp Sabri Efendi Türkçe Muallimliği	0.15 Pare	2 Kuruş 10 Pare	42 Kuruş 15 Pare
Hademe Mehmet Efendi	-	-	80 Kuruş
Hademe Mehmet Efendi	-	-	80 Kuruş

1901 senesi Mart ayı maaşat pusulasına göre yapılan kesintiler aşağıdaki şekildedir,³⁶⁹

TABLO-44 1901 Mart Ayı Maaşlarından Yapılan Kesintiler:

	Toplam Kesinti	Maaş
Manastır Hesap Muallimi	24 Kuruş	326 Kuruş
Manastır Cebir Muallimi	2 Kuruş	198 Kuruş
Manastır Hendese Muallimi	12 Kuruş	188 Kuruş
Manastır Müsellesat Muallimi	6 Kuruş	94 Kuruş
Manastır Malumat-1 Fenniye Muallimi	1 Kuruş	99 Kuruş
Manastır Kimya Muallimi	15 Kuruş	235 Kuruş
Manastır Usûl-ı Defteri Muallimi	1 Kuruş 20 Pare	128 Kuruş 8 Pare
Manastır Mevalid	16 Kuruş 10 Pare	253 Kuruş 9 Pare

³⁶⁹ BOA. MF. MH. 928/44, 4 Haziran 1903/8 Ra 1321, lef 62.

Muallimi		
Manastır Kavanin Muallimi	9 Kuruş	141 Kuruş
Manastır Hüsn-i Hat Muallimi	1 Kuruş 30 Pare	168 Kuruş 7 Pare
Manastır Resim Muallimi	2 Kuruş	178 Kuruş
Manastır Rumca Muallimi	2 Kuruş 20 Pare	247 Kuruş 8 Pare
Manastır Kitabet-i Resmiye Muallimi	2 Kuruş	188 Kuruş
Manastır Kozmoğrafya muallimi	1 Kuruş	199 Kuruş
Manastır Malumat-1 Ziraiye Muallimi	14 Kuruş	216 Kuruş
Manastır Hendese Muallimi	1 Kuruş	99 Kuruş
Selanik Ulum-1 Diniyye ve Ahlak Muallimi	29 Kuruş	451 Kuruş
Selanik Arapça Muallimi	20 Kuruş 20 Pare	319 Kuruş 8 Pare
Selanik Türkçe Muallimi	8 Kuruş 20 Pare	131 Kuruş 8 Pare
Selanik Usûl-1 Tahrir Muallimi	12 Kuruş	188 Kuruş
Selanik Farsça Muallimi	13 Kuruş 10 Pare	206 Kuruş 9 Para
Selanik Fransızca Muallimi	20 Kuruş	310 Kuruş
Selanik Coğrafya Muallimi	27 Kuruş	423 Kuruş
Selanik Tarih Muallimi	19 Kuruş 10 Pare	300 Kuruş 9 Pare
Selanik İdadisi Müdürü	473 Kuruş	607 Kuruş
Drama idadisi Müdürü	53 Kuruş 4 Pare	396 Kuruş 6 Pare
Siroz idadisi Müdürü	53 Kuruş 4 Pare	396 Kuruş 6 Pare

TABLO-45 Kesinti ve Maaş Tablosu:

Mazuliyet Aidatı	Tekaüd Aidatı	Maaş Miktarı
2 Kuruş	10 Kuruş	200 Kuruş
1 Kuruş 20 Pare	7 Kuruş 20 Pare	150 Kuruş
1 Kuruş 20 Pare	7 Kuruş 20 Pare	150 Kuruş
1 Kuruş 20 Pare	7 Kuruş 20 Pare	150 Kuruş
1 Kuruş	5 Kuruş	100 Kuruş
2 Kuruş	-	200 Kuruş
1 Kuruş	-	100 Kuruş
1 Kuruş 35 Pare	9 Kuruş	180 Kuruş
1 Kuruş 35 Pare	9 Kuruş	180 Kuruş
1 Kuruş 20 Pare	-	150 Kuruş
Yekûn 12 Kuruş 30 Pare	Yekûn 55 Kuruş 20 Pare	Yekûn 1760 Kuruş ³⁷⁰

Yukarıda verilmiş olan tablolardan tüm derslerin muallimlerine verilen maaşlardan aidat adı altında kesintiler yapılmış olduğu görülmektedir. Fakat hademe ve bevab maaşlarından mazuliyet ya da tekaüd kesintileri adı altında kesinti yapılmamış olduğu görülmektedir. Ayrıca maaş miktarı arttıkça vergi miktarlarının %1 ve %5 oranlarında artmış olduğu görülmektedir.

³⁷⁰ BOA. MF. MH. 465/35, 12 Haziran 1897/11 M 1315, lef 43.

SONUÇ

Hazırlanan tez çalışması, literatür taramasıyla elde edilen kaynaklar, arşiv belgeleri ve Maarif Salnamelerinden edilen bilgilere dayalı olarak yapılmıştır. II. Abdülhamit Döneminde öğretmen maaşları hakkında bilgi vermeyi amaçlayan tezde, çeşitli tablo ve grafiklere yer verilmiştir. Muallim maaşları araştırılırken sadece maaş miktarlarına değinilmemiş, Osmanlı Devleti eğitim sistemi, eğitim teşkilatı, muallim yetiştirme meselesi de ortaya konulmuştur.

Osmanlı Devleti maliyesinin çökmesiyle birlikte eğitim masrafları devlete daha da külfet haline gelmiştir. Mali kriz içerisinde olan devlet, bu masrafları tek başına karşılayamaz hale gelince, eğitim masrafları için kaynaklar aramaya başlamıştır. Eğitim giderlerinin karşılanabilmesi için avarız akçesi gelirleri, öşür vergisine yapılan ilaveler, fitre, zekat ve yerel bağışlardan yararlanılmıştır. 1869 Maarif Nizamnamesi eğitim masraflarına kaynak sağlamak amacıyla yeni uygulamalar getirmiştir. Bu uygulamalardan bazıları, halktan toplanan bağışlar, vakıf gelirleri, talebelere alınacak ücretler ve cezalardır. Bu gelirlerle rüştiye ve yüksekokulların giderleri karşılanmış, ilköğretim masrafları ise halkın omuzlarına yüklenmiştir. 1871 yılından itibaren eğitime ayrılan bütçe 100.000 liradan 50.000'ye kadar düşmüştür.³⁷¹

1872 yılında vilayet okullarının masrafları *öşrü'l-öşr* denilen, öşrün onda biri oranında öşür vergisine eklenecek yeni vergi ile karşılanacaktı.³⁷² Fakat bu kaynağın eğitim giderleri dışında başka şeylere harcanmasıyla birlikte idadi masrafları dışındaki diğer okullara kaynak sağlanamamıştır. II. Abdülhamit Dönemine gelindiğinde eğitimde yenilikler yapılmaya başlanmış, okul sayıları arttırılmıştır. Fakat bütçede eğitime ayrılan miktarın azalmasıyla, muallimlere verilen maaşların ya bir kısmı ödenmiş ya da hiç ödenememiştir. Maaşlarını alamayan muallimler geçimlerini sağlayamayacak duruma düşmüşlerdir. Bu durumun sebebi Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu mali krizdir. Ayrıca yerel maarif teşkilatları, giderlerini halktan elde ettikleri gelirlerle karşılıyor ve muallimlerin maaşlarını yük olarak gördüklerinden dolayı az miktarda maaş ödemesi yapıyorlardı.

³⁷¹ Kodaman, a.g.e., s. 157.

³⁷² Somel, a.g.e., s. 183.

1880-1881 yıllarında muallim maaşlarının ödenememesi üzerine, 1882 yılında Bâb-ı Âli, vilayetlerde bulunan maarif idarecilerini uyararak muallim maaşlarının ödenmesi konusunda baskı yapmıştır. Bunun sonucunda altı aylık gecikmeden sonra muallimlere 1881 yılından kalma maaşları ödenmeye başlanmıştır. 1888 yılında Ziraat Bankası'nın açılmasıyla birlikte banka, tüm maarif masraflarının ödendiği nokta haline gelmiştir. II.Abdülhamit Dönemi'nde eğitime katkı adında "*Maarif Hisse-i İanesi*" adında yeni vergi çıkarılmış, ortaöğretim masrafları bu kaynaktan karşılanmaya çalışılsa da vergiyi ödeyen halk, maarif hissesinin gelirlerinin eğitim için harcanacağı konusunda emin olamamıştır. Nitekim bu yeni vergi de eğitim masraflarının karşılanması için yeterli olamamıştır.

Araştırmada elde edilen bilgilere göre II. Abdülhamit Döneminde maaşların 1869 Maarif Nizamnamesine uygun ödenmediği söylenebilir. Belgelerden hareketle, sıbyan ve iptidai mekteplerinin muallimlerinin maaşları 60 kuruş ile 450 kuruş arasında değişmekte olduğu söylenebilir. Bu mekteplerde en fazla maaş alan personeller, mektep müdürleri, lisan dersleri muallimleri ve ilkokullarda ise muallim-i evveler olmuştur. Bu mekteplerde en az maaşla çalışanlar hademe ve bevvalar olmuştur. İdadi muallimleri maaşlarına bakıldığında miktar 200 ile 800 kuruş arasındadır. Mekteplerde en çok maaşı alanlar müdürler olurken en az maaşı ise hademeler almıştır. 1881 yılından 1914 yılına kadar taranan belge ve makbuzlardan çıkan sonuçlara göre, muallim maaşlarında düşüşler yaşanmış, maaşların ya yarısı ödenmiş ya da hiç ödeme yapılmamıştır.

1886 yılında pirincin okkası 4 kuruş, Edremit zeytinyağının fiyatı 7,5 kuruş olduğu hesaba katıldığında,³⁷³ muallimlerin maaşlarıyla rahat bir hayat süremedikleri gözle görülür hale gelmektedir.

8 Ağustos 1897 yılına ait bir belgede, insanların temel ihtiyacı olan ekmek fiyatı belirtilmiştir. Belgeye göre İstanbul'da ekmek, tablakar ücretiyle birlikte elli, simitçi ekmeği ise kırk paredir.³⁷⁴ Aynı yılın Aralık ayında bir ucuzluk reklamında "*Ala Amerikan'dan pamuklu mintan*"ın altı kuruş yirmi pare, Temmuz ayında ise son moda erkek kostümünün yüz yirmi beş kuruş olduğu yazılmıştır.³⁷⁵ Verilen bu

³⁷³ Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s. 100.

³⁷⁴ BOA. BEO. 990/74223, 8 Ağustos 1897/ 9 Ra 1315, lef 1.

³⁷⁵ Akyüz, Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri, s. 130.

fiyatlarla muallimlerin maaşları kıyaslandığında muallim maaşları hayat standartlarının altında kalmıştır.

Zaten az maaşla geçinmeye çalışan muallimlerin aldıkları ücretten bir de aidat adı altında kesintiler yapılmaktaydı. II. Abdülhamit Döneminde muallim maaşlarından yapılan kesintilere tezde yer verilmiştir. Muallim maaşlarından %1 oranında mazuliyet aidatı ve %5 oranında tekaüd aidatı kesilmiştir. Mazuliyet aidatı kişinin işinden azledilme durumunda muallime verilecek maaş olarak değerlendirilebilir. Tekaüd aidatı ise muallime emekli olduktan sonra verilecek maaş için kesilmektedir. Belgelerde yer alan “*miktar-ı maaş*” kısımları kesinti yapılmamış brüt maaş kısımlarıdır. “*İta olunan*” kısım ise kişiye ödenen maaştan kesinti yapılmış kısımdır.

Tez çalışmasında, elde edilen bulgulara dayanılarak, devletin alacakları ve muallimlerle olan ilişkisi, muallimlerin alım güçleri, öğretmen maaşlarının kaynakları, maaşların düzenli ödenip ödenmediği ve muallimlerin zam taleplerine karşılık bulup bulamamaları, devlet-vergi ilişkileri arşiv belgelerinden alınan örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu bilgiler ışığında, yapılan tez çalışmasından çıkarılan sonuç, devletlerin mali durumları ne kadar iyi olursa, toplumların refah seviyeleri o kadar yükselmektedir. Osmanlı Devleti’nde II. Abdülhamit Döneminde yaşanan ekonomik buhran, her meslek grubunu mali açıdan olumsuz etkilediği gibi muallimleri de sıkıntılı durumlara sürüklemiştir. Bu ekonomik sıkıntılar sonucunda muallimler ya hastalıklara yakalanmışlar ya da muallimlik görevlerini bırakıp kazanç sağlayacakları başka meslekleri yapmaya başlamışlardır.

EKLER
EK-1

قیمت دولتی را خارج کرده یعنی رسیدی هجرات تغییر و خردسنگ یک ایچوز. قطره زنی ایچون سناری اور در صه لویا زبور ز رزقه با فیه سید سنا اعلا اولون مالکده شویچ سندر.

ملاحظات	اساس	نقد مسوومه	فرض البوریه	مقدار مسوومه	مقدار مسوومه	مقدار مسوومه	مقدار تصاعده حدودی عامه الف			کلماز توقیفیات
							بوز و سهر	ترقیه	نصف	
	معلم اول	۵۰۰							۲۵	۴۷۰
	تانی	۴۹۸							۱۴۰	۴۴۴
	قرصه سلمه	۶۹							۲۰	۶۰
	براب	۶۹								۶۹
	بیون	۸۷۶							۸۰	۸۶۴

معلم اول

قرصه سلمه

براب

۱. سرمدی

بازار کازیم پاشا اولی عذرله تصاعده ایچیندیر

معلم اول اولون مالکده شویچ سندر

MF-MH 218/20

18

Konya Vilayeti dâhilinde Niğde Sancağı rüşdiyesi heyat-i ta'limiyesi ve hademesinin bin üç yüz dokuz senesi Eylül maaşları olarak liva-ı mezbur Ziraat Bank şubesinde ita olunan mebalige mahsus senedir .

İsmi	Miktar-ı Maaş	Mazuliyet Aidatı	Yüzde Beşi	Gayr-i Ez-Tevkifat Bank Şubesinde İta Olunan
Muallim-i Evvel	500 Kuruş	5 Kuruş	25 Kuruş	470 Kuruş
Muallim-i Sani	248 Kuruş	2.20 Kuruş	12.20 Kuruş	233 Kuruş
Rika Muallimi	64 Kuruş	0.30 Kuruş	3.10 Kuruş	60 Kuruş
Bevvab	64 Kuruş	0	0	64 Kuruş

وزاری سعیدی

سبب	کیسوز	تعداد سبب	سبب سبب
۱۰۰	۱	۷	۱۰۰
۱۰۰	۱	۷	۱۰۰
۱۰۰	۱	۷	۱۰۰
۱۰۰	۱	۵	۱۰۰
۱۰۰	۱	۱	۱۰۰
۱۰۰	۱	۱	۱۰۰
۱۸	۱۰۰	۱	۱۰۰
۱۸	۱۰۰	۱	۱۰۰
۱۰	۱۰۰	۱	۱۰۰
۱۰۰	۱۰۰	۱۰	۱۰۰

MF-MH 465/35 43

İdadi Muallimleri

	Mazuliyet Aidatı	Tekaüd Aidatı	Yekûn	Maaşı
1	2	10	12	200
1	1.20	7.20	9	150
1	1.20	7.20	9	150
1	1.20	7.20	9	150
1	1	5	6	100
1	2	-	2	200
1	1	-	1	100
1	1.35	9	10.35	180
1	1.35	9	10.35	180
1	1.20	-	1.20	150
1	2	0	2	200
11	12.30	55.20	73.10	1760

Mekatib-i Rüştîye bevvablarına Mayıs sene 313 zarfında tediye olunan maaşat

Adet	313	312
1	70	00
1	00	64
1	70	00
1	00	120
1	00	120
1	70	00
1	70	00
1	00	80
1	70	00
1	00	64
1	64	00
1	00	120
1	00	120
1	00	64
1	64	00
1	00	64
1	70	00
1	70	00
1	00	64
1	00	64
1	00	64
1	00	64
218	218	1072

۵

حسابات - ۱۳۹۵

ردیف	شرح	مبلغ	بدهی	بستانایی	مجموع
۱	سود	۱۰۰			۱۰۰
۲	سود	۱۰۰			۱۰۰
۳	سود	۱۰۰			۱۰۰
۴	سود	۱۰۰			۱۰۰
۵	سود	۱۰۰			۱۰۰
۶	سود	۱۰۰			۱۰۰
۷	سود	۱۰۰			۱۰۰
۸	سود	۱۰۰			۱۰۰
۹	سود	۱۰۰			۱۰۰
۱۰	سود	۱۰۰			۱۰۰
۱۱	سود	۱۰۰			۱۰۰
۱۲	سود	۱۰۰			۱۰۰
۱۳	سود	۱۰۰			۱۰۰
۱۴	سود	۱۰۰			۱۰۰
۱۵	سود	۱۰۰			۱۰۰
۱۶	سود	۱۰۰			۱۰۰
۱۷	سود	۱۰۰			۱۰۰
۱۸	سود	۱۰۰			۱۰۰
۱۹	سود	۱۰۰			۱۰۰
۲۰	سود	۱۰۰			۱۰۰
۲۱	سود	۱۰۰			۱۰۰
۲۲	سود	۱۰۰			۱۰۰
۲۳	سود	۱۰۰			۱۰۰
۲۴	سود	۱۰۰			۱۰۰
۲۵	سود	۱۰۰			۱۰۰
۲۶	سود	۱۰۰			۱۰۰
۲۷	سود	۱۰۰			۱۰۰
۲۸	سود	۱۰۰			۱۰۰
۲۹	سود	۱۰۰			۱۰۰
۳۰	سود	۱۰۰			۱۰۰
۳۱	سود	۱۰۰			۱۰۰
۳۲	سود	۱۰۰			۱۰۰
۳۳	سود	۱۰۰			۱۰۰
۳۴	سود	۱۰۰			۱۰۰
۳۵	سود	۱۰۰			۱۰۰
۳۶	سود	۱۰۰			۱۰۰
۳۷	سود	۱۰۰			۱۰۰
۳۸	سود	۱۰۰			۱۰۰
۳۹	سود	۱۰۰			۱۰۰
۴۰	سود	۱۰۰			۱۰۰
۴۱	سود	۱۰۰			۱۰۰
۴۲	سود	۱۰۰			۱۰۰
۴۳	سود	۱۰۰			۱۰۰
۴۴	سود	۱۰۰			۱۰۰
۴۵	سود	۱۰۰			۱۰۰
۴۶	سود	۱۰۰			۱۰۰
۴۷	سود	۱۰۰			۱۰۰
۴۸	سود	۱۰۰			۱۰۰
۴۹	سود	۱۰۰			۱۰۰
۵۰	سود	۱۰۰			۱۰۰
۵۱	سود	۱۰۰			۱۰۰
۵۲	سود	۱۰۰			۱۰۰
۵۳	سود	۱۰۰			۱۰۰
۵۴	سود	۱۰۰			۱۰۰
۵۵	سود	۱۰۰			۱۰۰
۵۶	سود	۱۰۰			۱۰۰
۵۷	سود	۱۰۰			۱۰۰
۵۸	سود	۱۰۰			۱۰۰
۵۹	سود	۱۰۰			۱۰۰
۶۰	سود	۱۰۰			۱۰۰
۶۱	سود	۱۰۰			۱۰۰
۶۲	سود	۱۰۰			۱۰۰
۶۳	سود	۱۰۰			۱۰۰
۶۴	سود	۱۰۰			۱۰۰
۶۵	سود	۱۰۰			۱۰۰
۶۶	سود	۱۰۰			۱۰۰
۶۷	سود	۱۰۰			۱۰۰
۶۸	سود	۱۰۰			۱۰۰
۶۹	سود	۱۰۰			۱۰۰
۷۰	سود	۱۰۰			۱۰۰
۷۱	سود	۱۰۰			۱۰۰
۷۲	سود	۱۰۰			۱۰۰
۷۳	سود	۱۰۰			۱۰۰
۷۴	سود	۱۰۰			۱۰۰
۷۵	سود	۱۰۰			۱۰۰
۷۶	سود	۱۰۰			۱۰۰
۷۷	سود	۱۰۰			۱۰۰
۷۸	سود	۱۰۰			۱۰۰
۷۹	سود	۱۰۰			۱۰۰
۸۰	سود	۱۰۰			۱۰۰
۸۱	سود	۱۰۰			۱۰۰
۸۲	سود	۱۰۰			۱۰۰
۸۳	سود	۱۰۰			۱۰۰
۸۴	سود	۱۰۰			۱۰۰
۸۵	سود	۱۰۰			۱۰۰
۸۶	سود	۱۰۰			۱۰۰
۸۷	سود	۱۰۰			۱۰۰
۸۸	سود	۱۰۰			۱۰۰
۸۹	سود	۱۰۰			۱۰۰
۹۰	سود	۱۰۰			۱۰۰
۹۱	سود	۱۰۰			۱۰۰
۹۲	سود	۱۰۰			۱۰۰
۹۳	سود	۱۰۰			۱۰۰
۹۴	سود	۱۰۰			۱۰۰
۹۵	سود	۱۰۰			۱۰۰
۹۶	سود	۱۰۰			۱۰۰
۹۷	سود	۱۰۰			۱۰۰
۹۸	سود	۱۰۰			۱۰۰
۹۹	سود	۱۰۰			۱۰۰
۱۰۰	سود	۱۰۰			۱۰۰

MR.MH 465/22

14

Mekatib-i rüştiye muallimleri

	Yekûn Tevkifat	Maaş
1313 Senesi	24	400
	5.10	85
	32.20	540
	28.10	470
	46	100
	12	300
	75	500
	10.05	75
	144	400
	47.25	85
	144	400
	26	400

1312 Senesi	15	250
	3.35	64
	10	168.20

Musul Vilayetinde el-yevm müstahdem maarif memurları ve muallimleriyle hademelerinin miktar-ı maaş ve tarih defteridir.

	Aylık Ödenen	Yıllık Ödenen
Mekteb-i Rüştîye Muallim-i Evveli	640 Kuruş	7680 Kuruş
Mekteb-i Rüştîye Muallim-i Sanisi	252 Kuruş	3024 Kuruş
Mekteb-i Rüştîye Muallim-i Salisi	124 Kuruş	1488 Kuruş
Mekteb-i Rüştîye Hat Muallimi	124 Kuruş	1488 Kuruş
Merkez Sancağı Yekunu	385 Kuruş	4627 Kuruş

Şehrîzor Sancağı	Mekteb-i Rüştîye Muallim-i Evveli	500 Kuruş	6000 Kuruş
	Mekteb-i Rüştîye Muallim-i Sanisi	248 Kuruş	2976 Kuruş
	Mekteb-i Rüştîye Hat Muallimi	64 Kuruş	768 Kuruş
	Mekteb-i Rüştîye Bevvabı	66 Kuruş	792 Kuruş

Erbil	Muallim-i Evveli	700 Kuruş	8400 Kuruş
-------	---------------------	-----------	------------

Kazası	Muallim-i Sanisi	248 Kuruş	2976 Kuruş
	Bevvabı	94 Kuruş	768 Kuruş

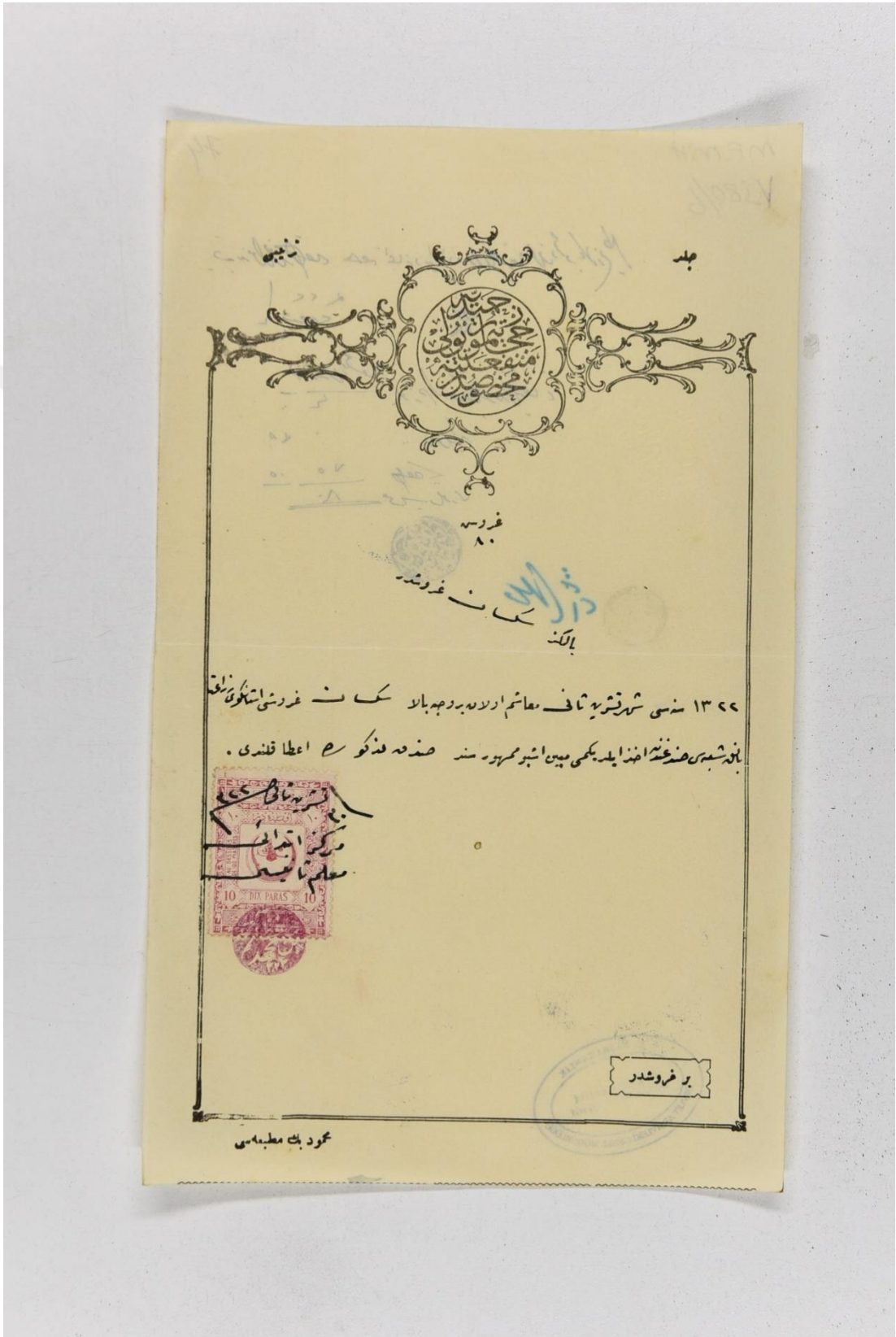
Revanduz Kazası	Muallim-i Sanisi	304 Kuruş	-
	Hat muallimi	100 Kuruş	1200 Kuruş
	Bevvabı	64 Kuruş	768 Kuruş

Salahiye Kazası	Muallim-i Sanisi	240 Kuruş	2880 Kuruş
	Bevvabı	60 Kuruş	

Süleymaniye Sancağı	Muallim-i Evveli	560 Kuruş	6720 Kuruş
	Muallim-i Sanisi	252 Kuruş	3024 Kuruş
	Hat Muallimi	76 Kuruş	912 Kuruş
	Bevvabı	66 Kuruş	792 Kuruş

Mekatib-i rüştiye hademeleri

Senedi	Senesi	Maaş
1	313	65
1	“	80
1	“	70
1	“	65
1	“	65
1	“	65
6		410
1	312	64
O İşbu Hademe Maaş Muamele Senedatı Meyanındaki Top Senedidir		66.15
7		540.15

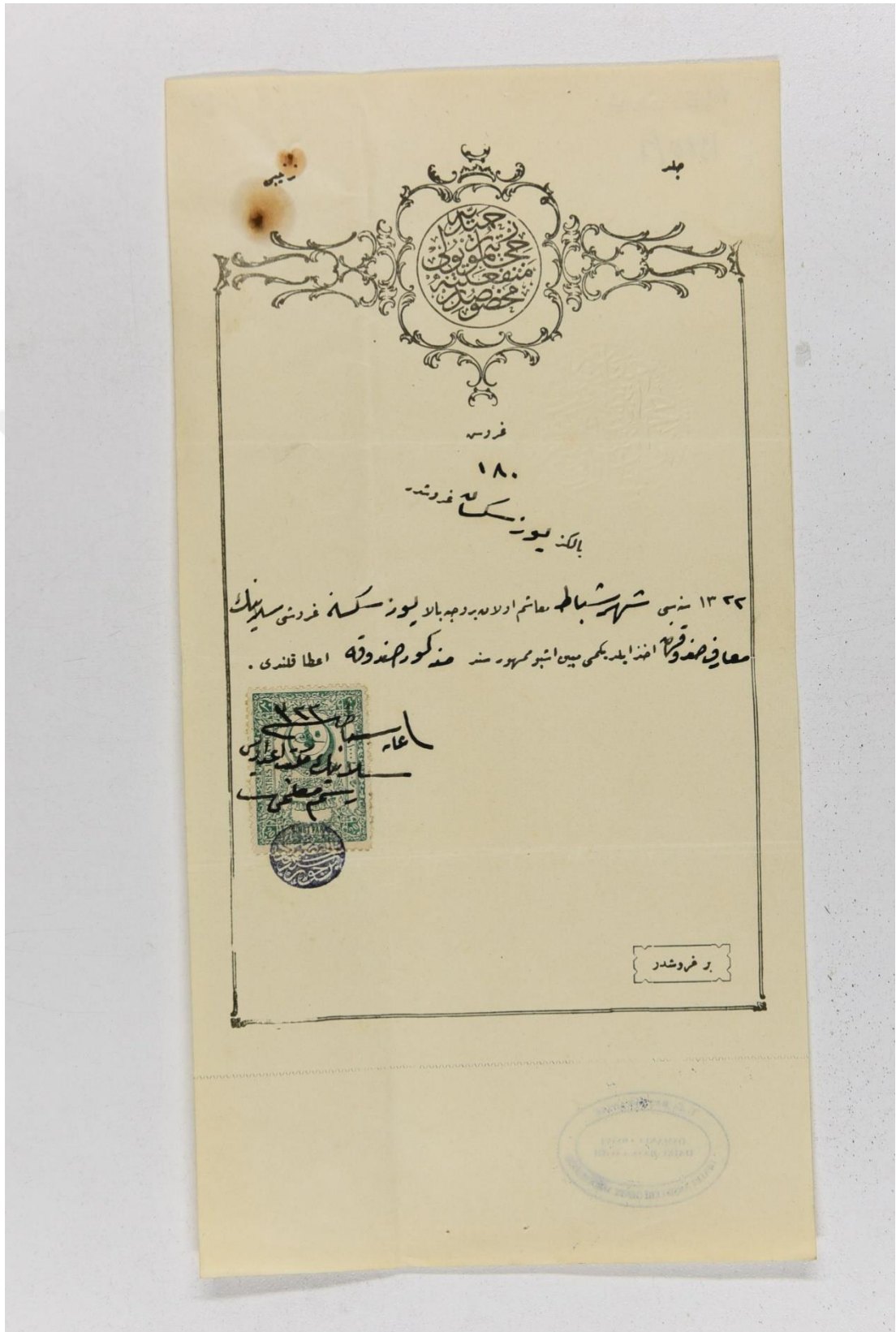
Kuruş 80

1322 senesi Şehr-i Teşrin-i sani ma'aşım olan ber-vech-i bala yalnız seksen kuruş
İstanköy Ziraat Banka şubesi sandığından ahz eylediğimi mübeyyin işbu memhur
sened sandık-ı mezkûra ita kılındı

30 Teşrin-i sani 322

Merkez iptida'i muallim-i sanisi

Kuruş 180

1322 senesi Şehr-i Şubat ma'aşım olan ber-vech-i bala yalnız yüz seksen kuruş
Selanik Ma'arif sandığından ahz eylediğimi mübeyyin işbu memhur sened sandık-ı
mezkura ita kılındı

Gaye-i Şubat sene 322

Selanik mekteb-i i'dadisi resim muallimi

طراز بر چسبیده و از آن زمان تا کنون در کتب و خطبه‌ها و غیره در کتب و خطبه‌ها و غیره در کتب و خطبه‌ها و غیره

ردیف	شرح	بازرسی	بازرسی	جمع
۱	کتابخانه جامع تبریز	۵۸۵	۵۸۵	۵۸۵
۲	کتابخانه جامع تبریز	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۳	کتابخانه جامع تبریز	۱۵۰	۱۵۰	۱۵۰
۴	کتابخانه جامع تبریز	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۵	کتابخانه جامع تبریز	۱۵۰	۱۵۰	۱۵۰
۶	کتابخانه جامع تبریز	۷۰	۷۰	۷۰
جمع کل		۱۱۵۵	۱۱۵۵	۱۱۵۵

باید بین بزرگواران خطبه‌ها و غیره در کتب و خطبه‌ها و غیره در کتب و خطبه‌ها و غیره

کتابخانه جامع تبریز

کتابخانه جامع تبریز

کتابخانه جامع تبریز

کتابخانه جامع تبریز

کتابخانه جامع تبریز

کتابخانه جامع تبریز

Adana Vilayet-i Celilesi dâhilinde Ermenek Kazası Mekteb-i Rüştiyesi heyet-i ta'limiyesi ve hademelerinin 318 senesi şehr-i Şubat maaşları olarak kaza-yı mezkûr Ziraat Bankası sandığından ita olunan meblağın irsaliyesidir.

	Miktar-ı Maaş	Yüzde Biri	Yüzde Beşi	--Tevkifat-ı Ziraat Bankasına İta
Muallim-i Evvel Hulusi Efendi	585	5.35	29.10	549.35
Muallim-i Sani Abdullah Efendi	200	2	10	188.0
Muallim-i Salis Mehmet Efendi	150	1.20	7.20	141
Rika Muallimi Kamil Efendi	100	1.0	5	94
Mubassır Mehmet Efendi	150	1.20	7.20	141
Bevvab Mustafa Ağa	70	-	-	70

اصلي	المطابق	بوزم	بوزم
۴۵۰	۴۷۵	۲۵	۲۵
۴۵۰	۴۴۹ ۱۵	۱۰ ۴۵	۱۰ ۴۵
۶۶	۶۶ ۰	۱۰ ۴۰	۱۰ ۴۰
۴۸۶	۴۷۶ ۴۰	۱۹ ۱۰	۱۹ ۱۰
۱۰ ۶۶	۱۰ ۶۶	۱۰ ۰	۱۰ ۰
۱۲ ۶۶ ۱۵	۱۲ ۶۶ ۱۰	۶۰ ۰	۶۰ ۰

که سوه ملقبه رتبه معتم اولی علی رضا افضلی معنوی شایع

بادی ترقیم سند اوله
 بیده اجنور سنه سی بالاده کوسه لیدی دجهلیم شوره معلوم معاشر اوله بیده بیگ ایلیوز القسه اونی غوره اوله بیده یاره لی
 طریزه ولایت جلیله مرکزی معارف خدیجه خدیجه اوله یقین بیده ایلیوز سنه خدیجه خدیجه اوله اعلیٰ قلدی

بره سوه قسه ایلیوز نه تصفیه دور ایله ابوسه سوه اوله بیده ایلیوز سنه معتم بوسه ایلیوز ایلیوز
 در بوسه دور ایله بیده ایلیوز سنه تصفیه ایله ایلیوز سنه ایلیوز سنه ایلیوز سنه ایلیوز سنه
 مساعده

MF.MH 465/22

Aslı	İtası	Yüzde Beş	
500	475	25	Giresun Mekteb-i Rüştiye Muallim-i Evveli Ali Rıza Efendi 1 Ağustos 307
252	239 15	12 25	Giresun Mekteb-i Rüştiye Muallim-i Sanisi Hüseyin Vasfi Efendi 1 Ağustos 307
64	60 30	3 10	Giresun Mekteb-i Rüştiye Hat Sülüs Muallimi Hüseyin Vasfi Efendi 1 Ağustos 307
384	364 30	19 10	Giresun Mekteb-i Rüşdiyesi Hat Rıka Muallimi Mehmet Talat Efendi Mart İle Gaye-i Ağustos 307
66 15	66 15	00	Giresun Mekteb-i Rüştiyesi Bevvab Raşit Efendi 1 Ağustos 307

Badi-i terkim-i senet oldur ki

1307 senesi balada gösterildiği vechile şuhur-ı ma'lume maaşımız olan 1266 kuruş 15 parayı Trabzon vilayet-i celilesi merkez ma'arif sandığından makbuzumuz olduğunu mübeyyin işbu senedimiz sandık-ı mezkûra ita kılındı.

2 Eylül 307

(pullar)

Muallim-i rika

Muallim-i hatt-ı sülüs

Muallim-i sani

Muallim-i evvel

Giresun Kazası mal müdürlüğünden nakid makamında devr edilen işbu senedin muhtevi olduğu mebaliğ muallim-i mumaileyhin istihkakları olduğu duyun olarak devr olunmakta bulunduğunu mübeyyin ve tahkik etmiş olduğundan irad-ı masarîf vechile sarf-ı lazım gelir.

8 Eylül 313

Muhasebe memuru

Ma'arif müdiri

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ EVRAKLARI

- BOA. MF. MH. 7/94, 12 Haziran 1884/17 Ş 1301.
BOA. MF. MH. 7/97, 13 Haziran 1884/18 Ş 1301.
BOA. MF. MH. 20/41, 1 Ocak 1894/23 C 1311.
BOA. MF. MH. 218/3, 12 Aralık 1893/3 C 1311.
BOA. MF. MH. 218/5, 12 Aralık 1893/ 3 C 1311.
BOA. MF. MH. 218/6, 29 Kasım 1893/20 Ca 1311.
BOA. MF. MH. 218/8, 12 Aralık 1893/3 C 1311.
BOA. MF. MH. 220/18, 27 Aralık 1893/18 C 1311
BOA. MF. MH. 218/20, 21 Ekim 1893/10 R 1311.
BOA. MF. MH. 220/7, 27 Aralık 1893/18 C 1311.
BOA. MF. MH. 220/15, 27 Aralık 1893/18 C 1311.
BOA. MF. MH. 220/18, 27 Aralık 1893/18 C 1311.
BOA. MF. MH. 220/25, 29 Aralık 1893/20 C 1311.
BOA. MF. MH. 220/27, 29 Aralık 1893/20 C 1311.
BOA. MF. MH. 220/42, 1 Ocak 1894/23 C 1311.
BOA. MF. MH. 220/47, 1 Ocak 1894/23 C 1311.
BOA. MF. MH. 220/51, 2 Ocak 1894/24 C 1311.
BOA. MF. MH. 220/53, 2 Ocak 1894/24 C 1311.
BOA. MF. MH. 220/66, 2 Ocak 1894/24 C 1311.
BOA. MF. MH. 220/68, 3 Ocak 1894/25 C 1311.
BOA. MF. MH. 465/4, 8 Haziran 1897/7 M 1315.
BOA. MF. MH. 465/5, 12 Ağustos 1897/13 R 1315.
BOA. MF. MH. 465/7, 9 Haziran 1897/ 8 M 1315.
BOA. MF. MH. 465/8, 9 Haziran 1897/8 M 1315.
BOA. MF. MH. 465/9, 29 Ağustos 1895/8 Ra 1313.
BOA. MF. MH. 465/22, 19 Mayıs 1897/17 Z 1314.
BOA. MF. MH. 465/23, 12 Haziran 1897/11 M 1315.
BOA. MF. MH. 1001/25, 20 Mart 1904/3 M 1322.
BOA. MF. MH. 465/31, 12 Haziran 1897/11 M 1315.

BOA. MF. MH. 465/32, 13 Mart 1897/9 L 1314.
BOA. MF. MH. 465/33, 12 Mart 1897/8 L 1314.
BOA. MF. MH. 465/34, 12 Haziran 1897/11 M 1315.
BOA. MF. MH. 465/35, 12 Haziran 1897/11 M 1315.
BOA. MF. MH. 465/318, 29 Ağustos 1895/8 Ra 1313.
BOA. MF. MH.749/37, 2 Mayıs 1901/13 M 1319.
BOA. MF. MH. 749/43, 3 Mayıs 1901/14 M 1319.
BOA. MF. MH. 749/48, 4 Mayıs 1901/15 M 1319.
BOA. MF. MH. 749/47, 13 Eylül 1900/18 Ca 1318.
BOA. MF. MH. 749/53, 5 Mayıs 1901/16 M 1319.
BOA. MF. MH. 749/54, 6 Mayıs 1901/17 M 1319.
BOA. MF. MH. 749/64, 6 Mayıs 1901/17 M 1319.
BOA. MF. MH. 749/66, 11 Temmuz 1895/18 M 1319.
BOA. MF. MH. 928/14, 1 Haziran 1903/5 Ra 1321.
BOA. MF. MH. 928/28, 2 Haziran 1903/6 Ra 1321.
BOA. MF. MH. 928/43, 5 Ağustos 1903/11 Ra 1321.
BOA. MF. MH. 928/44, 4 Haziran 1903/8 Ra 1321.
BOA. MF. MH. 928/45, 4 Haziran 1903/8 Ra 1321.
BOA. MF. MH. 1380/1, 13 Mart 1907/28 M 1325.
BOA. MF. MH. 1001/2, 18 Mart 1904/1 M 1322.
BOA. MF. MH. 1380/3, 13 Mart 1907/28 M 1325.
BOA. MF. MH. 1001/6, 19 Mart 1904/2 M 1322.
BOA. MF. MH. 1001/7, 19 Mart 1904/2 M 1322
BOA. MF. MH. 1001/25, 20 Mart 1904/3 M 1322.
BOA. MF. MH. 1001/30, 20 Mart 1904/5 M 1322.
BOA. MF. MH. 1001/70, 20 Mart 1904/5 M 1322.
BOA. MF. MH. 1380/5, 13 Mart 1907/25 M 1325.
BOA. MF. MH. 1380/6, 13 Mart 1907/28 M 1325.
BOA. MF. MH. 1380/7, Şubat 1322/13 M 722.
BOA. MF. MH. 2008/16, 15 Ocak 1912/25 M 1330.

BOA. MF. MKT. 74/9, 14 Ocak 1882/23 S 1299.
BOA. MF. MKT. 30/102, 1 Aralık 1888/27 Ra 1306.

BOA. MF. MKT. 220/12, 27 Aralık 1893/18 C 1311.
BOA. MF. MKT. 74/92, 22 Şubat 1882/4 R 1299.
BOA. MF. MKT. 211/26, 7 Mayıs 1797/10 Za 1211.
BOA. MF. MKT. 217/37, 21 Mayıs 1797/24 Za 1211.
BOA. MF. MKT. 482/33, 27 Aralık 1899/23 Ş 1317.
BOA. MF. MKT. 1022/26, 14 Ekim 1907/7 N 1325.
BOA. MF. MKT. 75/115, 25 Nisan 1882/ 6 C 1299.
BOA. MF. MKT. 98/72, 5 Mayıs 1888/23 Ş 1305.
BOA. MF. MKT. 101/43, 12 Eylül 1888/6 M 1306.
BOA. MF. MKT. 439/58, 25 Mart 1899/13 Za 1316.

BOA. Y. MTV. 89/34, 15 Ocak 1894/ 8 B 1311.

BOA. MTZ. RŞ. 14/2, 28 Nisan 1898/6 Z 1315.

BOA. Y. PRK. AZJ. 22/110, 12 Ekim 1892/ 20 Ra 1310.

BOA. BEO. 990/74223, 8 Ağustos 1897/9 Ra 1315.

MAARİF SALNAMELERİ

1898-1899/H. 1316, Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1316.

1899-1900/H. 1317, Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1317.

1900-1901/H. 1318, Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1318.

1901-1902/H. 1319 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1319.

1903-1904/H. 1321, Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1321.

ARAŞTIRMA ESERLERİ

Akagündüz, Ümit, “Düşünce Tarihimizin Eğitimci Simalarından Ayşe Sıdıka Hanım ve Usûl-ı Talim ve Terbiye Dersleri Adlı Eseri”, *Kıbrıs Uluslararası Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi* , Cilt 21, Sayı.81, (2015), s. 87-106.

Akşin, Sina, ,”Abdülhamit Merakı”, *Teori Dergisi*, Sayı: 328 (Mayıs 2017), s. 9-10.

Akyıldız, Ali, “Tanzimat”, *TDVİA*, Cilt XL, s. 1-10.

Akkutay, Ülker, “Osmanlı Eğitim Sisteminde Enderun Mektebi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt IV, s. 24.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Yirmi yedinci basım, Ankara: Ayrıntı Basımevi, 2015.

_____, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1839-1950)*, İkinci basım, Ankara: Pegem Yayınevi, 2012.

Alkan, Mehmet, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Modernleşme ve Eğitim”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt-Sayı: VI-12 (2008), s. 9-84.

Altın, Hamza, “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, (2008), s. 271-283.

_____, “II. Abdülhamid Devrinde Öğretmen Yetiştirme Meselesi”, *Devr-i Hamid* (Kayseri: E.Ü., 2011), s. 227-305

_____, “Osmanlı Eğitim Tarihinde Darülmuallimat (Açılışı ve Gelişim Süreci)”, *Akademik Matbuat*, Cilt-Sayı: I-1 (2017), s. 20-37.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yirmi ikinci basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.

Baltacı, Cahit, “Osmanlı Devleti’nde Eğitim, Öğretim”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt XI (2002), s. 446-462.

_____.”Mektep”, *TDVİA*, Cilt 29, s. 6-7.

Beydilli, Kemal, “Mühendishane-i Berri Hümayun”, *TDVİA*, Cilt 31, s. 516-518.

_____, “Mühendishâne Matbaası”, *TDVİA*, Cilt 2, s. 340-341.

Bozkurt, Nebi, “Medrese”, *TDVİA*, Cilt 28, s. 323-327.

Bilim, Cahit Yalçın, *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi*, Birinci basım, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2002.

Çağır, Mine ve Türk, İbrahim Caner, “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt-Sayı: IV-11 (2017), s. 62-75.

Çakmak Biray, Kul Başak, “Osmanlı Taşrasında Maarifin Modernleşme Sancısı: Sandıklı Kazası Rüştüye Mektepleri”, *Halil İnalçık Armağanı-III*, Birinci basım, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2017, s.318-368.

Çakmak, Biray ve Yerlikaya Feyzullah, “Gebze Erkek Rüştüye Mektebi”, *Yayınlanmış Bildiri*, Kocaeli Üniversitesi, 2014, s. 1193-1209.

Demirel, Fatih, “II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı’da Orta Öğretim: Sultaniler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 26, Sayı: 2, s. 339-358..

Demirtaş, Zülfü, “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt –Sayı: 17-1 (2007), s. 173-183.

Doğan, İsmail, “Münif Mehmed Paşa”, *TDVİA*, Cilt 32, s. 9-12

Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi I-II*, Birinci baskı, İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

Halaçoğlu, Ahmet, “Humbaracı”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 18, s. 349-350.

Georgeon, François, “Sultan Abdülhamit”, Üçüncü Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Gözübüyük, Şeref ve Kili, Suna, *Türk Anayasa Metinleri*, Birinci basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1957.

İkdam, 17 Ağustos, 19 Aralık, 30 Temmuz 1908.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu*, Birinci basım, Ankara; Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

_____. *Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı*, Birinci basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

_____. “Darülfünun”, *TDVİA*, Cilt 21, s. 521-525.

İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yirminci Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.

İpşirli, Mehmet, “Medrese”, *TDVİA*, Cilt 28, s. 327-333.

_____. “Enderun”, *TDVİA*, Cilt 11, s. 185-187.

_____, “Tekait”, *TDVİA*, Cilt 40, s. 340-341.

_____, “Avarız Vakfi” *TDVİA*, Cilt 4, s. 109.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Birinci baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.

Karateşer, Büşra, “Sultan II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 57, (2017), s. 423-434.

Kazıcı Ziya, Ayhan Halis, “Tâlim ve Terbiye”, *TDVİA*, Cilt, 39, s. 515-523.

Koçer, Hasan Ali, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, Birinci basım, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.

Kodaman, Bayram, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, İkinci basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980.

_____, “Aşiret Mekteb-i Hümayunu”, *TDVİA*, Cilt 4, s. 9-11.

Koyuncu, Nuran, “Hukuk Mektebinin Doğuşu” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, (2012), s. 163-183.

Kurşun, Zekeriya, “Said Paşa,küçük”, *TDVİA*, Cilt 35, s. 516-578.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Yedinci Basım, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2014.

Narin, Resul, “Osmanlı Devletinde 19. Yüzyılda Misyonerlik ve Adapazarı’ndaki Misyoner Okulları” , *Orgeneral Ali Fuat Cebesoy Armağanı*, Birinci basım, Sakarya: Kollektif Yayınları, 2010, s. 309-319.

Özaydın, Abdülkerim, “Nizamiye Medreseleri”, *TDVİA*, Cilt 33, s. 188-191.

Özcan, Abdulkadir, “Harbiye”, *TDVİA*, Cilt 16, s. 115-119.

Özcan, Tahsin, “Osmanlı Devleti’nde Eğitim Hizmetlerinin Finansmanı”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi*, 2001, s. 872-877.

Özkul, Ahmet Sait, “Ticaret Mektebinde Verilen Eğitim Üzerine Bir İnceleme: Usul-ı Ticaret Dönemi(1883-1916), *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 2, s. 5-42.

Öztürk, Cemil, “Rüştiye”, *TDVİA*, Cilt 35, s. 300-303.

_____. “İdadi”, *TDVİA*, Cilt 21, s. 464-466.

_____. “Darülmuallimat”, *TDVİA*, Cilt 8, s. 549-550.

_____. “Darülmuallimin”, *TDVİA*, Cilt 8, s. 551-552.

Sami, Şemsettin, *Kamus-ı Türki*, İkinci basım, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010.

Sarı, Nil, “Mekteb-i Tıbbiye”, *TDVİA*, Cilt 29, s. 2-5.

Sırma, İhsan Süreya, *Belgelerle II. Abdülhamid Dönemi*, Birinci basım, İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.

Somel, Selçuk Sina, *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi*, Birinci baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Şişman, Adnan, “Galatasaray Mekteb-i Sultanisi”, *TDVİA*, Cilt 13, s. 323-326.

Ünal, Taşkın, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt I, Sayı: 3 (2008), s. 343-366.

Tekeli, İlhan ve İlkin Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Birinci basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Tekeli, İlhan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, s. 456-475.

Tekin, Zeki ve Göksal Enes, “II. Abdülhamit İstanbul’unda Yabancı Okullara Genel Bakış”, *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6 (2017), s. 318-336.

Unan, Fahri, “Osmanlı Medreselerinde Din Eğitimi ve Öğretimi”, *Cumhuriyet’in 75. Yılında Türkiye’de Din Eğitimi Sempozyumu*, (1998), s. 181-193.

_____. “Osmanlılarda Medrese Eğitimi”, *Yeni Türkiye*, Cilt 5, s.140-160.

Unat. Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Birinci basım, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, Dördüncü basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Ürekli, Fatma, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları”, *Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, s. 382-406.

Yelkenci, Ömer Faruk, *II. Abdülhamit’in Eğitim Hamlesi*, Birinci baskı, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010.

Yeni Fikir, Sayı: 20, Cilt 3, s. 649.

Yücel, Hasan Ali, *Türkiye’de Ortaöğretim*, Birinci baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Otuz birinci basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

